

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

Politické, sociální a etické aspekty konspiračních teorií

Vedoucí práce: PhDr. Roman Míčka, Th.D., Ph.D.

Autor práce: Bc. Martin Hnátek

Studijní obor: Etika v sociální práci

Ročník: III.

2016

Diplomová práce v nezkrácené podobě

Prohlašuji, že svoji bakalářskou (diplomovou) práci jsem vypracoval(a) samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské (diplomové) práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne

.....
Martin Hnátek

„Pravda uhodí a třeba zničí tam, kde nejistota jen stále hlodá a otravuje.“

Antoine de Saint-Exupéry

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Romanu Míčkovi, Th.D., Ph.D, vedoucímu mé diplomové práce, za poskytnutí cenných informací a rad, kterými přispěl k vypracování této práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Pojem konspirační teorie.....	9
1.1. Definice pojmu.....	9
1.2 Typologie konspiračních teorií.....	12
1.3 Konspirace v historii.....	13
2. Sociální aspekty konspiračních teorií.....	17
2.1 Šíření a vzestup popularity konspiračních teorií.....	17
2.1.1 Konspirační teorie v kontextu nových médií.....	20
2.1.2 Vliv sekularizace na konspirační uvažování.....	23
2.1.3 Víra v konspirace coby důsledek autoritářství ve společnosti.....	25
2.2 Skeptický přístup a kritika konspiračních teorií.....	29
2.3 Konspirační teorie v populární kultuře.....	33
2.4 Konspirační teorie v České republice.....	37
3. Psychologické aspekty konspiračních teorií.....	42
3.1 Počátky novodobého konspirativního uvažování.....	42
3.2 Motivace víry konspiračních teoretiků.....	43
3.3 Konspirační uvažování coby důsledek psychopatologie.....	47
3.3.1 Paranoidní porucha osobnosti.....	48
3.3.2 Schizotypní porucha osobnosti.....	51
3.4 Konspirační uvažování coby důsledek kognitivního zkreslení.....	53
3.4.1 Projekce.....	53
3.4.2 Konfirmační zkreslení a motivované uvažování.....	55
3.4.3 Těžiště kontroly.....	58
4. Politické aspekty konspiračních teorií.....	60
4.1 Přístup politických systémů ke konspiračním teoriím.....	60
4.1.1 Konspirace v politice Sovětského svazu a Ruska.....	61
4.1.2 Konspirace v politice Spojených států amerických.....	66
4.2 Konspirační teorie jako nástroj ideologického boje.....	70
4.2.1 Židovský bolševismus.....	70
4.2.2 Americký boj proti komunismu.....	73

5. Etické aspekty konspiračních teorií.....	78
5.1 Vliv konspirací na oblast extremismu a populismu.....	78
5.2 Konspirační teorie v rámci sociální práce.....	80
5.3 Etická přijatelnost konspiračních teorií.....	83
5.3.1 Pozitivní aspekty konspiračních teorií.....	84
5.3.2 Negativní aspekty konspiračních teorií.....	86
5.4 Důsledky konspiračních teorií.....	88
Závěr.....	90
Seznam použitých zdrojů.....	93

Úvod

Téma této diplomové práce bylo zvoleno pro jeho aktuálnost. Konspirační teorie tvoří aktuální téma soudobé společnosti, řada společensky významnějších událostí je bezprostředně po jejich medializaci objektem alternativních vysvětlení, která vyjadřují nesouhlas s oficiálními stanovisky. Konspirační teorie přicházejí s alternativním vysvětlením událostí, které se týkají většího množství osob. Přesvědčení, že se dějí konspirace tak vychází z lidské nedůvěry a pochybovačnosti. Konspirační teorie v sobě také zahrnují jistou dávku tajemna, což je činí ještě atraktivnějšími. Let MH370, původ uprchlické krize, důvody prozrazení emisního skandálu firmy Volkswagen či střet policie s demonstranty u Malostranského náměstí. Tyto a další události se brzy po svém zveřejnění dočkaly nových vysvětlení, která se snažila odhalit jejich skutečný význam a původ.

Jedná se o fenomén, který především od teroristického útoku z 11. září roku 2001 získal značnou popularitu a začal prostupovat společností. Tento stav tak podnítil vznik řady psychologických studií, jež pracují s motivy víry v konspirační teorie a také vznik dalších publikací, které se zabývají popularitou těchto teorií a jejich vlivem na společnost. Je tedy poněkud překvapivé, že na toto téma téměř absentuje česky psaná odborná literatura, která by se tímto fenoménem zabývala. Tato absence tak byla jednou z inspirací, proč bylo zvoleno toto téma diplomové práce. I zahraniční publikace a studie toto téma dlouho opomíjely. Tato situace se změnila až po roce 2000. Viren Swami vidí tuto skutečnost v přístupu, s jakou byla oblast konspiračních teorií přijímána na odborné akademické a vědecké půdě.¹ Problém představoval fakt, že se akademici báli profesně zabývat konspiračními teoriemi, protože by poté mohli být sami označeni za konspirační teoretiky.

Konspirace ale mají dlouhou tradici, a to například v oblasti politiky, kde se využívaly, aby vyvolaly strach v obyvatelstvu či aby byly nápomocné v boji proti ideologickým nepřítelům. Využívaly se tak v rámci propagandy, aby se ospravedlnila

¹ SWAMI, V. et al. The truth is out there. In: *The Psychologist*. 2010, číslo 7. str. 560-563

perzekuce určité minority či politických stran. Jejich původ lze vysledovat až do oblasti antického Říma. Jedná se tedy o fenomén, který je v lidské společnosti přítomen již dlouhou dobu, během které se pevně uchytil a jitřil mysl lidí.

Cílem práce je analyticky popsat konspirační teorie coby téma, které svým přesahem zasahuje do oblasti sociologie, psychologie, politologie a etiky, v těchto oblastech najít frekventovaná a stěžejní témata a v jejich rámci zodpovědět vybrané otázky. Tato práce se bude snažit vytvořit rámec podtémat, která spadají pod tento fenomén. V rámci diplomové práce tak bude popsán vztah konspiračních teorií a společnosti, význam psychických poruch a zkresení na konspirační uvažování a zhodnocení jejich vlivu a také vliv konspirací na politickou oblast. Tento termín také bude vyhodnocen z etického hlediska, na základě reflexe možných důsledků těchto teorií.

Úvodní kapitola se zaměří na konspirační teorie coby pojem. Zde bude provedena definice pojmu, jeho stratifikace na základě různých typologií a také jeho historie, tedy aspekty, které jsou důležité pro pochopení tohoto pojmu a jenž budou důležité pro orientaci v dalších kapitolách práce. Historie bude prezentována na vybraných teoriích, jež byly zaznamenány v průběhu dějin a které dokazují, že tento fenomén se objevoval již v průběhu dějin a není tak produktem moderní společnosti.

Druhá kapitola se bude zabývat sociálními aspekty tohoto fenoménu, respektive tím, jak tento fenomén působí na společnost a jak společenský vývoj ovlivňuje oblast konspiračních teorií. Zde bude popsán způsob, jakým se v nedávné historii šířily konspirační teorie, jak nabývaly na popularitě a jaký vliv na tuto oblast měla nová média. Budou zde popsána i rizika, která jsou spojená s šířením informací po internetu. Další část této kapitoly se zaměří na to, jak konspirační uvažování ovlivnil odklon soudobé společnosti od tradičních náboženství, zda může konspirační uvažování představovat sekularizovanou formu náboženství a jaký vliv na něj má míra autoritářství v dané společnosti. Zpracován bude i způsob, jakým konvenční názorové proudy ve společnosti podrobují konspirační uvažování kritice, co na něm shledávají za pochybné a také jak konspirace pronikly do oblasti populární kultury a ovlivnily její obsah. Závěr kapitoly uvede pojem konspiračních teorií v kontextu České republiky.

Třetí kapitola se soustředí na psychologické aspekty konspiračních teorií. Tato oblast tvoří nedílnou součást fenoménu konspiračních teorií, jelikož se snaží objasnit motivy, které vedou k víře v konspirace. Budou zde tedy zpracovány motivace víry v

konspirace, to, jaké osobnostní rysy vykazují konspirační teoretici a jak tuto víru ovlivňuje přítomnost psychopatologie a kognitivních zkreslení. Konkrétně jaký vliv na toto uvažování mají paranoidní a schizotypní poruchy osobnosti a rozšířená kognitivní zkreslení, jako je projekce, motivované uvažování či locus of control.

Čtvrtá kapitola bude popisovat přístup politických systémů ke konspiracím. Ačkoliv politické systémy oficiálně tuto oblast odmítají, vyskytují se období, kdy konspirace tvořily jejich nedílnou součást. Tato kapitola se tak zaměří na výskyt konspiračních teorií v rámci politiky Sovětské svazu a Spojených států amerických a na to, jakou roli hrají v soudobém Rusku a Spojených státech amerických. Kapitola se bude zabývat i analýzou role, jakou sehrály konspirace v rámci boje proti ideologickým nepřítelům.

Poslední, tedy pátá kapitola, se bude věnovat etické analýze konspiračních teorií. Bude zde přednesena reflexe jejich prospěšnosti či škodlivosti a také to, jaké mají důsledky vůči společnosti, ve které působí a jak ji tak mohou pozitivně či negativně ovlivňovat. Cílem této kapitoly je nalézt argumentaci, která hovoří ve prospěch konspiračních teorií a také nalézt oblasti, kde je konspirační teoretizování zdrojem negativních jevů. Závěr kapitoly nastíní vzájemný vztah konspiračních teorií a sociální práce. A to konkrétně toho, jak může tvorba konspirací ovlivňovat náhled společnosti na oblast sociální práce.

1 Pojem konspirační teorie

Konspirační teorie je hypotéza, která skrze vysvětlení či spekulaci naznačuje, že se dvě nebo více osob (či organizace) spiknulo, aby působilo či zatajovalo, a to prostřednictvím utajeného plánování a záměrného jednání, svou činností, která je považovaná za nelegální, nemorální či jinak škodlivou. Od poloviny šedesátých let je tento výraz užíván ve spojitosti s hypotézami, které jsou v přímém rozporu s většinovým chápáním historických událostí.² Podle Barkuna se v případě konspiračních teorií jedná „spíše o záležitost víry nežli o důkazy“.³ Toto označení tak často mívá značně pejorativní konotaci a bývá užíváno k vyjádření zamítavého postoje v tuto víru či k zesměšnění těch, kteří inklinují k víře v tento fenomén.⁴

1.1 Definice pojmu:

Termín konspirační teorie není jednoduché uchopit. Existují různé definice tohoto pojmu i odlišné nazírání na tento fenomén. Například slovník *The American Heritage Dictionary of the English Language* definuje konspirační teorie jako „teorie snažící se vyložit zpochybňované události jako spiknutí tajného spolku či organizace tak, aniž by se jednalo o individuální akt jedince“.⁵ Slovník *Oxford Dictionary* definuje tyto teorie coby „víru, že některé skryté, ale vlivné organizace jsou zodpovědné za nevysvětlitelné události“.⁶ Karl Popper uvádí, že se jedná o „vysvětlení společenského fenoménu, který spočívá v objevení jedinců či skupin, které mají zájem na výskytu tohoto fenoménu“.⁷

Z těchto, byť odlišných definic, je patrné, že přes rozdílné vyznění mají společné východisko, a to, že za nevysvětlitelnými událostmi stojí vlády či tajné organizace. Konspirace tak jsou vnímány jako možný způsob tvorby politiky úzkou skupinou osob. Oficiální establishment naopak konspirační teorie odmítá coby lživý

² AYTÖ, J. *Twentieth century words*, Oxford University Press, 1999. str. 18

³ BARKUN, M. *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*, University of California Press, 2006. str. 7

⁴ AYTÖ, J. *20th Century Words*. str. 18

⁵ Conspiracy theory. *The American Heritage Dictionary of the English Language* [online]

⁶ Conspiracy theory. *Oxford Dictionary* [online]

⁷ POPPER, K. *The Open Society and Its Enemies*. Princeton University Press, 2013. str. 306

konstrukt, který šíří osoby trpící psychickou poruchou či ideologičtí nepřátelé režimu, a to tak, aby ho zdiskreditovali.

Dle Barkuna sdílejí všechny konspirační teorie tři základní prvky:

1. Nic se neděje náhodně:

Spiknutí předpokládá, že svět je založený na záměrnosti, ve kterém neexistuje nic jako náhoda či shoda okolností. Veškeré dění je tak výsledkem záměru.

2. Nic není takové, jak se zdá:

Zdání nás může klamat. Spiklenci chtějí ostatní oklamat proto, aby zakryli svou identitu a činnost. Tento klam mající podobu nevinny je poté pokládán za záruku toho, že skupiny dopouštějící se spiknutí jsou nevinné.

3. Vše spolu souvisí:

Vzhledem k tomu, že ve světě konspirací není prostor pro náhodu, je základem víra v to, že spiknutí může být kdekoliv, ačkoliv je skryto našim pohledům. Z tohoto důvodu se musí konspirační teoretik zapojit do trvalého procesu, který má za úkol zmapovat tyto skryté souvislosti.⁸

Při bližší analýze tohoto pojmu také narazíme na zvláštnost pojící se již se samotným názvem tohoto konstruktu - tedy „konspirační teorie“. Z metodologického hlediska není v tomto kontextu správně použit pojem „teorie“. Konspirační teorie je ze své podstaty, tedy tím, že se zabývá věcmi tajnými a neoficiálními, neověřitelná. Což je v rozporu s vědeckým výkladem tohoto termínu - „teorie je formální výklad pravidel, na nichž je založen předmět studia, který je navržen tak, aby vysvětlil určitý fakt, událost či názor“.⁹ S termínem teorie souvisí také Popperovo falzifikační kritérium, které vyjadřuje skutečnost, „že všechna tvrzení empirické vědy musí být té povahy, že lze nakonec rozhodnout o jejich pravdivosti či nepravdivosti.“¹⁰ Vědecká teorie by tedy měla být verifikovatelná či vyvratitelná a měla by podléhat určitým daným obligatorním podmínkám. To ale u konspirační teorie již z její podstaty není možné. Zaobírá se totiž událostmi a činy, ke kterým není oficiálních důkazů. Barkun zde poukazuje na určitý paradox, který vyjadřuje to, že čím více jsou utajovány důkazy o konspiraci, tím menší

⁸ BARKUN, M. *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*. str. 3-4

⁹ Theory. *Cambridge Dictionaries online* [online]

¹⁰ POPPER, K. *Logika vědeckého zkoumání*. Oikoymenh, 1997. str. 18

je šance, že se tyto důkazy stanou relevantními.¹¹ Zde ale pro konspirační teoretiky platí, že i samotná absence důkazů, či jejich důsledné zatajování, není známkou toho, že by konspirace neexistovala. Je to ale naopak důkaz toho, že se původce spiknutí snaží svou konspiraci utajit a tak je absence důkazů svědčících pro danou konspiraci v konečném důsledku argumentací, která naopak paradoxně poukazuje na existenci daného spiknutí.

Důležité je také správné rozlišování pojmů konspirace (spiknutí) a konspirační teorie.

Významově se dají tyto pojmy zařadit do tří kategorií:

- 1. Spiknutí:** označuje tajné spolčení, obvykle s politickým či ekonomickým cílem. Tento cíl zpravidla bývá nezákonný, nemusí však být v očích účastníků nutně nemorální, např. pokud je cílem spiknutí odstranit nelegitimní vládu.
- 2. Konspirační teorie:** označuje takové výklady historických událostí, které počítají s rolí různých nedoložených spiknutí a skrytých sil. Nejde však o výklady, které zahrnují pouze doloženou roli prokazatelně existujících spiknutí.
- 3. Spiknutí coby justiční pojem:** v justiční oblasti se toto označení užívá v souvislosti s účastí v organizované zločinecké skupině:

„1. Kdo založí organizovanou zločineckou skupinu, kdo se činnosti organizované zločinecké skupiny účastní, nebo kdo organizovanou zločineckou skupinu podporuje, bude potrestán odnětím svobody na dvě léta až deset let nebo propadnutím majetku. 2. Odnětím svobody na tři léta až dvanáct let nebo propadnutím majetku bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 ve vztahu k organizované zločinecké skupině určené nebo zaměřené k páčání vlastizrady, teroristického útoku nebo teroru. 3. Odnětím svobody na pět až patnáct let nebo propadnutím majetku bude pachatel potrestán, je-li vedoucím činitelem nebo představitelem organizované zločinecké skupiny určené nebo zaměřené k páčání vlastizrady, teroristického útoku nebo teroru.“¹²

¹¹ BARKUN, M. *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*. str. 7

¹² Česká republika. Předpis č. 40 ze dne 8.1.2009. In: *Sbírka zákonů*. § 361 odst. 1-3, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

1.2 Typologie konspiračních teorií

Kromě již výše zmíněných základních prvků, které konspirační teorie definují, je možné je rozlišovat ještě podle jejich rozsahu. Mohou se pohybovat od dílčích událostí s omezeným rozsahem, až po rozsáhlá spiknutí, která mají ovlivňovat světonázor populace.

Prvním stupněm je **spiknutí s omezeným rozsahem**. V tomto případě má konspirace za úkol způsobit událost či sled událostí, které se týkají určitého vymezeného teritoria nebo skupiny obyvatelstva. Tento typ konspirací zaměřuje svou sílu na předem vymezený a ohraničený cíl. Dalším typem jsou **systémové konspirace**. Na této úrovni má spiknutí již širší cíle, které bývají obvykle nějak vymezeny. Například se může jednat o zajištění kontroly nad určitým územím. Mezi dílčí úkoly těchto spiknutí pak může patřit například eliminace stop vlastní činnosti a infiltrace a narušení zřízení na daném území. Toho se dosahuje například teoriemi obviňujícími Židy, zednáře či kapitalismus. Konspirace s největším rozsahem spadají do kategorie **superspiknutí**. Tento termín se vztahuje na konspirační konstrukty, v kterých je spiknutí již propojeno hierarchicky. Na vrcholu této spiklenecké hierarchie je vzdálené a všemocné zlo manipulující podřízenými entitami. Tito spiklenci jsou téměř vždy neviditelní a pracují v utajení.¹³

Na příkladu této kategorizace je patrné, že důležitou roli hraje rozsah a komplexnost spiknutí. Na základě těchto údajů je možné stratifikovat jednotlivé konspirační teorie a přiřadit jim tak míru, s jakou ovlivňují oblast svého působení. A to od teorií, které určitému činiteli připisují vliv na území jednoho regionu, až po aktéry s globálním polem působnosti.

Dalším možným pohledem na kategorizaci konspiračních teorií je typologie Jesse Walkera, která je založená na pěti mýtech, týkajících se již samotných konspirátorů:

1. Vnější nepřítel: spiklenci se mobilizují mimo komunitu, kde také proti ní intrikují.

¹³ BARKUN, M. *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*. str. 6

2. **Vnitřní nepřítel:** spiklenci se schovávají uvnitř komunity, kde se snaží být k nerozeznání od ostatních členů.
3. **Nepřítel shůry:** označení zahrnující mocné osoby, které manipulují se systémem ve svůj vlastní prospěch.
4. **Nepřítel z hlubin:** osoby spadající do nižších tříd, které jsou připravené prolomit sféru útlaku, která na ně dopadá a změnit společenský řád.
5. **Dobročinná spiknutí:** pojem označující dobročinné síly pracují v zákulisí tak, aby zlepšily svět a pomáhaly lidem.¹⁴

U Walkera tak můžeme spatřovat jiný způsob kategorizace, a to způsob založený na původci daných událostí, nikoliv na rozsahu spiknutí jako je tomu u Barkunovy typologie. Dalším rozdílným aspektem tohoto dělení je i to, že Walker ve spiknutí nevidí pouze něco zlého a špatného, jak je obvyklé, ale akcentuje i skutečnost, že za spiknutím může stát dobrý úmysl a snaha pomoci (viz „dobročinná spiknutí“ v typologii výše). Také připouští, že původcem spiknutí nemusí být jenom vládní establishment či vlivná a mocná organizace, jak bývá často uváděno (viz definice pojmu), ale i osoby pohybující se na společenském žebříčku v nižších patrech, které k víře v konspirace dohnala například jejich frustrace systémem.

1.3 Konspirace v historii:

Víra v konspirační teorie se line celými dějinami. Z toho je možné odvodit, že víra ve spiknutí je přirozeným rysem lidstva a inklinuje k nim již od starověku. Ačkoliv širší veřejnost začala tyto teorie více akcentovat až od atentátu na amerického prezidenta Johna Fitzgeralda Kennedyho, či později od teroristického útoku na Světové obchodní centrum v roce 2001, jejich kořeny sahají mnohem dále.

Při hledání prvního užití termínu „konspirační teorie“ je možné narazit na několik verzí. Zatímco některé zdroje uvádějí, že poprvé tento termín použila americká CIA v 60. letech 20. století, a to coby negativní termín, který měl zesměšnit a zdiskreditovat příznivce teorie, nesouhlasící s výsledky vyšetřování Warrenovy komise, která se zabývala atentátem na amerického prezidenta J. F. Kennedyho,¹⁵ jiné zdroje

¹⁴ WALKER, J. *The United States of paranoia: a conspiracy theory*, Harper Collins, 2013. str. 16

¹⁵ BLASKIEWICZ, R. Nope, It Was Always Already Wrong. *CSI: The Committee for Skeptical Inquiry* [online]

uvádějí starší výskyt tohoto termínu. Zřejmě nejstarší dochovaná zmínka o tomto pojmu je z roku 1871 v publikaci *Journal of mental science*.¹⁶ V tomto periodiku ale jde o použití, které nekoreluje s moderním chápáním tohoto termínu tak, jak je popsáno na začátku této práce. Poprvé tak byl tento termín použit v roce 1909 v časopise *The American Historical Review*.¹⁷ A to takovým způsobem, který je poplatný soudobému chápání tohoto pojmu. První konspirační teorie se ale začínají objevovat již od starověku. Jak uvádí Andy Thomas, za první výskyt konspiračních teorií můžeme považovat již obvinění starověkých kmenů z krádeží jídla a vody. Nejblíže dnešnímu pojetí konspiračních teorií v historii je období římské říše.

Toto období je prochnuto spiknutím již od svého počátku, kdy byl zavražděn zakladatel Říma Romulus v důsledku spiknutí římských senátorů. Od této doby byla každá vlivná osoba zároveň vystavena nebezpečí.¹⁸ Když byl v roce 44 před Kristem veřejně ubodán Julius Caesar skupinou zhruba šedesáti spiklenců, nikdo se již tento čin nesnažil vydávat za božský zásah, jak tomu tehdy bylo zvykem u tohoto typu událostí. Nepokoje a spiknutí byly až tak rozšířené, že již nebyly přítomné pouze v myslích římských občanů, ale byly i součástí tehdejší politiky. Během doby, kdy existovala římská říše, bylo zavražděno či popraveno zhruba čtyřicet císařů v důsledku spiknutí.¹⁹

V roce 64 našeho letopočtu zničil značnou část Říma Velký požár. Tento čin se stal tehdy pro římské občany předmětem konspirační teorie, podle které měl tento požár způsobit císař Nero, aby mohl vystavět svůj palác Domus Aurea na pozemcích Palatinského vrchu, kde se nacházely domy římské šlechty.²⁰ Následně Nero opravdu na požárem uvolněných pozemcích nechal vystavět svůj palác. Vina za požár tehdy padla na nově se formující křesťanskou komunitu.²¹

Nebyl to jediný případ tohoto ražení. V roce 303 našeho letopočtu byl založen požár v paláci císaře Diokleciána v Nikomédii, za jehož viníky byli znovu označeni křesťanští spiklenci, kterým mělo při tomto činu pomáhat palácové služebnictvo. Za tímto obviněním stál generál Galerius, který se o této domněnce snažil přesvědčit také císaře Diokleciána. Tehdejší vyšetřování však nenalezlo konkrétní viníky a křesťanský

¹⁶ MAUDSLEY, H. et al. *The Journal of Mental Science*, 1871, svazek 16. str. 141

¹⁷ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*, ABC-CLIO, 2003. str. 17

¹⁸ THOMAS, A. *Konspirace: fakta, teorie, důkazy*, Volvox Globator, 2014. str. 57

¹⁹ The Fate of Roman Emperors. *All Empires: Online History Community* [online]

²⁰ COLLINS, S. *The Great Fire of Rome: The Fall of the Emperor Nero and His City*, Da Capo Press, 2010. str. 111

²¹ Tamtéž, str. 229

řečník Lactanius z tohoto činu obvinil právě Galeria. Tehdejší Římané ale byli přesvědčeni, že za požárem stál sám císař Dioklecián, který tímto činem chtěl získat záminku k perzekuci křesťanů, jež jim měla upřít některá práva. Události tohoto záhadného požáru byly poté následovány vydáním prvního perzekučního ediktu vůči tamním křesťanům.²²

Mezi lety 1797 až 1798 vydal jezuitský kněz Augustin Barruel sérii čtyř knih nazvaných *Paměti ukazující dějiny jakobínství*. V této sérii publikací Barruel uvádí, že Francouzská revoluce je dílem záměrného spiknutí, které mělo za cíl svrhnout evropské vladaře, církve a aristokratickou společnost. Původcem tohoto spiknutí měl být spolek zednářů v součinnosti s osvícenskými filozofy. Tato teorie tak odmítala vysvětlení, že Francouzská revoluce byla výsledkem spontánního rozhodnutí francouzského lidu. Barruel v rámci knih popisuje Voltaireovo protikřesťanské spiknutí, spiknutí namířené proti monarchii, které vedl Jean Jacques Rousseau s baronem de Montesquieum a také protispolečenské spiknutí, za kterým měli stát Svobodní zednáři a Řád Iluminátů. Vůdci revoluce vyzdvihli Voltaira a Rousseaua a z osvícenství udělali záležitost rozumu, pokroku, antiklerikalismu a emancipace, vytvořili tak spojení, které naznačovalo, že každý nepřítel revoluce je i nepřítelem osvícenství.²³

Revoluce tak neměla být spontánním povstáním lidu, ale důsledkem utajené snahy spiklenecké skupiny. Za revolucí tak měl stát Voltaire, Rousseau a další osvícenští filozofové, kteří se měli spojit s tajnými spolky, s cílem zničit katolickou církev a monarchii ve Francii. Práce těchto filozofů měla mít značný vliv právě na vůdce revoluce a Voltaire měl být také podle Barruela zodpovědný za výcvik revolucionářů.

Je tedy patrné, že konspirační teorie jítří mysl lidstva již od starověku. S nástupem televizního vysílání a posléze nových médií jen nabyly na znatelně větší popularitě, ale víra v konspirace mocných není novým fenoménem. Nedůvěra a pochyby tykající se skutků vládnoucích představitelů a pozadí společensky významných událostí je společná pro lidstvo napříč historií. Náchylnost k víře v konspirační teorie je tak určitým způsobem zašifrovaná v lidské mysli. Ostatně již Descartes uvedl: „Vzepřu se však a budu se dál držet cesty, kterou jsem nastoupil včera, totiž odstraňovat vše, co

²² BARNES T. *Constantine and Eusebius*, Harvard University Press, 1993. str. 24

²³ BARRUEL A. *Memoirs Illustrating the History of Jacobinism*, Part I- III. 1798.

připustí sebemenší pochybnost, nejinak, než kdybych zjistil, že je to naprosto nepravdivé; a budu pokračovat, dokud nepoznám něco jistého, nebo když nic jiného, alespoň s jistotou to, že nic není jisté... Předpokládám tudíž, že vše, co vidím, je nepravdivé... Co pak bude pravdivé? Snad jen to jediné, že nic není jisté.²⁴

Určitá pochybnost nad stavem věcí je tak zřejmě přirozenou součástí alespoň některých osob. Tyto pochybnosti se tak mohou stát základním stavebním kamenem víry v konspirace a toho, že skutečná podstata událostí může být odlišná od prvotní představy. Těmto představám také může nahrávat doba a společenské a kulturní klima, které ji ovlivňuje. Například Descartes napsal výše zmíněné v době značné nejistoty a skepse. Francie během první poloviny 17. století, tedy v době, kdy byla kniha *Meditace o první filozofii* napsána, vedla Třicetiletou válku. Vysoké a dlouhodobé náklady na financování vojsk přiměly řadu evropských států k razantnímu nárůstu daňové zátěže. To spolu se zneužíváním moci státní byrokracie vedlo k velkému množství povstání, především ve Francii. To v kombinaci se snižováním zemědělské produkce a drancováním měst a vesnic vojenskými útvary výrazně ovlivňovalo každodenní život tehdejšího lidu.²⁵ V takto negativní atmosféře tedy není příliš s podivem, že se v tehdejší společnosti objevovaly pochyby a nedůvěra. A právě takovéto okolnosti mohou napomáhat rozvoji konspiračního uvažování.

²⁴ DESCARTES, R. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filozofii*. Oikoymenh, 2015. str. 27

²⁵ SMITH, N. The Consequences and Effects of the Thirty Years War. *ArticleMyriad* [online]

2 Sociální aspekty konspiračních teorií

Konspirační teorie a víra v ně představuje fenomén, který má značný vliv na soudobou společnost. Svůj kladný vztah či víru v nějakou spikleneckou teorii například ve Spojených státech amerických během průzkumu veřejného mínění vyjádřila polovina dotázaných.²⁶ Konspirace měly a mají vliv na obsahovou složku produkce populární kultury, pronikají také do oblasti hromadných sdělovacích prostředků a především do oblasti nových medií. Stejně tak má i společnost vliv na to, jak daná populace přistupuje ke konspiračnímu uvažování a jak se staví k víře v tyto teorie. Jedná se tedy o oboustranný vliv, kterému se věnuje tato kapitola.

2.1 Šíření a vzestup popularity konspiračních teorií

Důležitým aspektem konspiračního myšlení a z něho vycházejících teorií je způsob jejich šíření, respektive to, jakým způsobem mohou jejich tvůrci rozšířit svou teorii do zbytku populace. Ačkoliv konspirační teorie jsou mezi námi přítomny již velmi dlouhou dobu (viz kapitola o historii konspiračních teorií), důležitým faktorem při jejich šíření a nabývání na popularitě jsou nová média. Zájem o konspirační teorie posilují napříč časem i hromadné sdělovací prostředky - noviny, televizní vysílání či kinematografie.²⁷ Zatímco pro 50. a 60. léta 20. století bylo důležitým faktorem šíření konspirační televizní vysílání a produkce filmového průmyslu, tak pro 21. století má kruciólní vliv především internet a jeho masivnější rozšíření, díky kterému získali příznivci konspiračních teorií silný nástroj jak šířit své teorie a jak se sdružovat.²⁸

Významný vliv na šíření a vzestup oblíbenosti konspiračních teorií měly také významné události s celospolečenským dopadem, jež se udály za okolností, které část

²⁶ SIDES, J. Fifty percent of Americans believe in some conspiracy theory. Here's why. *Washington Post* [online]

²⁷ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. Westport: Praeger, 2008. str. 9

²⁸ BYFORD, J. *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, 2011. str. 11

populace brala za nejasné a nepřiliš přesvědčivé a které tak vzbudily zájem o jejich alternativní výklad či vysvětlení. Jednalo se například o přistání Apolla na měsíci, útok na Světové obchodní centrum v New Yorku či vraždu Johna Fitzgeralda Kennedyho.

Národní průzkum veřejného mínění, který v roce 1992 provedl New York Times, odhalil, že pouze 10% americké populace věří oficiální verzi, že atentát na Kennedyho byl důsledkem osamocené jednání Lee Hervey Oswalda. Zatímco 77% dotázaných bylo přesvědčeno, že tento čin byl dílem většího množství osob, 12% procent respondentů uvedlo, že neví, či nechtějí odpovědět.

Při šíření konspiračních teorií a nárůstu jejich popularity ve společnosti hraje důležitou roli také čas. Respektive množství času, které uběhne od dané události, která je objektem konspirační teorie. Jak již bylo zmíněno, v roce 1992 věřilo oficiální verzi atentátu na amerického prezidenta pouze 10% dotázaných, zatímco v roce 1966 (3 roky po této události) věřilo oficiální verzi 36%. Během průzkumů uskutečněných později to bylo 11% dotázaných v letech 1976 a 1983 a 13% během průzkumu v roce 1988. Jak je tedy patrné, množství skeptiků odmítající oficiální verzi 13 let po atentátu znatelně narostlo a až do 90. let se jejich množství konstantně drželo v obdobných relacích.²⁹

Tento nárůst víry v konspirační teorii byl zaznamenán navzdory faktu, že během dalších let po provedení atentátu bylo shromážděno další množství důkazního materiálu svědčícího ve prospěch verze, že Oswald stál za atentátem sám.

U atentátu na J. F. Kennedyho ještě zůstaňme. Tento čin totiž znamenal velký posun v míře, s jakou americká veřejnost vnímala konspirační teorie. Byl to katalyzátor, který rozpoutal další příval konspiračních teorií v americké kultuře, a to především na televizních obrazovkách. Od té doby fenomén konspiračních teorií dosáhl až ikonického statusu, který zaměstnával mysl lidí množstvím dalších souvisejících myšlenek a událostí. A tak začátkem 21. století se konspirace a s nimi spojené teorie staly pevnou součástí kultury. To se také odrazilo na obsahu filmů, televizních pořadů, románů i politických diskuzí. To, že víra v konspirace prostoupila i nejvyšší patra americké politiky dokládá fakt, že své přesvědčení, že atentát na Kennedyho nebyl dílem jedné osoby, ale že se jednalo o spiknutí, veřejně vyjádřil například současný americký ministr zahraničí John Kerry³⁰, či bývalý senátor za stát Pensylvánie Richard

²⁹ GOERTZEL, T. Belief in Conspiracy Theories. In: *Political Psychology*, 1994, číslo 4. str. 731-742

³⁰ John Kerry: I Have 'Serious Doubts That Lee Harvey Oswald Acted Alone' the Day JFK Died. *Parade* [online]

Schweiker. Schweiker vyjádřil názor, že „vyšetřovací zpráva Warrenovy komise byla jako domek z karet, který se má zrovna zhroutit“.³¹ K tomuto názoru dospěl poté, co se v roce 1976 stal členem *Výboru pro vyšetřování politických vražd*. V rámci tohoto výboru byl Schweiker přítomen při opětovném vyšetřování okolností, které se udály okolo úmrtí prezidenta Kennedyho či Martina Luthera Kinga.³² Účast v tomto výboru v něm ale zanechala dojem, že tehdejší vyšetřovatelé neodvedli bezchybnou práci a že ignorovali určité skutečnosti. Například to, že vynechali možnost, že by atentát nebyl dílem osamoceného střelce, ale že by se mohlo jednat o čin, za kterým stojí větší množství osob. Obdobné pochybnosti měl i senátor Richard Russel, který se přímo jako člen podílel na vyšetřování Warrenovy komise. Ačkoliv podepsal závěrečnou zprávu vyšetřování, jeho osobní poznámky, které sepsal během vyšetřování komise, naznačují, že měl problém s přijetím verze, že za atentátem stál osamocený střelec.³³

Tyto nejasnosti a pochybnosti, které doprovázely vyšetřování této mediálně reflektované kauzy, přesvědčily mnoho lidí, že oficiálně předkládané zprávy nejsou zcela dostačující k vysvětlení událostí okolo atentátu. Tento stav poté vedl k vzniku řady konspiračních teorií, které měly tento čin objasnit a přinést žádoucí vysvětlení.

Proces, při kterém se konspirační teorie dostaly z okraje zájmu až do centra pozornosti televizního vysílání, byl pozvolný. Prostoupení americké kultury konspiracemi mělo vliv i na tehdejší politiku, kterou zahalil cynismus. Během této doby se objevila řada filmů a televizních inscenací, které, založeny ať už na historických faktech či domněnkách a fantazii, v sobě komponovaly různorodá témata která ještě silněji a ostřeji tvarovala status konspiračních teorií. Výskyt tolika filmů a televizních pořadů s tímto základním tématem tak mohl být jen stěží věcí náhodného výskytu.³⁴

Během 90. let 20. století a počátkem 21. století tak nebylo ničím neobvyklým narazit na konspirace coby na vysvětlení širokého spektra politických událostí, které by se jinak mohly jevit jako zcela obyčejné. Například coby zdroj tehdejších problémů prezidenta Billa Clintona někteří pokládali velké pravicové spiknutí. Stejně jako

³¹ OLMSTED, K. *Real enemies: conspiracy theories and American democracy, World War I to 9/11*. Oxford University Press, 2010. str. 168

³² SIMKIN, J. Richard Schweiker. *Spartacus Educational* [online]

³³ Senator Russel's papper show he disagreed with Warren Report. *Rome News tribune* [online]

³⁴ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. str. 9-10

liberální média byla obviňována ze spikleneckých intrik, které měly stát za tím, že se mediální obraz globálního dění neshoduje s konzervativními názory populace.³⁵

Bez ohledu na osobní preference a názory jednotlivců, tyto příklady jasně poukazují na to, že konspirační teorie pronikly z periferie zájmu až do hlavního názorového proudu americké kultury a politiky jako silný zdroj soudobé zkušenosti, který ale někdy mohl být matoucí a nejednoznačný.

2.1.1 Konspirační teorie v kontextu nových médií

Internet. Toto médium značně změnilo naše vnímání a způsob komunikace, stejně jako i náš přístup k informacím. Na základě toho se můžeme domnívat, že internet byl velkým přínosem i pro oblast konspiračních teorií. Moderní doba, spojená s prolínáním kultur a rozvojem informačních technologií umožňuje mnohem efektivnější a plošnější šíření informací. To jsou aspekty, které tak zvyšují vliv konspiračních teorií na politiku či společnost.

Willman charakterizoval vzestup konspiračních teorií coby možnou odpověď na záhadnost světa, kde čím dál větší roli sehrávají moderní technologie.³⁶ Steward popsal architekturu webových stránek coby síť propojenou hypertextovými odkazy, tak jak to můžeme spatřovat i u struktury konspiračních teorií.³⁷ S klesajícím vlivem tradičních strážců informací, jako jsou knižní vydavatelé či filmový producenti, je snazší než kdy předtím získat přístup k informacím, které jsou středním proudem považované za nepřijatelné nebo absurdní.

Jak ukazují výzkumy, lidé, kteří se dříve báli vyjádřit svůj názor, mají nyní možnost se svobodně shromažďovat s obdobně smýšlejícími jedinci na rozličných fórech či blozích, kde vytvářejí názorově stejně orientované komunity v takové šíři a hloubce, v jaké jsme nikdy předtím vidět nemohli.³⁸ Tento jev s sebou nese jen pozitivní aspekty, ale může skýtat i určitá ohrožení a riziko zneužití. Další část kapitoly se tak bude věnovat negativům, která přináší internet a novým způsobům šíření informací, které poskytuje.

³⁵ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. str. 10

³⁶ WILLMAN, S. *Spinning paranoia: The ideologies of conspiracy and contingency in post-modern culture*. In: Knight, P. *Conspiracy nation: The politics of paranoia in post-war America*, New York University Press, 2002. str. 21-39

³⁷ STEWART, K. *Conspiracy theory's worlds*. In: Markus, G. *Paranoia within reason: A case-book on conspiracy as explanation*, University of Chicago Press, 1999. str. 13-20

³⁸ MCKENNA, K. et al. *Coming out in the age of the internet: Identity 'demarginalisation' through virtual group participation*. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, číslo 3. str. 681-693

Hrozba konspiračních teorií v kontextu nových médií:

Internet, konkrétně sociální sítě a platformy nabízející možnost mikroblování změnily způsob, jakým je možné se dostat k informacím a jak již nabyté poznatky dále formovat. Především v současné době velmi populární sociální sítě, kde obsah tvoří samotní uživatelé, skýtají nový rozměr pro pozorování toho, jak jejich obsah vede zájem návštěvníků daných serverů ke specifickým vzorcům toho, jak nakládají, vytvářejí a přijímají nové informace.³⁹

Navzdory nadšené debatě o tom, jak nové technologie a média nastartovaly zájem o veřejnou debatu v otázkách politických či společenských témat, je role technického systému a jeho vlivu na veřejné mínění zatím stále nejasná. Ačkoliv jsou uživatelé sociálních sítí již obezřetnější vůči nepotvrzeným informacím, zůstávají nadále lživé a poplašné zprávy všudypřítomnou součástí internetu, kterým je stále část uživatelů ochotná uvěřit (viz další část této kapitoly, která se týká šíření informace o parlamentních volbách v Itálii).

Světové obchodní fórum v lednu roku 2013 vydalo článek,⁴⁰ kde označilo šíření neoficiálních teorií na internetu za „jednu z největších hrozeb, kterým bude čelit svět v nadcházejícím roce 2013“ a které mohou způsobit vážné následky v reálném světě. Představitelé průmyslu a odborníci na rizikové události uvedli, že šíření nepravdivých zpráv na internetu patří vedle ekonomických neúspěchů, ohrožení životního prostředí a nemocí mezi největších globálních hrozbou současnosti.

Současná situace týkající se internetu a šíření nepodložených zpráv a spikleneckých teorií je zde připodobňována k té z roku 1938, kdy masivní rozšíření radiopřijímačů vedlo ke zmatení tisíců Američanů při vysílání rozhlasové hry *Válka světů* od Orsona Wellesse. Dnes už by rozhlasové vysílání zřejmě nikoho nezmátlo, ale tuto roli v současné době přejímá internet.

Světové obchodní fórum tak vidí hlavní ohrožení v tom, že internet nedisponuje při šíření nepravdivých informací žádným regulačním mechanismem. Virální šíření dezinformací po sociálních sítích tak může mít zničující dopad, než se je podaří účinně zkorrigovat na pravou míru. Možné řešení této problematiky může být spatřováno v

³⁹ GARCIA, D. et al. *Political Polarization and Popularity in Online Participatory Media: An Integrated Approach* [online]

⁴⁰ HOWEL, L. *Global risks 2013: Eighth Edition* [online]. str. 11

omezení internetové anonymity. Avšak pokusy, které měly vést k tomuto či obdobnému rozhodnutí, se pravidelně setkávají s velkou vlnou nevole, a to jak v České republice⁴¹, tak i v zahraničí.⁴² Ale jak s danou situací naložit, pokud je původcem dezinformace mezinárodní organizace či dokonce stát? Sociální sítě a jejich uživatelé a tvůrci obsahu budou muset u sebe vyvinout étos vlastní odpovědnosti a zdravé skepse vůči předkládanému obsahu na internetu, tak jako se tomu stalo u posluchačů rádia.⁴³

Šíření dezinformací a poplašných zpráv na internetu a především na sociálních sítích tak představuje v současné době jasný problém. A to kvůli lehké dostupnosti těchto informací v kombinaci s možností, že každý, kdo se rozhodne veřejně publikovat své názory či články, tak může libovolně učinit s minimální či nulovou kontrolou. To představuje možnost, jak může subjekt těchto zpráv lehce dostat své dezinformace do širšího povědomí a někoho tak například poškodit. Nová média tak nedávají jen prostor pro vyjádření a sdružování osob, které spojuje stejný zájem o konspirace, ale i možnost jak záměrně šířit lživé či neověřené zprávy.

Olivia Solon⁴⁴ poukazuje na událost, kdy se na sociální síti Facebook během italských voleb v roce 2013 objevila zpráva⁴⁵, že si italští senátoři odhlasovali zákon, navrhnutý senátorem Cirengou, jehož cílem by bylo poskytnutí 134 miliard eur politikům, jejichž strana neuspěje ve volbách, na nalezení nové práce. Navzdory tomu, že pravdivost této zprávy bylo možné zpochybnit na základě hned několik faktů, například že neexistuje žádný senátor jménem Cirenga, že italský senát takovýto zákon neprojednával či že počet senátorů, kteří měli hlasovat pro přijetí tohoto zákona byl vyšší než je celkový počet členů senátu, se tato zpráva rychle rozšířila - na sociální síti Facebook ji během prvního měsíce od uveřejnění sdílelo více než 35 tisíc uživatelů, a dokonce zažehla občanské nepokoje v několika italských městech.

Tyto události jen dokládají, jaký vliv mají nová média na šíření a i percepce konspiračních teorií v současné době a také to, že jejich uživatelé k nim přistupují s menší mírou obezřetnosti.

⁴¹ VÁCLAVÍK, L. Ministr Chovanec by chtěl odanonymizovat internet. *CNEWS* [online]

⁴² WOOD, C. A Less Anonymous Internet? *Government Technology: Solutions for state and local government* [online]

⁴³ Digital Wildfires in a Hyperconnected World. *World Economic Forum* [online]

⁴⁴ SOLON, O. How social media drives conspiracy theories. *Wired* [online]

⁴⁵ ASCIONE, A. La legge del Senatore Cirenga: una nuova #bufala che gira su Facebook. *Cronaca e Attualità* [online]

To, jaký vliv mohou mít nová média na šíření a přijetí konspiračních teorií, se snažil ozřejmit kolektiv autorů v práci *Collective attention in the age of (mis)information*. V rámci této práce její autoři provedli studii, jejímž cílem bylo pochopit spojení mezi politickou debatou a informacemi na webu. Došlo při ní k analýze části sociální sítě Facebook se zjištěním, že tato síť představuje komplexní sadu sociální interakce. Během studie bylo zjištěno, že na základě zpráv z rozličných informačních zdrojů (ať už alternativních či konvenčních) probíhá diskuze a že tak existuje silná interakce mezi politickou diskuzí a zdroji informací. Většina aktivity na zmíněné sociální síti obsahovala přesvědčení, že konvenční média a jejich zprávy jsou manipulovány dalšími, nadřazenými subjekty, což činí jimi podávané informace nespolehlivé a neobjektivní. Z celkového počtu 1279 sledovaných uživatelů 56% pravidelně sledovalo alternativní zdroje informací a jejich vnímání tak bylo výrazně více vystaveno nepodloženým tvrzením a zprávám.⁴⁶

Z této studie tedy vyplývá, že čím je větší množství nepotvrzených informací v oběhu na internetu, tím je také větší množství uživatelů, kteří podlehnou zkreslení těchto dezinformací při výběru obsahu, který budou sledovat.

2.1.2 Vliv sekularizace na konspirační uvažování

Clifford Geertz definoval náboženství jako „systém symbolů, které v lidech ustavují silné, pronikavé a dlouhotrvající nálady a motivace tím, že formulují pojmy obecného řádu bytí a obdařují tyto pojmy takovým nádechem skutečnosti, že se tyto nálady a motivace zdají jedinečně realistické“.⁴⁷

Dle Wilsona je náboženství ideologií tradičního typu společnosti. V tomto typu společnosti dodávalo náboženství znaky a symboly individuální i skupinové identity a legitimizovalo způsob života. Cíle lidského života byly vyjádřeny v transcendentních termínech, tedy v termínech pohybujících se mimo smyslovou zkušenost a každá část života tradičních společností byla prostoupena náboženským symbolismem. Lidé

⁴⁶ MOCANU, D. et al. *Collective attention in the age of (mis)information* [online]

⁴⁷ GEERTZ, C. Náboženství jako kulturní systém. In: *Interpretace kultur: vybrané eseje*. Sociologické nakladatelství, 2000. str. 105

získávali z náboženství sílu a zdůvodnění svého postavení, blahobytu či naopak bídy.⁴⁸

Náboženství tak ustanovovalo interakce ve společnosti, vymezovalo morální normy a podávalo vysvětlení nejrůznějších jevů. Postupem času ale společnost, s tím jak postupovala industrializace a jak se vyvíjely moderní technologie, do určité míry přešla od náboženské roviny k racionální. Weber hovoří o racionalizaci společnosti jako o procesu, který vytváří základ vývoje kapitalistických společností.⁴⁹ V moderní společnosti tak již není náboženství jasným původcem výše zmíněných funkcí a dochází k procesu společenské sekularizace. Sekularizace je proces, ve kterém náboženské jednání, vědomí a instituce ztrácejí svůj původní sociální význam.⁵⁰

Jednou z možných příčin, proč je soudobá společnost natolik prostoupena konspiračním uvažováním, může být i skutečnost, že západní svět prochází procesem sekularizace a že je tak výrazně oslabena pozice náboženství.⁵¹ Tomáš Halík s tímto nesouhlasí a uvádí, že „víra nemizí, pouze se „stěhuje“ z veřejného života a z vnějších forem, tj. zejména institucionální církevně-orientované podoby, do oblasti soukromého života jednotlivců; náboženství nezaniká, nýbrž stává se neviditelným“.⁵² Tuto tezi dokládá vzestup novodobých náboženských hnutí v rámci hnutí New Age. Moderní společnost již tolik nelpí na klasických formách náboženství, ale hledá alternativní cesty skrze novodobé formy náboženství a filosofické směry. Jednou z možných alternativ může být právě víra v konspirační teorie.

Johannes Heil uvádí, že například soudobá víra v antisemitské konspirační teorie vychází z přesvědčení, že židovský národ již není nadále pod Božím vedením, je nekontrolovatelný a že vše co činí, dělá jen pro vlastní prospěch, úmyslně tak opomíjejíc každého, kdo není židovského vyznání.⁵³ Tento stav nazývá jako „proces desakralizace“, který je v širším důsledku výsledkem vícestranné společenské sekularizace. Dle autora proces sekularizace změnil koncept antisemitských konspirací a vedl k úplnému obratu jejich původního uspořádání.

⁴⁸ LUŽNÝ, D. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. Masarykova univerzita, 1999. str. 62

⁴⁹ WEBER, M. *K metodologii sociálních věd*. Pravda, 1983. str. 307

⁵⁰ LUŽNÝ, D. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. str. 62

⁵¹ CASANOVA, J. Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective. In: *The Hedgehog Review*. 2006. University of Virginia. str. 14

⁵² HALÍK, T. *Proměny světové náboženské scény: pochybnosti o sekularizaci* [online]

⁵³ JOHANNES, H. Thomas of Monmouth and the Protocols of the Sages of Narbonne. In: *The paranoid apocalypse: a hundred-year retrospective on the Protocols of the elders of Zion*. New York University Press, 2012. str. 66

Karl Popper předkládá názor, že konspirační teorie jsou typickým výsledkem sekularizace náboženských pověr. Zatímco dříve tradiční náboženství připisovala války intrikám bohů, tak v soudobé společnosti konspirační teorie nahradily bohy mocnými osobami či organizacemi, za zlověstné a vlivné skupiny, jejichž hříšnost je zodpovědná za všechno zlo, kterým společnost trpí.⁵⁴ Příznivci konspirací tak skrze spiklenecké teorie mohou nalézat vysvětlení zla a utrpení, které se ve společnosti objevuje. Ale s tím rozdílem, že původcem jednotlivých událostí již nejsou transcendentální autority a síly v podobě rozličných božstev či démonů, ale mocné postavy z oblasti politiky či vlivné organizace.

Konspirační teorie tak mohou v soudobé společnosti skýtat alternativní způsob, jak vykládat určité činy či události, tak jako tato vysvětlení dříve poskytovala tradiční náboženství. Víra v konspirace tak může představovat systém víry, který nahrazuje tradiční náboženské směry a který naplňuje zakořeněnou touhu po duchovnu, jenž se v posledních desetiletích proměňuje. To dokládá i názor, že náboženství a víra v něj není věcí společenské evoluce, ale že jde spíše o „antropologickou konstantu“.⁵⁵ Tento jev je možné sledovat na vzestupu již zmíněného hnutí New Age, které poukazuje na to, že odklon od klasických směrů víry neznamena, že by soudobá společnost neměla zájem o víru, ale že se tento zájem jen přesunuje jiným, nežli tradičním směrem. A to méně ke komunitnímu způsobu a více k individuálnímu. Konspirační teorie tak mohou představovat soudobou sekularizovanou formu náboženství a je tak možné je pokládat za moderní podobu tradičního náboženského mýtu, který představuje analogii k náboženské víře.⁵⁶ A to ve smyslu, že tyto teorie předkládají vysvětlení událostí, které jsou vnímány coby ohrožující.

2.1.3 Víra v konspirace coby důsledek autoritářství ve společnosti

Výrazným prvkem víry v konspirační teorie je vztah mezi autoritářstvím a společností, a to především pravicovým autoritářstvím. Někteří autoři se tak snažili najít kauzální souvislost mezi mírou autoritářství v dané společnosti a vírou v konspirace a konspirační teorie. Na tento jev ve své práci upozornil již Adorno, který načrtl vztah

⁵⁴ DEHAVEN-SMITH, L. *Conspiracy theory in america*. University of Texas Press, 2014. str. 92

⁵⁵ HALÍK, T. *Náboženství - politika - věda: proměny ve vztazích* [online]

⁵⁶ BILEWICZ, M. et al. *The psychology of conspiracy*. str. 116

mezi autoritářstvím a vírou v konspirační teorie.⁵⁷ Pravicové autoritářství je definované jako kovariace tří postojových množin. A to autoritářské poslušnosti, autoritářské agrese a konvencionalismu.⁵⁸

Autoritářská poslušnost vyjadřuje obecnou akceptaci establishmentu a oficiálních autorit ve společnosti, kde daný jedinec žije, a také vysoký stupeň ochoty jejich přijetí. Autoritářská agrese je nepřátelský stav a obecná agresivita vůči ostatním členům společnosti, například vůči členům minoritních skupin či vůči těm, které dotyčný považuje za ideové nepřátele. Mezi ně je možné zařadit rasové a etnické menšiny či národnostní minority. Podle Altemeyera jsou právě pravicoví autoritáři skupinou, která nejvíce podléhá společenským předsudkům. Autoritářská agrese je obvykle doprovázená pocitem přesvědčení, že toto chování daná autorita schvaluje, nebo že je to způsob, jak danou autoritu udržet na stávajícím místě a udržovat tak její status quo. Konvencionalismus vyjadřuje přilnutí ke společenským konvencím, které jsou vnímány jako trest a podpora od autority i společnosti. Tento jev je tak spjatý s vírou, že i ostatní by měli mít také kladný postoj ke společenským normám a dodržovat je. Altemeyer také poukazuje na existenci vztahu mezi autoritářstvím a náboženstvím, respektive že náboženská výchova může představovat základ pro autoritářský typ osobnosti.⁵⁹

Jak již bylo zmíněno, poprvé tezi spojující autoritářství a konspirační teorie vyřkl Adorno a kolektiv autorů v publikaci *The authoritarian personality*⁶⁰. Konkrétně tedy to, že víra v konspirace je charakteristická pro jedince s vysokým stupněm autoritářství. První prací, která se zabývala tím, jaký vliv mají osobnostní diference na víru v konspirační teorie, a to včetně autoritářství, byla studie Mariny Abalakiny-Paap a jejích kolegů, ve které měřili autoritářství dvanáctidílnou stupnicí odvozenou od Altemeyerovi stupnice pravicového autoritářství. Na základě tohoto měření bylo zjištěno, že pravicové autoritářství představuje dobrý předpoklad víry v určité konspirační teorie. Mezi ně patřily například teorie, že bankovní systém je ovládaný židovským spiknutím, nebo že vláda úmyslně zatajuje přistání mimozemských civilizací na Zemi.⁶¹ Avšak spojitost mezi autoritářstvím a vírou v existenci konspirací v obecném měřítku v této

⁵⁷ ADORNO, T. at al. *The authoritarian personality*. New York: Norton, 1993.

⁵⁸ ALTEMEYER, B. *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press, 1996. str. 7

⁵⁹ BILEWICZ, M. et al. *The psychology of conspiracy*. Routledge, Taylor & Francis Group, 2015. str. 116

⁶⁰ ADORNO, T. at Al. *The Authoritarian personality*. str. 765

⁶¹ ABALAKINA-PAAP, M. et al. Beliefs in conspiracies. In: *Practical psychology*, 1999, číslo 3. str. 642

studii potvrzena nebyla, jen jejich spojitost u specifických konspiračních teorií.

Martin Bruder ve své studii demonstroval, za použití Funkeho dvanáctidílné stupnice, že pravicové autoritářství má pozitivní vliv jak na přijímání konspiračních teorií coby obecného jevu, tak i na víru v konkrétní spiklenecké teorie. Tyto konkrétní případy konspirací ve studii zahrnovaly úmrtí princezny Diany, přistání mimozemských civilizací či obchodní konspirace poukazující na vliv organizovaného zločinu na chod Vatikánské banky.⁶² Tomuto tématu se také ve své práci o vlivu autoritářství na šíření antisemitských konspiračních teorií v Polsku věnovala například Monika Grzesiak-Feldman. Její studie poukázala na to, že antisemitské teorie o spiknutí mezi polskou populací jsou také pozitivně ovlivněny autoritářským postojem.⁶³

Na druhou stranu je třeba zmínit i práce, které došly k odlišným výsledkům. McHoskey ve své publikaci došel k závěru, že jím sledovaní respondenti, kteří vykazovali větší míru autoritářství, byli více otevření argumentaci, která podporovala oficiální, nekonzpirativní vysvětlení atentátu na J. F. Kennedyho.⁶⁴ Zajímavých a nečekaných výsledků bylo dosaženo ve výzkumu Virena Swamiho. Ten vykázal smíšené výsledky, když v rámci studie provedl dvě šetření. První poukázalo na negativní vztah mezi pravicovým autoritářstvím a obecnou vírou v konspirační teorie a druhé poukázalo na skutečnost, že mezi pravicovým autoritářstvím a vírou v židovské spiknutí není příliš signifikantní spojitost. Současně ale první výzkumné šetření prokázalo vztah mezi pravicovým autoritářstvím a vírou v židovské spiknutí a druhé šetření poukázalo na pozitivní korelaci mezi pravicovým autoritářstvím a obecnou vírou v konspirační teorie.⁶⁵ I Martin Bruder se v dalším roce dočkal překvapivých výsledků, když během následující studie opět použil Funkeho škálu, tentokrát však s odlišnými výsledky. Ty poukázaly na to, že vztah mezi autoritářství a konzpirativním uvažováním byl tentokrát statisticky zanedbatelný.⁶⁶

⁶² BRUDER, M. at al. *Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire* [online]

⁶³ GRZESIAK-FELDMAN, M. Right-wing authoritarianism and conspiracy thinking in a Polish sample. In: *Psychological Reports*, 2009, číslo 105. str. 389-393.

⁶⁴ MCHOSKEY, J. Case closed? On the John F. Kennedy assassination: biased assimilation of evidence and attitude polarization. In: *Basic and Applied Social Psychology*, 1995, číslo 3. str. 395-409

⁶⁵ SWAMI, V. *Social Psychological Origins of Conspiracy Theories: The Case of the Jewish Conspiracy Theory in Malaysia*. [online]

⁶⁶ IMHOFF, R. et al. Speaking (Un-)Truth to Power: Conspiracy Mentality as a Generalised Political Attitude. In: *European Journal of Personality*, 2014. str. 25-43

Velké množství soudobých konspiračních teorií má populistické a protivládní zaměření. V těchto teoriích jsou obviňovány autority coby původci zla ve společnosti - například že americká vláda je zodpovědná za útoky z 11. září, nebo že za nehodu princezny Diany může tajná britská služba MI6. Podle Wooda je z toho tedy odvoditelné, že zastánci autoritářství jsou výrazně méně náchylní k víře, že se jejich autority (vláda) spikly proti nim a že odpůrcům autoritářství tato myšlenka dodává o to více na přitažlivosti.⁶⁷

Ačkoliv většina výzkumů, které pracují s propojením autoritářství a konspirativním uvažováním, vyznívá pozitivně ve prospěch jejich vzájemné korelace, některé studie dospěly k opačným výsledkům. Takže mezi autoritářstvím, vírou a šířením konspiračních teorií dosud nebyla jasně prokázána evidentní souvislost a je tak možné, že je tento aspekt přítomen pouze v některých konkrétních teoriích a nedá se brát v potaz coby obecná charakteristika, kterou by bylo možné aplikovat na širší spektrum konspiračních teorií. Rozdílné výsledky při výzkumech jsou tak zřejmě způsobeny rozdílnými charakteristikami výzkumného vzorku respondentů.

Swami tento jev připisuje především rozdílnému kulturnímu kontextu.⁶⁸ Zatímco jeho studie, zabývající se vztahem autoritářství a konspiračního uvažování, která proběhla mezi respondenty v oblasti střední Evropy, vykazala pozitivní vzájemný vztah, jeho druhá studie, která totéž zjišťovala v rámci malajsijského vzorku respondentů, poukázala opačné výsledky. Je tedy zřejmé, že je třeba brát v potaz to, s jakou mírou lokální politika, ekonomická situace a kulturní klima ovlivňuje danou společnost a jak tyto faktory ovlivňují konspirační uvažování a obecně víru v konspirační teorie. Důležité také je, rozlišovat mezi vírou v konkrétní konspirační teorii a vírou v konspirační teorie coby obecného fenoménu, který zahrnuje podmnožinu jednotlivých teorií.

⁶⁷ WOOD, M. Authoritarianism and conspiracy theories: what's the connection? Is there one? *The Psychology of Conspiracy Theories* [online]

⁶⁸ SWAMI, V. *Social Psychological Origins of Conspiracy Theories: The Case of the Jewish Conspiracy Theory in Malaysia* [online]

2.2 Skeptický přístup a kritika konspiračních teorií

Termín konspirační teorie byl původně neutrálního významu a dalšího, pejorativního podtextu se mu dostalo až během šedesátých let dvacátého století. Tato proměna stavěla na předpokladu, že obhajoba konspiračního uvažování je projevem paranoidní tendence, skrze kterou je připisován vliv určitým mocným, skrytým a nebezpečným organizacím.⁶⁹

Už jen samotné použití nálepky „konspirační teorie“ na určitý názorový proud může být způsobem, jak se dané myšlenky rychle zbavit a jak ji také zesměšnit. Je to způsob, jak naznačit lidem, že by se měli vyhýbat všemu, co je takto označeno. Kvůli své afinitě ke konspiračním teoriím by se mohli snadno stát terčem posměchu a nepochopení. Pidgen uvádí, že v kontextu konvenčního uvažování je už samotné nazvání něčeho „konspirační teorií“ vyjádřením návrhu, že daná věc je intelektuálně podezřelá. A často tato označení neznámá jen to, že jsou konspirační teorie intelektuálně podezřelé, ale také že jsou zároveň i zcela neuvěřitelné a příliš hloupé, než aby si zasloužily úsilí seriózního vyvrácení.⁷⁰ Konspirativní uvažování se tak stává častým terčem kritiky řady autorů.

Jedním z problémů, který je spojený s tímto fenoménem, je skutečnost, že konspirační teorie s sebou nesou určité uspokojení a pohodlnost. Nejedná se tak ani o samotnou debatu ohledně toho, zda jsou či nejsou konspirační teorie pravdivé, ale o jejich implikaci, že je svět kontrolován, a to někým zlým. A z nich tedy vychází pocit, že pokud se dokážeme vypořádat se subjektem, který svět kontroluje, může na jeho místo být dosazen subjekt s pozitivním záměrem.

Dle Paula Rosenberga se ale jedná o mylnou tezi, vůči které kontruje tím, že lidé raději věří, že je svět kontrolován někým špatným, než aby se konfrontovali s faktem, že svět je místo, kde se dějí náhodné události a že nespadá pod něčí globální vládu. Předkládá také názor, že svět je příliš velký a komplexní útvar, než aby mohl být někým kontrolován. Domnívá se, že pohled příznivců konspirací na svět, který byl ideálním místem, než se objevil nepřítel, který z něj udělal zlé místo a po jehož objevení a eliminaci se vše navrátí nazpět, je příliš zjednodušující a omezující.⁷¹

⁶⁹ AYTÖ. J. *20th century words*. str. 56

⁷⁰ PIGDEN, Ch. Conspiracy Theories and the Conventional Wisdom, In: *Episteme: A Journal of Social Epistemology*, 2007. str. 219

⁷¹ ROSENBERG, P. The real problem with conspiracy theories. *Free-man's Perspective* [online]

Mezi dalšími kritickými hlasy vůči příznivcům konspirací se objevují názory, že jejich teorie nenabízejí žádné praktické řešení ani obecné strategie, jak naložit s danými problémy, na které se snaží poukázat. Jejich cíl je tak tedy pouze informovat společnost bez další přidané hodnoty, která by byla obsažená v nástinu řešení. John Molyneux uvádí, že slabým místem konspiračních teorií, které srážejí jejich věrohodnost, je také skutečnost, že až příliš často operují s negativními pojmy jako je rasismus - například šíření nebezpečných virů v Africe⁷², či antisemitismus - kritika sionistů či rodiny Rothschildů.⁷³ Svou roli v kritice odborné veřejnosti hraje také aspekt vyvratitelnosti tezí konspiračních teorií. Ty bývají svou podstatou konstruovány tak, že se zaměřují na věci tajné a jsou tak ve své podstatě nevyvratitelné a zároveň je ani není možné potvrdit.

Negativně se ke konspiračním teoriím stavěl i Popper. Trval na tom, že ačkoliv se některé konspirační teorie prokázaly coby pravdivé, historie je i navzdory tomu výsledkem především náhody a práce abstraktních sil, nežli důsledkem koordinované snahy spiklenců. Konspirační teorie jsou podle něj vyjádřením pohledu, že „jakékoliv události, které se odehrají v dané společnosti, včetně událostí, které lidé vnímají coby negativní, jako jsou války, nezaměstnanost či chudoba, jsou výsledkem přímého zásahu určitých jedinců či mocných skupin“.⁷⁴ Popper tak odmítá tento obraz historické kauzality a odůvodňuje ho tím, že „konspirační teorie nemohou být pravdivé, protože by to jinak znamenalo připustit tvrzení, že všechny události, včetně těch, u kterých je na první pohled patrné, že nejsou ničím plánovaným dílem, jsou důsledkem organizované a plánované činnosti jedinců, kteří jsou zainteresovaní na jejich výsledku.“⁷⁵

Náchylnost ke spikleneckým teoriím je možné hledat i coby důsledek kognitivních zkreslení. Ilan Shrira ve své kritice poukazuje na oblast kognitivních zkreslení, která může způsobovat narušení úsudku jedince, který zároveň vede k víře v něco, vůči čemu existují i přesvědčivé důkazy o opaku. Tyto předsudky, plynoucí z kognitivního zkreslení, tak zahrnují utkvělé tendence vidět určité vzory i tam, kde neexistují. A podílí se tak na interpretaci nově přijímaných informací a také se projevují při práci s již dříve přijatými informacemi takovým způsobem, který má za následek, že přijímané informace budou v souladu s očekáváním a přesvědčením daného jedince.

⁷² Conspiracy Theories: separating fact from fiction. *Time* [online]

⁷³ MOLYNEUX, J. What's wrong with conspiracy theories. *John Molyneux blog* [online]

⁷⁴ POPPER, K. *Conjectures and refutations: the growth of scientific knowledge*. Routledge, 2002. str. 459

⁷⁵ DENTITH, M. *The philosophy of conspiracy theories*. Palgrave Macmillan, 2014. str. 16

Takto stížený jedinec si ale neuvědomuje tato svá očekávání a je přesvědčen, že jeho vnímání je zcela v pořádku a že je v souladu s objektivní pravdou.⁷⁶

Konspirační uvažování se také stává častým objektem kritiky ze strany psychologů, kteří dávají víru v konspirace do souvislosti s psychickými poruchami, jako je paranoia, již zmíněné kognitivní zkreslení či psychická projekce. Těmto aspektům, které ovlivňují obecnou afinitu ke konspiracím, se podrobněji věnuje následující kapitola.

David Grimes se ve své studii rozhodl otestovat konspirační teorie za pomoci statistiky a matematiky. Vycházel z premisy, že při spiknutí je základním aspektem jejich utajení mlčenlivost, kterou musí zachovat všechny osoby do něj zasvěcené. Cílem práce bylo zjistit, zda je možné, aby spiknutí zůstalo utajeno, respektive jak dlouho by trvalo, než se informace o něm dostanou na veřejnost.

Grimes tak schopnost udržet spiknutí v tajnosti rozepsal jako matematickou rovnici, do které zahrnul řadu faktorů. Například počet osob, které jsou obeznámené s daným spiknutím, dále pravděpodobnost, že bude spiknutí odhaleno či průběžné vymírání spiklenců. Tuto rovnici testoval na základě několika konspiračních teorií, mezi kterými bylo například spiknutí NASA týkající se přistání Apolla na Měsíci nebo teorie, podle které jsou klimatické změny poplašnou zprávou. Ve svých výsledcích došel k zjištění, že teorie o přistání na měsíci zaměstnávala v NASA v době vrcholných příprav na 411 tisíc osob a konspirace s klimatickými změnami by musela být známa 405 tisícům osob.

Po aplikaci matematické rovnice na tyto teorie Grimesovi vyšlo, že vymyšlené přistání na Měsíci by se mělo provalit po třech letech a osmi měsících. Spiknutí týkající se klimatických změn po 26 letech a 9 měsících, pokud by zahrnovalo pouze vědecké pracovníky, pokud všechny zainteresované osoby, tak po třech letech a osmi měsících. Pokud by mělo spiknutí zůstat utajeno alespoň 10 let, nemělo by o něm podle Grimese vědět více než tisíc osob.⁷⁷ Autor následně uvádí, že konspirační teorie, které pracují s velkými a globálními spiknutími, mají hlavní nedostatek v tom, že o jejich existenci ví příliš mnoho lidí, než aby mohly zůstat delší dobu utajené. U velkého počtu zasvěcených lidí totiž už nehrozí jen skutečnost, že by mohlo být spiknutí prozrazeno

⁷⁶ SHRIRA, I. Paranoia and the Roots of Conspiracy Theories. *Psychology Today* [online]

⁷⁷ GRIMES, D. *On the Viability of Conspiratorial Beliefs* [online]

kvůli svědomí či vnitřní motivaci spiklenců, ale záměr udržet ho v tajnosti už je konfrontován i se statistikou.

Tak, jako se vedou spory mezi příznivci a odpůrci konspirací, tak obdobný boj probíhá na i na úrovni akademické obce. A to například tehdy, když se americký fyzik a profesor Steven E. Jones, který se proslavil svým dlouhodobým výzkumem mionové katalýzy, rozhodl použít svých odborných znalostí, aby osvětlil destrukci Světového obchodního centra. V rámci této snahy vydal v roce 2005 studii *Why indeed did WTC buildings collapse?*, kde autor uvedl, že události 11. září 2001 jsou důsledkem řízené a předem naplánované detonace.⁷⁸

Vydání této práce v rámci periodika *Journal of 9/11 studies* vyvolalo na akademické a vědecké půdě značnou nevoli a negativní odezvu. V jejím rámci bylo zahájeno šetření ze strany *Americké asociace vysokoškolských profesorů a Nadace individuálních práv ve vzdělávání*.⁷⁹ V návaznosti na tyto události musel profesor Jones na žádost webového administrátora odstranit svou studii z univerzitních webových stránek a následně byl odvolán z funkce na své domovské univerzitě Brigham Young.⁸⁰

Tento případ demonstruje, jak vážné důsledky může mít, i pro ceněné výzkumníky a akademiky, skutečnost, že se rozhodnou veřejně vystoupit s názory, které nekorelují s konvencemi daných oborů a jsou mimo hlavní názorový proud. A to i přesto, že dané práce jsou odborně zpracované a podpořené empirickými důkazy, tak jako tomu bylo v případě profesora Jonese.

Akademický svět se řídí jasně danými pravidly a kontinuitou, která tato pravidla udržuje v chodu a v platnosti napříč časem. Odborné práce, studie a články mají své obligatorní náležitosti, bez kterých na ně široká vědecká a akademická obec nebude brát zřetel. Při jejichž nedodržení se autor stane terčem kritiky a jeho závěry budou odmítnuty a zpochybněny. Je tedy pochopitelné, že v tomto prostředí je afinita ke konspiračním teoriím či dalším nekonvenčním způsobům myšlení vnímána negativně. Ale to, s jakou odezvou je možné se setkat vůči jedincům, kteří se rozhodnou vydat studii či zveřejnit názor stojící mimo rámec klasické vědecké práce, může být až

⁷⁸ JONES, S. Why Indeed Did the WTC Buildings Completely Collapse? In: RYAN, K. *Journal of 9/11 Studies*. str. 44 [online]

⁷⁹ WALCH, T. BYU action on Jones lamented. *Deseret News* [online]

⁸⁰ WALCH, T. BYU professor in dispute over 9/11 will retire. *Deseret News* [online]

překvapivé. Tyto reakce tak mohou vykazovat i projev stejného zanícení, jaké je právě akademiky a vědci vytýkáno příznivcům konspiračního uvažování při obhajobě jejich teorií.

Objektem kritiky se konspirační teorie stávají také kvůli názorovým střetům uvnitř skupiny jejich přívrženců. Na jedné straně jsou zde osoby, které se snaží zpochybnit oficiální výklad určitých událostí hypotézami, které jsou podpořené systematickou a přesvědčivou prací, na základě které by si chtěli nárokovat alespoň nějaké uznání veřejnosti za svůj přínos. Především v oblasti událostí 11. září 2001 se objevily některé přesvědčivé, argumenty podložené teorie (viz studie Stevena Jonese). Na druhé straně jsou zde ale skupiny konspiračních teoretiků, které přicházejí s natolik fantaskními a bizarními teoriemi, například, že do budov Světového obchodního centra žádné skutečná letadla nenarazila, ale že se jednalo pouze o holografické projekce nebo že tyto budovy byly zničeny mimozemskou technikou⁸¹, že tím podkopávají a devalvují práci první jmenované skupiny, která je poté v očích veřejnosti vnímána jako jeden celek s druhou jmenovanou skupinou.

2.3 Konspirační teorie v populární kultuře

Jak již bylo výše zmíněno v kapitole *Šíření konspiračních teorií*, tento fenomén se především od 50. a 60. let 20. století pozvolna dostával do povědomí americké populace. Spolu s touto sociální expanzí šlo také ruku v ruce jeho rozšiřování do programů hromadných sdělovacích prostředků a obecně do oblasti populární kultury. To mělo za následek vznik řady nových děl v oblasti knižní, seriálové a filmové produkce. Tento jev tak napomohl ještě silnějšímu uchycení tohoto fenoménu ve společnosti.⁸² Samotný pojem populární kultura je definován jako „většinová zábava pro široké masy obyvatelstva, kam spadá například populární hudba, filmy, divadelní představení, četba či televizní představení“.⁸³

Nejsilněji jsou konspirace v oblasti populární kultury spojeny s filmovou produkcí. Filmy s touto tematikou kopírovaly cyklus měnících se širších trendů ve společnosti. A to především během tří důležitých období - dobou okolo studené války

⁸¹ Your Friday Dose of Woo: No planes no brains. *Science Blogs* [online]

⁸² BARKUN, M. *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*. str. 33

⁸³ KOHOUTEK, R. Pojem popkultura. *ABZ: slovník cizích slov* [online]

(konec 40. let až polovina 60 let), období okolo aféry Watergate a vietnamského konfliktu (začátek 70. let až polovina 80. let) a poté soudobou situací od začátku 90. let až po současnost.⁸⁴ Kinematografie tak může sloužit coby dobová sociologická sonda, jelikož obsah filmů s konspirační tematikou odrážel stav, v jakém se nacházela soudobá společnost a filmy tak reflektovaly silné momenty a události, se kterými se společnost potýkala.

Začátky tohoto prolnutí probíhají ve Spojených státech amerických v období po skončení druhé světové války a jsou spojené především s hollywoodskou filmovou produkcí. Vznik tohoto jevu Arnold připisuje poválečné atmosféře a strachu z nukleární hrozby během studené války mezi Spojenými státy americkými a Sovětským svazem. Tento společenský stav zažehl fascinaci skrytými nepřáteli a tajemnými intrikami, ve kterých lidé mohli často vidět sami sebe coby bezděčné oběti. Společnost tak byla připravena na nástup nové vlny strachu a paranoie, který umožnil začátek moderního věku konspiračních teorií.⁸⁵

Na tento stav s podtónem paranoie brzy zareagoval Hollywood. A to někdy zcela explicitně a někdy pod maskou žánrových filmů. Během několika let poté se začaly filmy s tématy konspiračních teorií objevovat v amerických kinech se značnou frekvencí. Strach z komunistického spiknutí ale nebyl jen produktem hollywoodské představitosti, ale byla jím prodchnuta i tehdejší politika.

Filmový průmysl byl považován za potenciální hrozbu amerického životního způsobu, a to dokonce již před započítím studené války. Filmové společnosti se tak již v roce 1947 dostaly pod drobnohled vyšetřovací komise *Výboru pro neamerickou činnost*. Během druhé světové války sloužila filmová a dokumentární produkce k podpoření válečného úsilí a k ovlivňování veřejného mínění. Američtí politici si tak uvědomovali sílu, jakou může mít tato produkce na veřejný názor. Proto si byli také vědomi skutečnosti, že pokud budou tyto prostředky použity proti politice Spojených států, mohou být efektivní a působit potíže. Hrozba komunismu, kterou představovali producenti komunistického smýšlení a jejich filmy, tak byla v očích tehdejších politiků velká. Výbor pro neamerickou činnost tehdy sestavil „černou listinu“, která obsahovala jména herců, režisérů, scénáristů a dalších, kteří byli podezřelí z komunistických aktivit.

⁸⁴ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 256

⁸⁵ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. str. 9-12

Přítomnost jmen tehdejších filmařů na této listině znamenala, že dotyční přišli o možnost vykonávat své povolání ve filmovém průmyslu.⁸⁶

I přes tyto složité začátky se téma konspiračních teorií rychle uchytilo ve filmové a později i v knižní produkci. To dokumentují například již v roce 1949 vyrobené filmy *The Red Menace* a *Conspirator*. Dále následovaly filmy *I Was a Communist Spy for the FBI* (1951), *Invasion U.S.A.* (1952) či *Big Jim McLain* (1952). Tento trend pokračoval i v dalších letech, kdy se snímky, pracující s konspiracemi, zaměřovaly na tematiku spojenou s komunismem a hrozbou jaderného konfliktu. Byly to například filmy *Mandžuský kandidát* (1962) či *Sedm květnových dní* (1964).

Další významnou érou byla doba 70. a 80. let. Společnost se potýkala s válkou ve Vietnamu, politickou aférou Watergate, na jejímž konci byla demise Richarda Nixona (první a zároveň doposud jediná abdikace amerického prezidenta), energetická krize a ekonomická recese. Aférou Watergate byly přímo inspirovány filmy *Všichni prezidentovi muži* (1976), *Secret Honor* (1984) či *Nixon* (1995). Téma politických konspirací je také například zastoupeno ve filmu *Rozhovor* (1974) či *Tři dny Kondora* (1975). Energetická krize v 70. letech a s ní související uvědomění si, že některé přírodní zdroje jsou vyčerpatelné, vedlo k tomu, že se začaly hledat alternativní a obnovitelné zdroje energie. Výsledkem této snahy byly například velké investice do výstavby jaderných elektráren.⁸⁷ Tato skutečnost byla reflektována ve snímcích *Čínský syndrom* (1979) či *Silkwoodová* (1983), kde je základním tématem snaha odhalit korporátní spiknutí a předejít tak přírodní katastrofě.

Soudobá tvorba od počátku 90. let se vyznačuje reflexí vývoje moderních technologií, jejich rozvoj tak formuje i témata filmových konspirací. Častým motivem je tak strach z neustálého a tajného sledování rozličných agentur, kterým se zabývají snímky jako *Síť* (1995), *Spiknutí* (1997), *Linie Násilí* (1997) či *Nepřítel státu* (1998). Nejexplicitněji s tímto tématem pracuje film *Spiknutí*, jehož hlavním hrdinou je typický zanícený vyznavač konspiračních teorií, který je přesvědčený, že je objektem sledování vládní agentury, kvůli čemuž je ve svém okolí terčem posměchu. To však jen do doby, než se ukáže, že je opravdu sledován. Velké popularity se dočkal seriál *Akta-X* (1993-2001, 2016) či filmová trilogie *Matrix* (1999-2003).

⁸⁶ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. str. 15-16

⁸⁷ Energetická krize v 70. letech a nyní. *Vítejte na Zemi...: multimediální ročenka životního prostředí*. [online]

Po roce 2000 se pozornost přesunula k tématu teroristického útoku na Světové obchodní centrum a k válečným konfliktům. Události 11. září 2001 se staly velkým zdrojem pro filmovou a dokumentární produkci. Značné odezvy se dostalo dokumentárním snímkům jako je *Zeitgeist: The Movie* (2007), *11/9* (2002) či *Fahrenheit 9/11* (2004). Toto významné téma se coby ústřední motiv objevuje v desítkách filmů a dokumentů.⁸⁸ Motiv konspirací v rámci novodobých vojenských konfliktů se vyskytuje například ve filmu *Zelená zóna* (2010).

Svou roli při pronikání konspiračních témat do populární kultury sehrály také knihy. V této kategorii patří mezi nejvýznamnější publikace *1984* (1949), *Muž z Vysokého zámku* (1962), *Dražba série 49* (1966), *Foucaultovo kyvadlo* (1989) a především *Šifra mistra Leonarda* (2003). O popularitě této knihy a jejím vlivu na populární kulturu svědčí více než 80 milionů prodaných kusů.⁸⁹

Je tedy zřejmé, že fenomén konspiračních teorií silně zasáhl oblast populární kultury a promítl se v řadě děl, především filmové produkce. Nejedná se ale pouze o jednostranné spojení. Tak jako konspirace ovlivnily obsah děl z oblasti populární kultury, tak i produkce populární kultury ovlivnila popularitu konspirací ve společnosti a pomáhala formovat zvyšující se víru v ně. Jedná se tedy o oboustranné spojení, kdy probíhala a probíhá interakce mezi oběma činiteli.

Této skutečnosti se snažila využít zejména hollywoodská filmová produkce, která využila rostoucí popularity konspiračních teorií a skloubila tento zájem s aktuálními společenskými tématy a událostmi, které souvisely s konspiracemi. Jasným příkladem může být odhalení aféry Watergate. Toto odhalení zafungovalo jako spouštěcí mechanismus, který podnítil vznik řady filmů, jež měly jako základní obsahovou složku buď přímo zpracování zmíněné aféry, či zpracovávaly obecně téma politických konspirací. Filmoví tvůrci se v některých případech snažili ve svých dílech uchopit a reflektovat témata, která měla celospolečenský dopad a zaujmout k nim tak určitý postoj.

O tom, že konspirace v oblasti filmového průmyslu ovlivňovaly tehdejší společnost, svědčí i to, jak důkladně prošetřoval a následně i perzekvoval filmové tvůrce Sněmovnou reprezentantů sestavený *Výbor pro neamerickou činnost*. A to ze

⁸⁸ Films about September 11 tragedy. *IMDb* [online]

⁸⁹ LEGGE, J. Dan Brown's *Inferno*: Publishers poised for biggest-sales since Harry Potter as Da Vinci Code author's latest Robert Langdon story hits shelves. *INDEPENDENT* [online]

strachu, že by mohla komunistická propaganda proniknout do amerických filmů a způsobit vážné problémy vládní politice.

Z výše uvedených snímků filmové produkce je také zřejmé, že se jedná o americkou produkci. Německé ultrapravicové politické subjekty zaznamenaly současnou nadvládu americké populární kultury a interpretují ji jako záměr, kterým se Američané snaží vytlačit německý charakter.⁹⁰

2.4 Konspirace v České republice

Ačkoliv by se mohlo zdát, že konspirační teorie jsou především doménou Spojených států amerických, není tomu tak. Mají své pevné místo i na našem území. Můžeme je nalézt jak v české historii, tak i v současnosti. Zatímco dříve se konspirační teorie dostávaly do České republiky převážně z USA formou překladů, došlo u nás v posledních letech, především díky internetu, k velkému rozvoji konspiračního myšlení. Podle Leoše Kýši zasáhlo několik podstatných skupin společnosti. V Česku se objevilo mnoho jedinců, kteří konspirační teorie ze zahraničí nejen šíří, ale snaží se je i dále rozvíjet, kumulovat argumentaci na jejich podporu a někdy je i vytvářet. Tato komunita tak vedle provozování webových stránek a okrajových tištěných médií například také zorganizovala veřejnou demonstraci před budovou České televize. Té se zúčastnilo několik desítek osob. Protestující aktivisté se dožadovali toho, aby veřejnoprávní instituce jako Česká televize šířila pravdivé informace o atentátech na budovy Světového obchodního centra a budovy Pentagonu z 11. září 2001. Zde nutno podotknout, že pravdivé informace z pohledu zastánců konspirací.⁹¹

Komunita okolo konspiračních teorií je aktivní především na českém internetu. V oblasti webových stránek patří mezi hlavní zdroje konspiračních teorií osobní stránky Antonína Baudyše mladšího, či weby Matrix2001, Czech Free Press a Freeglobe.⁹²

Prostoupení české společnosti konspiracemi se snažila objasnit agentura GfK. Pěti stovkám respondentů byla nabídnuta sada celkem 16 konspiračních teorií. Zvýšený sklon ke konspiračnímu myšlení vykazují zhruba dvě pětiny dotázaných, konkrétně

⁹⁰ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. Themis. 2003. str. 139

⁹¹ KÝŠA L. Konspirační teorie In: *Věda kontra iracionalita: sborník přednášek*. str. 203

⁹² Tamtéž, str. 210

42%, které uznaly za pravdivou nadpoloviční většinu hodnocených teorií. Opravdu vysoká míra konspiračního uvažování je charakteristická pro 13% dotázaných, kteří byli přesvědčeni, že alespoň dvanáct z šestnácti posuzovaných teorií je pravdivých. Z těchto výsledků se tak dá usuzovat, že česká veřejnost na masmediální informování o konspiračních teoriích většinou reaguje přirozeně zdrženlivě. Konspirační teorie zcela neodmítá, ale zachovává si k nim rezervovaný přístup. Autor průzkumu uvedl, že „výsledky výzkumu prokázaly, že alespoň v jednu konspirační teorii věří prakticky každý občan ČR“ a že „populace ČR určitě není posedlá kolektivní paranoiou“.⁹³ Zde je třeba dodat, že konspirační teorie obsažené v dotazníku nebyly klasického typu (atentát na J. F. Kennedyho či útok na Světové obchodní centrum), ale jednalo se o lokální konspirace, které se týkaly kuponové privatizace, pádu komunistického režimu nebo zda justiční mafie konspiruje proti občanům.

Konspirace zde ale mají podstatně delší tradici. Jednou z prvních a zároveň významných konspirací na našem území je teorie, která se týká obvinění husitského krále Jiřího z Poděbrad z travičství a královraždy⁹⁴. Poté, co svatováclavskou korunu odmítl vévoda Albrecht a římský král Fridrich III., uznal roku 1444 zemský sněm nárok čtyřletého sirotka Ladislava na český trůn. V době kdy bylo Ladislavovi třináct let, vydal se do Vídně Jiří z Poděbrad, aby přesvědčil Ladislava, že by se měl přestěhovat do Prahy. Rakouské arcivévodství by se tak stalo přirozenou součástí zemí Koruny české. To se mu také povedlo a Jiří z Poděbrad byl ustanoven zemským správcem. V říjnu 1453 v Praze proběhla korunovace Ladislava Pohrobka i za účasti Jiřího z Poděbrad.

Když v listopadu 1457 král nečekaně zemřel, Jiří z Poděbrad nařídil, aby druhý den byla vystavena rakev s jeho tělem v Katedrále sv. Víta. Mnohým přítom neuniklo, že král měl na tváři zvláštní černé skvrny. Podezřele se tehdy také jevil fakt, že Jiří z Poděbrad nechal pohřeb vykonat již následujícího dne, tedy pouhé tři dny po králově skonu. Vzbudil tak podezření, proč se rozhodl vykonat pohřeb tak urychleně. Navíc ranhojiči odmítli balzamovat tělo zesnulého, ze strachu z králova zčernalého obličej a jazyka a skvrn na jeho těle. Jiří z Poděbrad poté nařídil, aby v době pohřbu byly hlídané městské brány a také studně, což se tehdy obvykle dělalo během morových epidemií.

⁹³ Konspirační teorie: Česká společnost jako „normálně paranoidní“ společnost. *Stance Communications* [online]

⁹⁴ KÝŠA, L. Konspirační teorie. *Sisyfos: Český klub skeptiků* [online]

Naznačil tak, že za úmrtím stál mor. Lékaři poté opravdu vydali zprávu, že Ladislav Pohrobek zemřel na mor. Alespoň částečně tím vysvětlili, proč byla králova nemoc tak krátká a proč musel být brzy po smrti pohřben.⁹⁵

Po Ladislavově smrti se rychle vynořily zvěsti, že za úmrtím stál ve skutečnosti jed. To naznačovaly černé skvrny v obličejí a také až nápadně rychlý pohřeb. Travičství byl běžný středověký způsob jak se zbavit nepřátel. Ladislavovi lékaři po pohřbu rychle opouštěli Prahu a nechali se slyšet, že za královu smrt je odpovědný Jiří z Poděbrad, který měl otrávit královu večeří. Podle jiné verze měl Jiří Ladislava udusit ve spánku polštářem. Jeho motivem měl být zisk trůnu po králově smrti, což se Jiřímu nakonec opravdu podařilo. Pomluvu o travičství velmi horlivě rozšiřoval Jan z Rožmberka, který v rodové kronice uvádí: „Ve čtvrtek dne sv. Klimenta zahynul nejjasnější a nejlepší kníže pán, pan Ladislav, král český, byl otráven Jiřím z Poděbrad, správcem téhož království.“ Z královraždy též Poděbrada obvinil další šlechtic Zdeněk ze Štenberka. Kvůli těmto pověrám nechal vlády se ujímající český král Vladislav II. Jagellonský vyzdvihnout tělo Ladislava Pohrobka z hrobu. Chtěl, aby jeho lékaři mohli tělo prozkoumat a sepsat protokol dokazující, že Ladislav nezamřel kvůli otravě. Vladislav II. chtěl rozptýlit fámy o tom, že Jiří z Poděbrad byl odpovědný za smrt Pohrobka. Odmítal totiž nastoupit na trůn hned po královrahi.⁹⁶

Skon Ladislava Pohrobka se pak stal předmětem zkoumání řady osob. Německý toxikolog Louis Lewin přišel v roce 1920 s názorem, že příčinou byla pohlavní choroba. Český lékař Stanislav Petlach a po něm i lékař Ludvík Souček přišli s vysvětlením, že za smrt mohla prudká sepse.⁹⁷ Definitivní rozuzlení přinesl až Emanuel Vlček⁹⁸, který v roce 1985 pomocí počítačové tomografie pořídil snímky kosterních pozůstatků Ladislava a došel k závěru, že smrt byla způsobena leukémií. Až tedy po více než pěti letech byl Jiří z Poděbrad očištěn z nařčení, že se podílel na smrti Ladislava Pohrobka.

Podezřívavost, neochota věřit oficiálním zprávám a obviňování ze spiknutí tak není ani v české společnosti ničím novým. Zároveň se tento fenomén objevuje i v nedávné minulosti. A to především v souvislosti s pádem komunistického režimu a

⁹⁵ BÍLEK, J. Podezřelá smrt krále Holce: Z vraždy je obviněn Jiří z Poděbrad. *21. století* [online]

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ BÍLEK, J. Záhady české historie: Podivná smrt krále Holce. In: *Naše rodina*. Praha, 2008. str. 29.

⁹⁸ VLČEK, E. *Jak zemřeli: významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*, Academia, 1993. str. 208-233

následnou hospodářskou transformací, která proběhla v 90. letech. Otázka, jak je možné, že nikdo - sociální vědci z demokratických zemí, západní tajné služby či disidenti - neočekával pád komunismus, je živnou půdou pro rozličné teorie o spiknutí. Jak je možné, že se tehdejší režim zhroutil tak rychle a přesvědčivě? Jak uvádí Petr Zídek, události 17. listopadu nebyly nikdy zcela objasněny. Stále není jasné, proč trasa vedla z Albertova přes Vyšehrad až na Národní třídu, proč Drahomíra Dražská vypustila informaci o mrtvém studentovi Martinu Šmídovi nebo kdo konkrétně úkoloval Ludvíka Zifčáka.⁹⁹ Toto informační vakuum představuje podklad pro nejrůznější teorie, které vysvětlují tyto události. Dle výsledků průzkumu má teorie, že Sametová revoluce byla předem připravenou akcí, že Václav Havel měl tajnou dohodu s komunistickým režimem nebo že kuponová privatizace měla od počátku za cíl obohacení několika vybraných osob dodnes u české populace své zastánce.¹⁰⁰

Teorie poskytující alternativní vysvětlení událostí mají své zastánce i v české politice. V prosinci roku 2014 sdíleli na internetu Michal Hašek a Zdeněk Škromach rozhovor s anonymním expracovníkem mediální agentury, ve kterém popisoval manipulace veřejného mínění. Tento rozhovor zmínění politici sdíleli s komentářem, že „na každém šprochu pravdy trochu“ či „opravdu zajímavé počtení“.¹⁰¹

Prezident Miloš Zeman vzbudil značnou mediální odezvu svými výroky, že migrační krize z roku 2015 je důsledkem organizovaného spiknutí. Toto přesvědčení uvedl již během vánočního projevu na konci roku 2015 a dále rozvedl v rozhovoru pro Český rozhlas Plus.¹⁰² V tomto rozhovoru prohlásil, že příchod běženců do Evropy není spontánní pohyb uprchlíků, ale organizovaná invaze, za níž stojí Muslimské bratrstvo s cílem ovládnout Evropu. Důvodem invaze uprchlíků je podle Miloše Zemana skutečnost, že „Muslimské bratrstvo nemůže zahájit válku proti Evropě, na to nemá síly, ale může připravit rostoucí migrační vlnu a postupně ovládat Evropu“. Tento názor pak opírá o svůj rozhovor s korunním princem Spojených arabských emirátů a o výpověď marockého ministra zahraniční, který Prahu navštívil v červenci roku 2015.

Bývalý tiskový mluvčí prezidenta Václava Klause a také bývalý člen Kanceláře prezidenta republiky Petr Hájek se veřejně hlásí ke své afinitě ke konspiračním teoriím. Za tímto účelem také provozuje „kontrarevoluční“ webové

⁹⁹ ZÍDEK, P. Spustili to Židé, zednáři a estébáci. *Lidovky* [online]

¹⁰⁰ KÝŠA L., Konspirační teorie In: *Věda kontra iracionalita: sborník přednášek*. str. 205

¹⁰¹ WIRNITZER, J. Konspiracím nejvíce věří radikálové zleva i zprava, zjistili Nizozemci. *iDnes* [online]

¹⁰² Zeman: Příchod běženců je invaze, kterou řídí Muslimské bratrstvo. *Česká televize* [online]

stránky *Protiproud*.¹⁰³ Když v roce 2008 poslanec za ČSSD Petr Wolf vystoupil ze své politické strany, okomentoval to vyjádřením, že tak činí na základě opakovaného vyhrožování, které mu měl neznámý pachatel zasílat prostřednictvím mobilního telefonu. Podle Wolfa měl tento nátlak a vyhrožování vůči jeho osobě souviset s tím, že nesdílí zamítavý názor své strany na výstavbu protiradarového systému na území České republiky. Přední představitelé tehdejší ČSSD Michal Hašek, Jiří Paroubek či David Rath na tuto situaci reagovali tím, že se jedná o tajný útok opoziční strany ODS.¹⁰⁴

Jak je z výše uvedeného zřejmé, fenomén konspiračních teorií má v české společnosti určité zastoupení. Do značné míry i kopíruje vývoj tohoto pojmu v zahraničí. Konspirace a víra v ně se objevuje jak v průběhu české historie, tak má své stoupence nejen v současné občanské společnosti, která je v tomto směru aktivní především na internetu, ale i v české politice. Prostoupení české společnosti a politiky konspiracemi ale zřejmě není až tak značné jako například ve Spojených státech amerických, kde se již hovoří o tom, že je tato federace v sevření konspirační mánie a na prahu „nového paranoidního stylu v americkém umění“¹⁰⁵. Na to poukazuje i absence odborné české literatury, která by se zabývala tímto fenoménem či absence odborných studií na toto téma.

¹⁰³ HOUDA, P. Petr Hájek spustil kontrarevoluční web. *Česká pozice* [online]

¹⁰⁴ PŘÍHODA, P. Politická paranoia. *Český rozhlas* [online]

¹⁰⁵ MELLEY, T. *Empire of conspiracy: the culture of paranoia in postwar America*. Cornell University Press, 2000. str. 7

3 Psychologické aspekty konspiračních teorií

Někteří autoři se domnívají, že lidé formulují konspirační teorie, aby mohli vysvětlit určité úkazy ve společnosti. Například mocenské vztahy uvnitř určitých sociálních skupin či existenci zlých sil ve společnosti.¹⁰⁶

Tito autoři se též domnívají, že konspirační teorie mají především psychologický a sociálně-politický původ. Mezi psychologické aspekty patří například projekce, tedy osobní potřeba vysvětlení významných událostí. Tato potřeba také může být produktem různých druhů poruch uvažování. Někteří jedinci dávají raději přednost společensko-politickým vysvětlením těchto událostí, než aby se spokojili s vysvětlením, že tyto události jsou výsledkem náhodných, nepředvídatelných, nebo jinak nevysvětlitelných jevů.¹⁰⁷ Někteří filozofové se domnívají, že víra v konspirační teorie má původ v racionálním uvažování.¹⁰⁸

3.1 Počátky novodobého konspirativního uvažování

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, konspirační teorie prostupovaly v různém čase a místě rozličné kultury po celém světě. Velký vliv mají a měly ve Spojených státech amerických, kde se začínají objevovat ve větším množství koncem 17. století. Zde se také udála jedna z dobře zmapovaných konspirací. Ta tak může sloužit coby předobraz vzniku vývoje konspirativního myšlení v jeho novodobější podobě.

Ve své stěžejní práci z roku 1964 Richard Hofstadter prozkoumal a zanalyzoval vznik toho, na co nazíral jako na „pohyb podezřelé nespokojenosti“ v rámci americké

¹⁰⁶ BERLET, Ch. Interview: Michael Barkun. *Political Research Associates: Challenging the Right for Progressive Changemakers* [online]

¹⁰⁷ GOERTZEL, T. *Belief in Conspiracy Theories*. str. 731-742

¹⁰⁸ BASHAM, L. *Conspiracy Theory and Rationality*. In: *Beyond Rationality*. Cambridge Scholars Publishing, 2011. str. 49

historie. Ve své práci vychází z výroků, které hlásal vlivný politik Jedidiah Morse v Massachusett v roce 1798. V těchto výrociích Morse tvrdil, že se bezbožní spiklenci snaží tajně a systematicky podkopat základy náboženství a že je potřeba bránit Spojené státy americké před vlivem jakobínského spiknutí, které pocházelo od francouzských iluminátů. Na základě těchto událostí Hofstadter definoval konspirační teorie coby víru v „obrovské, zákeřné a účinné mezinárodní konspirační síť, které jsou určené k páčání činů té nejhorší povahy“.¹⁰⁹

Na základě novějších studií se můžeme domnívat, že ústředním motivem Hofstadterovy práce byla myšlenka, že spiklenecké představy vznikly proto, aby daly prostor k vyjádření nemajetným,¹¹⁰ nebo aby mohli lidé potvrdit svoji individualitu a dát najevo svou obecnou nespokojenost se svým postavením ve společnosti.¹¹¹

Dle Hofstadtera má tak v USA spiknutí formu krajně pravicové a protivládní rétoriky, často spojené s náboženskou xenofobií a ochranou svobody pro ty jedince, kteří si tuto ochranu zaslouží. Tyto tendence jsou spojené s pocitem politické apatie, za kterou je podle těchto teoretiků odpovědné selhání tradiční politiky. Zde tedy můžeme stále pozorovat, že konspirační teorie mohou být východiskem pro jedince, kteří se necítí svázaní se systémem a tyto teorie tak pro ně představují prostředek, jak dát najevo svou nevoli s ním a se svým postavením ve společnosti.

Tato Hofstadterova esej udávala tón následujících výzkumů. Na jeho tezi, že konspirační uvažování pochází z poruchy osobnosti, navázali další autoři. Ti poté dospěli k názoru, že konspirační teorie jsou produktem psychopatologie, jako je například paranoia nebo narcismus.¹¹²

3.2 Motivace víry konspiračních teoretiků

Na otázku, zda lidé skutečně věří v konspirační teorie, se snažili odpovědět Joseph Uscinski a Joseph Parent. Ve své publikaci dospěli k odpovědi, že v alespoň jednu tajnou konspiraci věří 63 procent Američanů.¹¹³ Víra v konspirační teorie a důvody k ní

¹⁰⁹ HOFSTADTER, R. The Paranoid Style in American Politics. *Harper's Magazine*, 1964. str. 77-86

¹¹⁰ LEMAN, P. et al. A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. In: *Social Psychological Review*, 2007, číslo 2. str. 18 - 28

¹¹¹ MILLER, S. Conspiracy theories: Public arguments as coded social critiques. In: *Argumentation and Advocacy*, 2002, číslo 39. str. 40–56

¹¹² SWAMI, V. a et al. The truth is out there. In: *The Psychologist*. 2010, číslo 7. str. 560-563

¹¹³ USCINSKI, J. et al. *American conspiracy theories*. Oxford University Press, 2014. str. 6

vedoucí se staly předmětem zájmu sociologů, psychologů a odborníků na folklór od šedesátých let dvacátého století, kdy se objevila řada konspiračních teorií, které se zabývaly vraždou Johna Fitzgeralda Kennedyho. Tyto teorie vzbudily velký zájem mezi americkým obyvatelstvem. Na otázku, proč lidé věří konspiračním teoriím, můžeme odpovědět za pomoci několika faktorů. Tím hlavním je, poněkud paradoxně, pocit kontroly a stability. Lidé nenávidí náhodnost a mají strach z náhodných událostí, které by mohly ohrozit jejich životy. Mechanismem proti tomuto strachu je tendence věřit konspiračním teoriím. Poté je možné někoho obviňovat z těchto událostí a nevnímat možnost, že by se mohlo jednat o náhodu.¹¹⁴

Thomas přichází ve své práci se soupisem znaků, kterými je možné charakterizovat konspirační teoretiky. U jedinců, kteří věří v konspirační teorie, je tak podle něj možné identifikovat několik základních kritérií:

1. Projevy známek duševní lability s častým odporem k autoritám. Tyto povahové rysy obvykle pramení ze zážitků z dětství, stráveném v nefunkčních rodinách. To vede k obviňování druhých za všechny křivdy a nakonec ke slepé nedůvěře v údaje úřadů a vlád v celosvětovém měřítku.
2. Obvyklá absence soudnosti a snížený práh vnímání při posuzování přesvědčivosti důkazů. Teoretici mají sklon k naivitě a vidí v událostech skutečnosti, které v nich nejsou, nebo naopak vyvozují radikální závěry z izolovaných anomálií vytržených z kontextu.
3. Čím více lidí v jejich okolí sdílí určitý názor, tím větší je pravděpodobnost, že bez ohledu na slabiny dostupných důkazů tento názor přijmou.
4. Sklon zpochybňovat oficiální postoje vede k patologické neschopnosti věřit v jakoukoli verzi událostí, jak ji předkládá oficiální establishment, a obecně až k fanatickým názorům.
5. Nutnou sociální izolaci způsobenou těmito neobvyklými názory na svět zdánlivě řeší jejich nadšené členství ve skutečných či virtuálních internetových komunitách lidí se stejným zaměřením. To dále omezuje jejich schopnost akceptovat odlišné názory a zkoumat důkazy, jejich myšlení se ještě více vyostřuje a tím se zvětšuje jejich sklon k extremismu.¹¹⁵

¹¹⁴ SEITZ-WALD, A. Why people believe in conspiracy theories. *Salon* [online]

¹¹⁵ THOMAS, A. *Konspirace: fakta, teorie, důkazy*. str. 21-22

Výše uvedené znaky se často nachází v rozličných psychologických pojednáních, které se zabývají konspiračním myšlením. Avšak domnívat se, že konspirační teorie a víra v ně vzniká jen a pouze na základě těchto definic by bylo příliš zjednodušené a zcela by nereflektovalo skutečnost. Kdybychom sestavili seznam negativně konotovaných vlastností odpůrců a kritiků konspiračního myšlení, našli bychom také množství znaků, které by hovořily proti jejich přesvědčení - například neochota přijmout názor druhého či názorová neobjektivnost (odpůrci své názorové oponenty často kritizují za projev jejich přílišné zarputilosti, ačkoliv se vůči nim sami prezentují obdobně). K ucelenému pohledu na věc je potřeba nahlédnout na tuto problematiku z větší perspektivy a pokusit se zkonstruovat seznam důvodů, které konspirační teoretiky k jejich přesvědčení vedou.

Mezi základní prvky přispívající k víře v konspirace tak můžeme zařadit schopnost, se kterou je možné rozpoznat nápadné rozpory v oficiálních zprávách, které většina lidí ignoruje nebo se jim vyhýbá. Dále je to schopnost doložit, že důkazy pro konspirační teorie skutečně existují. Mnoho příkladů ze starověké i moderní historie jasně dokládá vliv tajných společností na globální události i to, že řada konspiračních teorií byla po čase prokázána coby pravdivá.¹¹⁶

Vzhledem ke stupni rozšíření korupce na všech úrovních úřední správy, což nepopírají ani hlavní média, je představa, že podplácení se nejvyšších míst netýká, nereálná a omezující.¹¹⁷

To, jak jsou lidé, kteří věří konspiračním teoriím, neustále napadáni establishmentem, samo o sobě může naznačovat snahu oficiálních míst zatajovat skutečnosti a může tak utvrzovat v přesvědčení, že důležité informace jsou utajované a pro širokou veřejnost nedostupné.

Velmi rozšířenou charakteristiku všech konspiračních teoretiků coby pravicových fanatiků nebo nevzdělců¹¹⁸ je možné pokládat za další projev této demonizace. V konspirace věří lidé ze všech vrstev a může se jednat i o vysoce kvalifikované profesionály. K víře v některou ze známých konspiračních teorií se hlásí

¹¹⁶ SZOLDRA, P. 5 US national security-related conspiracy theories that turned out to be true. *Business Insider* [online]

¹¹⁷ Corruption perceptions index 2015. *Transparency International* [online]

¹¹⁸ HOFSTADTER, R. *The Paranoid Style in American Politics*. str. 78

osoby ze světa showbusinessu¹¹⁹, či z oblasti akademické sféry¹²⁰ a politiky.¹²¹ Například bývalý guvernér státu Minnesota James George Janos (známý také pod svým pseudonymem Jesse Ventura) napsal sérii knih, které se věnují konspiračním teoriím a stojí také za dokumentární sérií *Conspiracy Theory with Jesse Ventura* (2009 - 2012), kde se Janos snaží poukázat na možná spiknutí. Současný ministr zahraničí a prezidentský kandidát z voleb v roce 2004 John Kerry veřejně prezentuje své přesvědčení, že oficiální verze atentátu na prezidenta J. F. Kennedyho z roku 1963 je mylná.¹²²

Nařčení vyznavačů konspiračních teorií z necitlivého vytrhávání informací z kontextu a jejich následného využití k vytváření nových teorií se tak může jevit jako příliš zjednodušující. Naopak, teoretici se snaží dokázat, že vzájemné propojení zdánlivě nesouvisejících událostí není náhodné a může naznačovat pravděpodobnost rozsáhlejší manipulace.¹²³

Formulace víry ve spiknutí, která je rezistentní vůči důkazům svědčícím o opaku, demonstroval Goertzel na své myšlenky monologického systému víry.¹²⁴ Tento jev umožňuje konspiračním teoretikům snazší způsob, jak poskytnout vysvětlení pro nové a komplexní fenomény, které by mohly ohrožovat jejich stávající systém víry. Z toho můžeme usoudit, že jedna konspirační idea slouží jako důkaz pro další formy spiknutí. Tento úsudek byl podpořen ve výzkumu, ze kterého vyplynulo, že dotazované osoby, které byly přesvědčeny o konspiračních teoriích týkajících se 11. září 2001 byly zároveň více náchylné i k víře v jiné konspirační teorie, které přímo nesouvisí s 11. zářím.¹²⁵

Některé konspirační teorie také mohou nabízet zjednodušené vysvětlení událostí, které mají jinak komplexní pozadí. To může konvenovat jedincům upřednostňujícím kognitivní zjednodušení před komplexností. Groh se domníval, že „konspirační teorie

¹¹⁹ AMIRA, D. 19 Famous People Who Believe in a JFK Conspiracy. *New York Magazine* [online]

¹²⁰ JARVIK, E. Y. professor thinks bombs, not planes, toppled WTC. *Deseret News* [online]

¹²¹ ANDREWS, Ch. How to stop Donald Trump peddling vaccine conspiracy theories. *The Psychology of Conspiracy Theories: A blog about the psychology of conspiracy theory beliefs* [online]

¹²² KENEALLY, M. John Kerry doesn't believe that Lee Harvey Oswald acted alone when he shot President Kennedy as he says the government investigation didn't 'get to the bottom' of the assassination. *Daily Mail Online* [online]

¹²³ THOMAS, A. *Konspirace: fakta, teorie, důkazy*. str. 24

¹²⁴ GOERTZEL, T. *Belief in conspiracy theories*. str. 731

¹²⁵ SWAMI, V. et al. Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. In: *Applied Cognitive Psychology*, 2010. str. 749-761

umožňují redukovat komplexnost“.¹²⁶ Vystává zde tak názor, že jedinci s nižší potřebou kognice mohou shledat jako jednodušší akceptaci konspiračních teorií coby vysvětlení komplexních událostí, než čelit nejasnostem a jemným nuancím skutečného světa.

Stejně tak lidé s nízkým tolerančním prahem pro nejasnosti mohou preferovat zjednodušená vysvětlení, která jim poskytují konspirační teorie, místo komplexních verzí, které předkládají oficiální autority. Je jednodušší vysvětlit rozmary a propady akciových trhů tím, že se připíšou monolitickým silám působícím v zákulisí, než přistoupit na komplexní vysvětlení, která vychází ze zákonitostí fungování trhu a hospodářských modelů, jež předkládají ekonomové a vlády.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že lidé odmítající analyzovat příčiny rozličných situací a událostí, které se dějí ve světě, mohou být snáze vtaženi k víře v konspirace. Tuto tezi ale vyvrátil výsledek studie provedené na Státní univerzitě v Novém Mexiku.¹²⁷ V tomto výzkumu se nedostatečná potřeba kognice neprokázala jako spouštěcí mechanismus víry v konspirační teorie.

Pro určitou skupinu jedinců mohou konspirační teorie skýtat způsob, jak ventilovat svou agresi a nenávisť. Vláda a establishment se mohou stát snadným cílem této agrese, a to až do té míry, do jaké si přejí naplnit tuto svou touhu veřejně demonstrovat svou nenávisť. Například někteří západoameričtí farmáři a dřevorubci věří, že americká vláda ohrožuje jejich způsob života a jsou tak přesvědčeni, že existuje spiknutí, které je má zbavit jejich půdy, živobytí a práv.¹²⁸

3.3 Konspirační uvažování coby důsledek psychopatologie

Obsáhlým aspektem konspiračních teorií, respektive afinity k víře v ně, je téma psychopatologií. Řada psychologů se domnívá, že právě rozličné duševní poruchy hrají významnou roli v procesu přijetí konspiračního uvažování. V této kapitole se tak práce zaměří na vybrané psychické poruchy a na to, jaký mají vztah ke konspiračnímu uvažování.

Psychopatologie je nauka o chorobných duševních jevech. Zabývá se příznaky

¹²⁶ GROH, D. The Temptation of Conspiracy Theory, or: Why Do Bad Things Happen to Good People? In: *Changing Conceptions of Conspiracy*, Springer-Verlag, 1987. str. 5

¹²⁷ ABALAKINA-PAAP, M. at al. Beliefs in conspiracies. In: *Practical psychology*. str. 642-646

¹²⁸ Tamtéž, str. 640

duševních chorob, klasifikací těchto chorob a jejich hraničních stavů.¹²⁹ Duševní poruchu lze popsat jako změnu či narušení některých psychických projevů a funkcí, které se projevují v myšlení, pocitech a chování člověka. Soubor rozpoznatelných příznaků pak výrazně znesnadňuje adaptaci a interakci jedince se svým sociálním okolím.¹³⁰

Příznivci konspiračních teorií jsou tak často obviňováni, že trpí paranoidním kognitivním stylem (kognitivní styly vyjadřují, jak daná osoba vnímá, myslí, pamatuje si a myšlenkově řeší problémy) či jinou formou psychopatologie.¹³¹

3.3.1 Paranoidní porucha osobnosti

Paranoia je definována jako mentální onemocnění, pro které jsou charakteristické bludy o pronásledování, neopodstatněná žárlivost či přehnané sebevědomí, které je zapracované do systému chování jedince. Toto onemocnění může představovat aspekt chronické osobnostní poruchy, nebo v závažném stavu může mít podobu schizofrenie, během které jedinec ztrácí kontakt s realitou.¹³² Páté vydání publikace *Diagnostický a statistický manuál mentálních poruch* definuje paranoidní poruchu osobnosti jako vzor všudypřítomné nedůvěry a podezřívavosti vůči ostatním lidem a to takovým způsobem, že jsou jejich motivy interpretovány zásadně coby zlovolné. Jedinci s touto poruchou předpokládají, že ostatní lidé se je budou snažit využít, poškodit či oklamat a to i přesto, že neexistuje žádný důkaz na podporu těchto očekávání. Zaujímají neoprávněné pochybnosti vůči loajalitě a důvěryhodnosti lidí ve svém okolí a pečlivě zkoumají jejich činy a chování. Jakýkoliv náznak odchylky od důvěryhodnosti je pak vykládán coby argument pro podporu těchto předpokladů.¹³³

Původ psychiatrického konceptu paranoie je možné nalézt v antickém Řecku, kde Hippocrates zařadil paranoiou do skupiny nemocí. Původ označení pochází z řeckých slov para - změněný a nous - mysl, uvažování.¹³⁴

¹²⁹ HARTL, P. a HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*. Portál, 2009. str. 487

¹³⁰ Tamtéž, str. 424

¹³¹ BILEWICZ, M. et al. *The psychology of conspiracy*. str. 5

¹³² Paranoia. *Oxford Dictionary* [online]

¹³³ *Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-5*. American Psychiatric Publishing, 2013. str. 634

¹³⁴ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopaedia*. str. 576

Spojení mezi konspiračními teoriemi a paranoiou poprvé jasně zmínil Richard Hofstadter v roce 1964 ve své eseji *The Paranoid Style in American Politics*. Ačkoliv Hofstadter použil termín paranoia spíše coby metaforu k vyjádření politické situace nežli doslovný medicínský výraz, tak od této doby bylo spojení mezi konspiračními teoriemi a paranoiou tak silné a výrazné, až začaly být tyto pojmy vnímány coby synonyma. Ti, kteří věří konspiračním teoriím, bývají označováni jako paranoici, zatímco paranoia bývá charakterizována coby víra v konspirační teorie.¹³⁵ Byl to právě Hofstadter, který transpozicí termínu z klinické psychologie do oblasti politiky nejenom že patologizoval konspirační teorie, ale dal jim i formální soudržnost, historickou persistenci a srozumitelnost v rámci oblasti politického poznání.

Podle Barkuna sdílejí konspirační teoretici a osoby trpící paranoiou určité společné znaky, a to především v podobnosti mezi bludným systémem paranoika a systémem spiknutí a fabulací konspiračních teoretiků.¹³⁶ Vymezit a určit přesnou povahu vztahu mezi konspiracemi a paranoiou je velmi obtížné. Barkun uvádí, že k tomu přispívá skutečnost, že tyto dva termíny podléhají stále se měnícím definicím a výkladům, které se liší v závislosti na teoretické orientaci těch, kteří je definují.¹³⁷ Uvedení pojmu paranoie do oblasti konspiračních teorií tak může být nejednoznačné. Může to být způsob, jak poukázat na možnou souvislost konspiračního uvažování a této osobnostní poruchy, která tak může být spouštěcím mechanismem afinity ke spikleneckým teoriím. Toto spojení totiž bývá často negativně konotované a zachycuje tak představu, že konspirační teoretici zpřetrhali své vazby s realistickým pohledem na svět a že se oddávají svým iracionálním představám. Je tedy vyjádřením přesvědčení, že jsou příznivci konspiračního uvažování více situováni ve svém světě plném spiknutí, nežli v tom reálném.

Označení „paranoidní příznivec konspiračních teorií“ ale také může být způsobem, jak zdiskreditovat názorové odpůrce. Podtext takového označení s sebou vždy nese riziko pouhé nálepky vůči těm, s jejichž názory se daný jedinec neztotožňuje. Užití tohoto označení tak může být pouze snadným způsobem, jak zaútočit na názorovou opozici a znevážit její argumentaci.

¹³⁵ BYFORD, J. *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. str. 121

¹³⁶ BARKUN, M. *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. str. 8

¹³⁷ Tamtéž, str. 9

Jeffrey Bale upozorňuje na to, že bychom měli odlišně vnímat pojmy „kospirační politika“ a „obecná víra v kospirační teorii“. Domnívá se, že víra v kospirační teorii je důsledkem paranoidního nastavení mysli, zatímco víra v existenci politických konspirací je založena na kospiračních aktivitách, které se v oblasti politiky skutečně vyskytují.¹³⁸ Kospirační teorie jsou tak dle autora vyjádřením nepravděpodobných tvrzení vzniklých působením iracionálních činitelů.

Avšak ne všechny názory se kloní k přesvědčení, že mezi paranoiou a afinitou ke kospiračnímu myšlení existuje kauzální souvislost. Například Coady se staví zamítavě k tezi, že paranoia je nezbytným průvodním jevem víry v kospirační teorii a že bez ní nejde akceptovat možnost, že by za konstrukcí zlovolného spiknutí stály globální elity v pozadí. Tato víra dle něj nemusí být výrazem paranoii a neopodstatněného strachu. Uvádí, že „jsme již viděli racionálně uvažující jedince, jak akceptují tuto možnost. Zatímco znepokojení kospiračních teoretiků může být jednoduše prokázané coby mylné, na onom samotném znepokojení není nic, co by bylo podstatně přehnaného či zkresleného“.¹³⁹

Je také důležité si uvědomit kontext, ve kterém jsou tyto pojmy užitě. Použití psychologických termínů v běžné řeči bývá často doprovázeno určitou nadsázkou. Když je někdo označen za hysterického, depresivního či úzkostlivého, tak tyto termíny nebývají užity ve formálním lékařském významu. Jsou takto používány, aby vyjádřily sílu a význam dané emoce - deprese místo smutku, úzkost místo starosti. Stejně tak, když je někdo označen za paranoika, většinou tento termín není myšlen ve svém komplexním medicínském významu, ale coby nářek na jedince, který vykazuje zvýšenou tendenci podezřívavosti a nedůvěry. Právě termín paranoia v souvislosti s kospiračním uvažováním bývá používán ve svém hovorovém významu, coby náznak, že daný kospirační teoretik projevuje zvýšenou míru podezřívavosti, nežli vyjádření stavu, že daný jedinec je stížen touto chorobou v její přesné psychiatrické definici.

Je tak někdy nejasné, zda kospirační teoretici, kteří užívají analýzu paranoidního stylu, s ní zacházejí pouze jako s analogií paranoii, nebo zda se v jejich případech jedná o důkaz, že jsou skutečně paranoidní. Darwinová považuje víru v

¹³⁸ BALE, J. Political paranoia v. political realism: on distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. In: *Patterns of Prejudice*, 2007, číslo 1. str. 54

¹³⁹ COADY, D. *Conspiracy theories: the philosophical debate*. Ashgate, 2006. str. 103

konspirace coby vyjádření nízkourovňového paranoidního myšlení v dané populaci.¹⁴⁰ Knight tvrdí, že analogie, která tvoří základ paranoidního stylu, doslova končí u kruhové argumentace. Uvádí: „Co je to paranoia, když ne sklon věřit konspiračním teoriím?“¹⁴¹ Charakterizovat víru v konspirační teorie jako projev paranoii a poté prohlásit, že „paranoici věří v konspirace“ ale nevysvětluje, co je špatného, pokud vůbec něco je, na konspiračních teoriích. Jedná se o výrok, zbavený jakékoliv další argumentace, který zjednodušuje úhel pohledu na pátrání po příčinách afinity ke konspirativismu. Může to být jen způsob, jak skrze tuto etiketizaci shodit myšlenku konspirací ze stolu a vyřknout nad příznivci spikleneckých teorií jasný postulát.

Pro psychology je tak obtížné určit, kdy je víra v konspirace součástí úzkostných stavů, které pramení z přemíry nepřehledných informací a zvýšené nedůvěry a kdy je představa všudypřítomných spiknutí mocných osob a organizací už důsledek bludného přesvědčení vycházejícího z patologické paranoie.

3.3.2 Schizotypní porucha osobnosti

Schizotypní porucha představuje onemocnění, které bývá obvykle chápáno jako stav stojící na pomezí schizofrenie. Se schizofrenií ji spojují zejména kognitivní poruchy, sociální stažení a zúžená afektivita. Schizotypní porucha je charakterizována podivností v myšlení, afektivitě a v chování, které se pohybuje na hranici kontroly reality. Nedochází u ní ale k výskytu jistých příznaků schizofrenie. Počátek příznaků spadá obvykle do časně dospělosti. Sama schizotypní porucha je chápána jako možná forma dekompenzace hraniční poruchy osobnosti.¹⁴²

Současné výzkumy prokázaly pozitivní vztah mezi afinitou ke konspiračnímu uvažování a schizotypní poruchou osobnosti.¹⁴³ Tímto vztahem se zabýval David Barron se svými kolegy. Na vzorku 447 respondentů zjišťovali pomocí schizotypního dotazníku osobnosti možnou souvislost mezi touto poruchou a vírou v konspirace. Výsledky studie potvrdily velmi významné spojení schizotypní poruchy a konspiračního

¹⁴⁰ DARWIN, H. et al. Belief in conspiracy theories: The role of paranormal belief, paranoid ideation, and schizotypy. In: *Personality and Individual Differences*, 2011, číslo 8. str. 1289–1293

¹⁴¹ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 19

¹⁴² FALDYNA, Z. Schizotypní porucha. *Psychiatrie pro praxi*, 2001, číslo 1. str. 12

¹⁴³ BILEWICZ, M. *The psychology of conspiracy*. str. 185

myšlení.¹⁴⁴ Obdobné výsledky vykázala i studie Neila Dagnalla, která také poukázala na pozitivní vztah konspirací a schizotypní poruchy.¹⁴⁵

Jednou ze schizotypních funkcí, která je empiricky napojena na atypické sémantické poznání a paměť, je podivnost v řeči a v uvažování. Podle Minora je pro jedince se schizotypní poruchou typická podivnost v uvažování s tvorbou nejednoznačných závěrů, ztrátou cíleného myšlení a také to, že tito jedinci vykazují velmi volné asociace mezi větami během své řeči.¹⁴⁶ Pro konspirační teoretiky tak může představovat ztráta sémantické sítě faktor, na základě kterého jsou pro ně spiklenecké teorie ještě pravděpodobnější, a to i v okamžiku, když jsou konfrontováni s důkazy, které svědčí o opaku.

Osoby trpící schizotypní poruchou mohou také být podezřívavé vůči ostatním lidem. Tato podezřívavost v nich budí dojem, že vůči nim ostatní zaujímají nepřátelské postoje. Podle Barrona jsou jedinci s touto poruchou více otevření argumentům na podporu konspirací z toho důvodu, že zároveň vykazují i zvýšenou míru podezřívavosti. Dagnall se svými kolegy ale tuto tezi nesdílí. Domnívají se, že podezřívavost sama o sobě může jedince odvést od externě vytvořených důkazů směrem k těm interním, či k vlastně vytvořením názorům, což ale nemusí nutně znamenat afinitu ke konspiračním teoriím. V tomto kontextu, tedy podezřívavost spíše potvrzuje již existující víru v konspirační teorie, než že by utvářela prvotní konspirační představy.

Provedené průzkumy tak poukázaly na možnou kauzální souvislost mezi konspiračním uvažováním a schizotypní poruchou osobnosti. Průvodním jevem schizotypní poruchy je podivnost v myšlení, která v kombinaci se sociálním stažením může u jedince stíženého touto poruchou mít za následek zvýšenou podezřívavost vůči okolí a společnosti, ve které se dotýčný nachází. Tyto faktory tak mohou mít v konečném důsledku pozitivní vliv na afinitu ke konspiračnímu myšlení a na víru v konspirace.

¹⁴⁴ BARRON, D. et al. Associations between schizotypy and belief in conspiracist ideation. In: *Personality and Individual Differences*, 2014, číslo 15. str. 158

¹⁴⁵ DAGNALL, N. et al. *Conspiracy theory and cognitive style: a worldview* [online]

¹⁴⁶ MINOR, K. et al. The relationship between atypical semantic activation and odd speech in schizotypy across emotionally evocative conditions. In: *Schizophrenia Research*, 2011, číslo 3. str. 144-149

3.4 Konspirační uvažování coby důsledek kognitivního zkreslení

Podle některých autorů atraktivita konspirací pochází z kognitivních zkreslení, které udávají směr, jakým zpracováváme přijímané informace. Afinita ke konspiračnímu uvažování tak bývá dávána do souvislosti například s projekcí či konfirmačním zkreslením. Kategorii kognitivních zkreslení a jejich vlivu na konspirační uvažování se podrobněji věnuje další část kapitoly.

3.4.1 Projekce

Lidé touží po vysvětlení společensky významných a emocionálně zabarvených událostí, jako jsou mezinárodní katastrofy či úmrtí známých osob.¹⁴⁷ Tyto události obvykle doprovází nedostatek informací, které by dopomohly odlišit správné vysvětlení od těch nesprávných. Namísto toho se musí lidé spoléhat na přívál často protichůdných informací z různých mediálních zdrojů, oscilujících od novinových zpráv až po různé zvěsti a konspirační teorie z internetových zdrojů, které se snaží vysvětlit, co se skutečně stalo.¹⁴⁸

Jeden ze způsobů, jak je možné se s touto situací vyrovnat, je projekce. Projekce je forma obrany, při které jsou nechtěné pocity přemístěny na jinou osobu, na které se poté mohou jevit jako hrozba přicházející zvnějšku. Nejběžnější forma projekce nastává tehdy, když je jedinec ohrožován svými vlastními pocity hněvu a obviní další osoby z toho, že samy projevují tyto pocity.¹⁴⁹ Projekce je tedy proces, při kterém jedinec připisuje své vlastnosti a pocity (určitý postoj, emoce či zvyky) druhým. Tento koncept se dostal do sociální psychologie zásluhou práce Sigmunda Freuda, který viděl projekci jako obranný mechanismus. Sociální psychologové v tomto kontextu však již nyní tento pojem nepoužívají. V současnosti je na tento proces pohlíženo jako na způsob, kterým je možné řešit sociálně kognitivní problémy.¹⁵⁰

¹⁴⁷ LEMAN, P. et al. A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. In: *Social Psychological Review*. str. 18-28

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 18-28

¹⁴⁹ Projection. *Encyclopaedia Britannica* [online]

¹⁵⁰ SUTTON, R. et al. *Social psychology*. Palgrave Macmillan, 2013. str. 142

Soudobé modely mají tendenci zobrazovat projekci coby způsob, jak se orientovat ve společnosti a jak získat ponětí o úsudku druhých. A to tehdy, když absentují objektivní a spolehlivější zdroje informací.¹⁵¹ Základním východiskem tohoto modelu je, že při vyhodnocování věrohodnosti konspiračních teorií je možné použít projekci coby nástroj, jak porozumět tomu, co dělají jiní. Například pravděpodobnost víry v hypotézu, že vládní výzkumníci a vědci se podíleli na šíření nebezpečného viru na určitém území, je nižší, pokud by se daná osoba domnívala, že by tento čin sama nikdy neudělala.¹⁵² Tímto způsobem tak daná osoba vnímá stav „to bych nikdy neudělal“ a informuje tak svůj názor, že „to by oni nikdy neudělali“, nebo naopak, utvářejíc tak svou afinitu ke konspiracím či averzi.

Tento jev ve své práci demonstrovali Douglasová a Sutton. Ti na vzorku britských vysokoškoláků zjišťovali, jak věří sedmnácti vybraným konspiračním teoriím, například zda přistání Apolla na měsíc byl podvrh. Čím větší měli dotazovaní sklon k machiavellismu, tedy amorální touze využívat ostatní, tím větší u nich byla víra v konspirační teorie. Ty pak shledávali jako pravdivé, věrohodné, soudržné či hodné zájmu.¹⁵³ Vztah mezi machiavellismem a vírou v konspirační teorie tak byl poháněn osobní touhou konspirovat. Dotazovaní jedinci s afinitou k této vlastnosti tedy více prokazovali, že by byli ochotní se účastnit spiknutí a z tohoto důvodu také viděli spiklenecké teorie jako uvěřitelné.

Druhá část výzkumu se týkala zvláštnosti, kdy se výzkumníci během studie zeptali poloviny dotazovaných, zda by si mohli vzpomenout, kdy naposledy někomu pomohli. Vycházeli z předpokladu, že tímto činem vzbudí v dotazovaných pocit morálnosti, který bude mít za následek menší náchylnost k víře v konspirace, než tomu bylo u druhé kontrolní skupiny. Tento předpoklad se naplnil a výsledky první skupiny poukázaly na menší ochotu účastnit se spiknutí a tím pádem i spiklenecké teorie považovali za méně pravdivé a věrohodné.

K souvislosti mezi projekcí a spiknutím se vyjádřil ve své slavné eseji i Richard Hofstadter, který uvádí, že „je těžké odolat závěru, že nepřítel je v mnoha ohledech

¹⁵¹ AMES, D. Inside the Mind Reader's Tool Kit: Projection and Stereotyping in Mental State Inference. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 2004, číslo 3. str. 340-353.

¹⁵² SUTTON, R. et al. *Does it take one to know one? Endorsement of conspiracy theories is influenced by personal willingness to conspire* [online]

¹⁵³ Tamtéž

projekcí nás samých a že jsou mu připisovány jak ideální, tak i negativní aspekty nás samých. Ku Klux Klan napodobuje katolicismus do té míry, že obléká kněžská roucha, rozvíjí komplikované rituály a disponuje i stejně spleťitou organizační hierarchií. Společnost Johna Birche napodobovala komunistickou buňku a kvazi-tajné operace prostřednictvím frontálních skupin. Také kázali nemilosrdné vedení ideologické války, a to ve velmi podobných intencích, jako tomu bylo u jejich ideologických komunistických nepřátel. Mluvčí rozličných fundamentalistických protikomunistických tažení otevřeně vyjadřovali svůj obdiv k oddanosti a disciplíně, které ve svých přívržencích podněcoval komunismus.¹⁵⁴

3.4.2 Konfirmační zkreslení a motivované uvažování

Konfirmační zkreslení (někdy též potvrzovací zkreslení) je psychologický termín, který vyjadřuje tendenci vyhledávat a interpretovat důkazy takovým způsobem, který vychází ze stávajícího přesvědčení, očekávání či hypotéz. Nickerson uvádí, že pokud bychom chtěli nalézt jeden problematický aspekt lidského uvažování, jenž si mezi ostatními zaslouží zvýšenou pozornost, tak konfirmační zkreslení je jedním z hlavních kandidátů.¹⁵⁵

Myšlenku, že konfirmační zkreslení je rozsáhlým a silným aspektem lidského uvažování podporuje velké množství empirických důkazů. Z těchto důkazů vyplývá, že jakmile jedinec zaujme k určité otázce svůj postoj, jeho primárním účelem se potom stává obrana a odůvodňování tohoto postoje.¹⁵⁶

Jedná se tedy o prioritní upřednostňování těch informací, které jsou v souladu s vlastním názorem jedince. Zároveň jsou ignorovány či podceňovány ty informace, které jsou v rozporu s jeho názorem, případně jsou nejednoznačné informace vykládány tak, aby byly v souladu s názorem daného jedince.

Motivované uvažování:

V souvislosti s psychologickými aspekty, které ovlivňují víru v rozličná spiknutí, se často objevuje, coby faktor podporující afinitu k této víře, pojem motivovaného

¹⁵⁴ HOFSTADTER, R. *The Paranoid Style in American Politics*. str. 84-85

¹⁵⁵ NICKERSON, R. Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. In: *Review of General Psychology*, 1998. str. 175

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 177

uvažování. Jedná se o způsob uvažování, který vychází z konfirmačního zkreslení a představuje i vyšší instanci tohoto pojmu. Také se jedná o proces, na kterém je dobře patrné, jak toto kognitivní zkreslení ovlivňuje víru v konspirační teorie.

Politologie, sociální psychologie, kognitivní věda a další obory pracují s předpokladem, že proces úsudku a rozhodování vychází z modelu „téměř racionálního jedince“.¹⁵⁷ Tento model předpokládá, že se lidé rozhodují racionálně v mezích, které stanovují kognitivní zkratky (či kognitivní zjednodušení) a heuristika, která může zkreslit uvažování.

Z tohoto procesu vychází konfirmační zkreslení, respektive motivované uvažování. Motivované uvažování je stav, při kterém mozek směřuje k úsudkům, které maximalizují pozitivní emocionální stavy jedince. Tyto stavy jsou spojené s dosažením určitých motivů. Uvažování tak není spojeno s nervovou aktivitou, která souvisí s úkoly strážlivého uvažování.¹⁵⁸ Motivované uvažování je tak regulováno emočními podněty, nikoliv racionální analýzou. Je to tedy psychický stav, při kterém vzniká diskrepance mezi dvěma kognicemi - například víra, či výchova proti skutečnému stavu věcí. Jan Urban uvádí, že projevem motivovaného učení je, když „názory, kterým lidé věří, nejsou výsledkem získaných faktů, ale naopak – fakta, která lidé vnímají, či způsob, kterým je interpretují, odpovídají tomu, čemu věří“ a že „smyslem „motivovaného uvažování“ není vytvořit názor odvozený z vnímaných faktů, ale nepřipustit, aby fakta již vytvořený názor zpochybnila“.¹⁵⁹ Motivované uvažování je tak akcelerované touhou zabránit kognitivní disonanci, tedy zabránit střetu dvou vzájemně si odporujících obsahů vědomí.

Z tohoto popisu by se tak mohlo zdát, že se v případě motivovaného uvažování jedná o proces, který má totožné projevy jako konfirmační zkreslení. Rozdíl mezi těmito dvěma pojmy vysvětluje profesor Gary Marcus tak, že zatímco konfirmační zkreslení je automatická tendence všimnout si primárně informací, které jsou ve shodě s naším přesvědčením, tak motivované uvažování je komplementární tendence, na základě které zkoumáme důkladněji ty informace, které nejsou ve shodě s naším přesvědčením nežli ty, co jsou.¹⁶⁰

¹⁵⁷ WESTEN, D. et al. An fMRI study of motivated reasoning: Partisan political reasoning in the U.S. Presidential Election. In: *Journal of Cognitive Neuroscience*, 2006. číslo 11.

¹⁵⁸ LIVIO, M. *Geniální omyly: od Darwina k Einsteinovi*. CPress, 2014. str. 106

¹⁵⁹ URBAN, J. Fakta a přesvědčení ve věku informací. *European Business School* [online]

¹⁶⁰ MCNERNEY, S. Psychology's Treacherous Trio: Confirmation Bias, Cognitive Dissonance, and Motivated Reasoning. *Why We Reason: Connecting psychology to the world, and the world to psychology* [online]

Většina konspiračních teorií je politické povahy a tak zahrnují vládní fabulace, nemorální skutky či zakrývání stop. Z tohoto důvodu bychom tak mohli očekávat, že víra v ně bude korelovat s určitými veličinami, jako je například informovanost či rafinovanost. Odvoditelná hypotéza, že větší informovanost a politické povědomí budou základem pro negativní postoj k víře v konspirace, se ale nepotvrdila. Znalosti totiž jen prohlubují motivované uvažování a heuristické procesy se jejich vlivem dostávají na více obecnou úroveň.¹⁶¹

Podle Joanne Millerové a jejích kolegů má tento stav dvě vysvětlení. První je, že lidé s větším politickým povědomím disponují schopností utvářet spojení mezi abstraktními principy a konkretizovat své postoje. Jsou proto plně schopni zaznamenat důsledky specifických postojů vůči jejich světonázoru. A za druhé, že jedinci obeznámení s politickou situací se o politiku více zajímají a mají tak i silnější politické názory a postoje. A velmi pravděpodobně tak budou chtít také bránit tyto své postoje. Tato kombinace větší informovanosti a větší motivace chránit svůj postoj tak vytváří ideální prostředí pro vznik motivovaného uvažování, které potvrdí světonázor daného konspiračního teoretika v konfrontaci s jeho názorovým odpůrcem. Proto na rozdíl od konvenčního uvažování je zde předpoklad, že vyšší úroveň vědomostí bude mít pozitivní efekt na prohloubení ideologicky motivované víry v konspirace. Informovaní konzervativci i liberálové budou s větší pravděpodobností podporovat spiknutí, které napadá jejich politické odpůrce než ti, co mají nižší povědomí a znalosti o politické situaci a tak jim kvůli jejich nezájmu budou tyto teorie lhostejné.¹⁶²

Motivované uvažování tak může být u politických konspirací překvapivě důsledkem angažovanosti a zájmu o politické dění, kdy toto zaujetí může mít za následek potřebu bránit své politické postoje a zároveň potřebu zdiskreditovat své názorové odpůrce. To poté vede i k vytvoření motivovaného uvažování, které má za následek víru v konspirační teorie, které útočí na názorové protějšky.

¹⁶¹ LAU, R. et al. Advantages and Disadvantages of Cognitive Heuristics in Political Decision Making. In: *American Journal of Political Science*, 2001, číslo 4. str. 951–971.

¹⁶² MILLER, J. et al. Conspiracy Endorsement as Motivated Reasoning: The Moderating Roles of Political Knowledge and Trust. In: *American Journal of Political Science*, 2015. str. 4

3.4.3 Těžiště kontroly

Locus of control (v překladu těžiště kontroly) je pojem sociální psychologie, který vyjadřuje míru, s jakou je jedinec přesvědčen o tom, že je schopen usměrňovat a kontrolovat výsledky své činnosti. S tímto pojmem přišel poprvé v roce 1966 Julian Rotter ve své práci *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement*.

V této práci Rotter popsal, že lidské chování je ovlivňováno systémem trestů a odměn a že to jsou právě důsledky, které formují naše přesvědčení o prvotních příčinách těchto činů. Přesvědčení o tom, co je příčinou jednání pak následně ovlivňuje naše chování a postoje. Účinek odměn a trestů na způsob chování také částečně závisí na tom, zda jedinec vnímá odměnu jako něco, co je podmíněné jeho chováním, nebo jako něco, co je na chování nezávislé.¹⁶³ Právě z premisy, že lidská percepce by mohla být ovlivněna tím, jak vnímají lidé svoji roli při dosahování stanovených cílů, respektive tím, jakou pokládají váhu svému přičinění, dospěl Rotter k pojmu locus of control. Rotter uvádí že „locus of control představuje míru, s jakou si jedinec uvědomuje, že výsledek jednání je závislý na jeho chování a vlastnostech (interní těžiště). Nebo může vyjadřovat míru přesvědčení, že výsledek činnosti je řízen vnějšími silami, které se mohou objevit nezávisle na jeho jednání (externí těžiště)“.¹⁶⁴ Philip Zimbardo popisuje locus of control jako „přesvědčení, zda jsou výsledky našich činů závislé na tom, co děláme (interní orientace), nebo zda jsou důsledkem činů a událostí, které jsou mimo naši kontrolu (externí orientace)“.¹⁶⁵

Pojem locus of control tak odkazuje na individuální percepci hlavních příčin životních událostí a týká se míry přesvědčení jedince, s jakou se domnívá, zda je život utvářen jeho činy, nebo zda je utvářen vnějšími vlivy. Tento pojem se dělí na dvě části - na interní a externí. Interní locus of control je u jedinců, kteří kladou důraz na své schopnosti a možnosti a jsou tak přesvědčeni, že výsledky jejich činů jsou odvislé od jejich přičinění. Externí locus of control je u jedinců, kteří považují své úspěchy či neúspěchy za následek vnějších vlivů a také předpokládají, že problematické události se vyřeší přičiněním někoho jiného.

¹⁶³ ROTTER, J. *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement*. str. 1 [online]

¹⁶⁴ Tamtéž, str. 1

¹⁶⁵ JAYANTEE, S. *Management and organizational behaviour*. Excel Books, 2006. str. 213

Externí locus of control může působit coby faktor, který má za následek afinitu ke konspiračnímu uvažování. Ti jedinci, kteří vykazují ve svém uvažování výskyt externí formy tohoto pojmu, mají tendenci věřit ve spiknutí znatelně více, nežli jedinci vykazující interní formu.¹⁶⁶ Tento jev má příčinu v konkrétním aspektu víry v konspirace. A to v tom, že tato víra vyžaduje, aby konspirační teoretik byl přesvědčen, že jsou v běhu klamná a zlovolná spiknutí.

Jean Twenge ve studii *It's Beyond My Control: A Cross-Temporal Meta-Analysis of Increasing Externality in Locus of Control*, která se zabývá vývojem výskytu pojmu locus of control od šedesátých let až po rok 2002, poukazuje na skutečnost, že náchylnost k externí formě se v průběhu času zvyšuje. Průměrný americký vysokoškolský student v roce 2002 vykazoval více externího těžiště než 80% procent studentů v roce 1960.¹⁶⁷ Silnější externí těžiště odráží stále se zvyšující nárůst „obětní mentality“ (victim mentality) v kultuře.

Dále poukazuje na skutečnost, že se také zvedá míra individualismu¹⁶⁸, který má za následek vznik větších externalit. Individualismus totiž vyzdvihuje „zkreslení sloužící sobě“, které se objevuje tehdy, když si jedinec nárokuje pozitivní události jako výsledek své práce a negativní události připisuje vnějšímu působení. Jak poukazují provedené studie, zkreslení sloužící sobě bylo významně silnější u jedinců, kteří vykazovali externí formu locus of control.¹⁶⁹ Stále se zvětšující význam připisovaný osobním svobodám tak má za následek již zmiňovaný růst individualismu ve společnosti, který spolu se zvyšujícím se výskytem externího těžiště kontroly může být základem pro nárůst konspiračního uvažování.

Vzhledem k tomu, že společenský výskyt výše zmíněných veličin, jako je zkreslení sloužící sobě, míra individualismu a externí forma locus of control v průběhu času stále roste, je možné tak odvodit, že na jejich základě poroste i víra v konspirace. Ačkoliv je velmi vysoká hodnota individualismu patrná především ve Spojených státech amerických,¹⁷⁰ je vzhledem k současnému tempu globalizace pravděpodobné, že tyto osobnostní rysy se v budoucnu projeví i v ostatních státech.

¹⁶⁶ TIMOTHY, L. *Encyclopedia of deception*. SAGE Publications, 2014. str. 204

¹⁶⁷ TWENGE, J. et al. *It's Beyond My Control: A Cross-Temporal Meta-Analysis of Increasing Externality in Locus of Control, 1960–2002*. In: *Personality and Social Psychology Review*, 2004, číslo 3. str. 308

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 310

¹⁶⁹ CAMPBELL, K. et al. *The Self-Serving Bias in Relational Context*. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, číslo 3. str. 378-386

¹⁷⁰ United States. *The Hofstede Centre: Strategy - Culture - Change* [online]

4 Politické aspekty konspiračních teorií

Konspirační teorie jsou neodmyslitelně spjaté s oblastí politiky. Již Popper ve své knize *Otevřená společnost a její nepřátelé* poukázal na to, že podstata totalitních systémů je založena na konspiraci.¹⁷¹ Oblast politiky tak představuje přirozené prostředí pro vznik a existenci konspiračních teorií. Christopher Hitchens popsal konspirační teorie jako „výfukové plyny demokracie“,¹⁷² v narážce na nevyhnutelný důsledek velkého množství informací, které cirkulují mezi velkým množstvím lidí. Pro pochopení role konspirací v politice je třeba si definovat pojem politika.

Samotný pojem „politika“ pochází z řeckého slova „politicos“, který znamená „týkající se státu“¹⁷³ (v tehdejší kontextu se nejednalo o soudobé označení státu tak jak ho chápeme dnes, ale spíše o označení týkající se městských států). Aristoteles definoval politiku jako „vědu o státě“.¹⁷⁴ Podle Maxe Webera je politika „snaha sdílet moc či snaha ovlivnit rozdělení moci. A to buď mezi státy samotné, či mezi skupiny působící v rámci daných států.“¹⁷⁵ Cabada uvádí, že politika je „sféra, v níž je přítomné neustálé napětí mezi vládnoucí politikou (politika shora) a emancipační politikou (politika zdola)“. Politiku je tak možné chápat jako umění zajistit a realizovat organizaci veřejného života.¹⁷⁶ Jedná se tedy o boj týkající se společenského uspořádání.

4.1 Přístup politických systémů ke konspiračním teoriím

Konspirace tvořily nedílnou součást politiky, ať už skutečně či domněle v myslích občanů, již od starověku. Jak je uvedeno v kapitole zabývající se historií tohoto pojmu, politická spiknutí byla důležitým politickým nástrojem už v době antického Říma.

¹⁷¹ CAYTAS, J. *Karl Popper and Conspiracy Theories in Polish Political Thought*. str. 56 [online]

¹⁷² HODAPP, Ch. et al. *Conspiracy theories & secret societies for dummies*. Wiley Publishing, 2008. str. 17

¹⁷³ Aristotle's Political Theory. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]

¹⁷⁴ SHARMA, U. *Principles and Theory of Political Science*. Atlantic Publishers & Distributors, 2007. str. 2

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 2

¹⁷⁶ CABADA, L. et al. *Úvod do studia politické vědy*. Eurolex Bohemia, 2002. str. 42

Pokud vyjdeme z předpokladu, že soudobá liberální demokratická společnost a její politika je nastavená tak, aby byla otevřenou, přístupnou a transparentní veřejnou činností, neměla by v ní mít konspirace a tajná spolčení místo. Měla by být tedy pouhým výplodem fantazie nedůvěřivých občanů. Ale faktem zůstává, že i tento typ společnosti disponuje tajnými službami, speciálními vojenskými jednotkami či programem utajení a s ním souvisejícím systémem bezpečnostních prověrek a pověření. Tento jev tak jasně signalizuje, že vše není transparentní a otevřené veřejnosti a že zde tedy může existovat určitý základ, který je potřebný pro vznik konspirací. Ty tak nemusejí být pouhým odrazem paranoidní fantazie jedince, ale skutečným odrazem a nástrojem vládní politiky.

Ačkoliv se obvykle establishment staví k otázce konspirací zamítavě, existovala i období, kdy tomu tak nebylo. Velký vliv na politickou situaci měly konspirace a víra v ně v myslích vládních představitelů především během 20. století v Sovětském svazu a ve Spojených státech amerických. Tomuto stavu dopomohly světové války, paranoidní politický styl sovětských vůdců Lenina a Stalina a také studená válka, která se odehrála mezi těmito dvěma významnými geopolitickými stranami. Svou podstatnou roli také sehrály konspirace v Německu ve 30. a 40. letech 20. století při upevňování moci Národně socialistické německé dělnické strany a následně při podpoře válečného úsilí.

4.1.1 Konspirace v politice Sovětského svazu a Ruska

Nástroj na realizaci politický cílů vládnoucích skupin představují konspirace i v novodobé historii a současnosti. Značné oblibě se těšily konspirace u vládnoucí struktury Ruska. Velkou roli sehrála Velká říjnová revoluce, po které se v Rusku dostali k moci stoupenci bolševismu. Daniel Pipes ve své publikaci *Spiknutí: názory a teorie* předkládá, že to bylo poprvé, co se konspirativismus stal ideologickou platformou mocného státu.¹⁷⁷ Konspirativismus pronikal do politické kultury Sovětského svazu a Vladimir Lenin přišel s rozhodnutím, že každý, kdo nevstoupí do komunistické strany a nepodřídí se jeho vedení, přizná tím, že je kontrarevolucionář, který pracuje pro nepřátele a chce poškodit sovětský stát. Pipes uvádí, že již nikdo si od této chvíle nemohl dovolit ignorovat bizarní názory prosazované nějakou frakcí, protože hrozilo nebezpečí, že se toto uskupení po nějakém čase dostane k moci a ze svých myšlenek a

¹⁷⁷ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. str. 120

názorů udělá státní politiku. Tuto tezi demonstruje na úspěchu řady vládců, jako byli Adolf Hitler, Mao Ce-tung či ajatolláh Chomejní.¹⁷⁸

Sama leninistická teorie marxismu byla historickou konspirační teorií. V Leninově historické interpretaci byl buržoazní kapitalismus „zkažený až do morku kostí“.¹⁷⁹ Dělnická třída si podle Lenina nebyla plně vědoma úskalí reality třídního boje a musela tak být vzdělávána a vedena. Zkaženost buržoazní společnosti byla vládou prezentována na základních rozporech, které ji zobrazovaly coby agresivní, zvržením hodnou, vyvlastňující a uzurpátorskou společnost. Příslušníci dělnické třídy, kteří by spolupracovali se zneprátenou buržoazií, se stanou podle strany zrádci, kteří jsou součástí spiknutí proti socialismu.

Lenin se také domníval, že skutečnost, že vůdci Druhé internacionály dovolili dělnické třídě spolupracovat s národní buržoazií v roce 1914 ve válce, která pro ně měla být zcela bezvýznamná, bylo jasným znamením, že se jednalo o spiknutí namířené proti dělníkům celého světa. A činili tak namísto toho, aby pracovali na zničení mezinárodní buržoazie.¹⁸⁰

Konspirace v sovětské politice za vlády Stalina a následný vývoj:

Zřejmě největší vliv konspiracím se připisoval v Sovětském svazu během 30. let 20. století za vlády Josifa Vissarionoviče Stalina. Tento sovětský vůdce během své vlády jasně vykazoval paranoidní politický styl vedení. Ten však v roce 1932 dosáhl nových dimenzí. Poté, co byl Stalin konfrontován s problémy při snaze o získání absolutní moci v Sovětském svazu, došel k přesvědčení, že se sám stal cílem masivní antisovětské konspirace.

Podle Stalinova přesvědčení byl bolševiky vedený stát státem absolutistickým. Veškerá existence kompletně a bezpodmínečně podléhala státu, jehož nejvyšším zosobněním byla Komunistická strana Sovětského svazu a její předseda. Veškeré osobní zájmy obyvatel byly redukovány na službu státu, který měl nezpochybnitelné právo od svých občanů požadovat jakoukoliv oběť. Základním nástrojem, který strana používala k vymáhání podřízenosti státu a k potlačení individuálních svobod ve společnosti byl

¹⁷⁸ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. str. 120

¹⁷⁹ HERZBERGER, L. *Why the Soviet Union Came Apart, 1917-1991: a Case Study*. Xlibris Corporation, 2007. str. 96

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 97

takzvaný „třídní boj“ vedený proti zahraničním i domácím nepřátelům. V tomto boji představoval Stalin hlavního teoretika a стратега. S tím jak postupovala expanze socialismu, Stalin nabýval na přesvědčení, že by měl nabývat na intenzitě i třídní boj. Tato teze tvořila základní kámen jeho diktátorství.¹⁸¹ Teorie třídního boje se stala mocným nástrojem propagandy. Neuspokojivé politické a ekonomické výsledky, těžkosti, které stíhaly obyvatelstvo Sovětského svazu či vojenské neúspěchy, to vše mohlo být vysvětleno tajnými intrikami nepřátel. Tento stav státní ideologie byl projevem Stalinovy paranoidní politiky, v jejímž důsledku Stalin viděl za vším negativním spiknutí a podvratnou činnost nepřátel socialismu.

Absence sebereflexe a neochota přijmout kritiku od těch, kteří Stalina obklopovali, vedla k tomu, že ti, kteří si dovolili poukázat na chyby, kterých se dopustil, byli označeni za spiklence, kteří usilují o Stalinův život, chtějí poškodit sovětskou ekonomiku, svrhnout režim a zvrátit revoluci.¹⁸² Tito spiklenci tak měli jednat v součinnosti s kapitalistickými mocnostmi, které podle Stalina měly mít strach z enormního úspěchu sovětského experimentu, který ohrožoval je samotné a měly se tak snažit rozvrátit Sovětský svaz.

Tyto projevy konspirativismu tak významně ovlivňovaly zahraniční politiku Sovětského svazu a jeho vztah k západním mocnostem. Zasáhly ale také i do vnitrostranické politiky komunistické strany.

Když se Sergej Kirov, díky své popularitě, stal potenciálním rivalem Josifa Stalina v boji o post předsedy komunistické strany, byl zavražděn. Atentátníkem, který tuto vraždu provedl, byl Leonid Nikolajev. Mezi obyvateli Sovětského svazu ale kolovalo přesvědčení, že za tímto atentátem stál samotný Stalin. Ten měl Kirova nechat zavraždit proto, aby se zbavil nebezpečného politického soka a také proto, aby mohl vinu za tento čin svalit na opozici. King ve své publikaci uvádí, že přes absenci přímých důkazů existují určitá spojení mezi Nikolajevem a Stalinem. Měl to být právě Stalin, kdo poskytl peněžní obnos pro Nikolajeva, coby odměnu za provedení atentátu. Nikolajev byl zatčen a následujícího měsíce popraven a všichni svědci Kirovovy vraždy během několika dní po provedení atentátu zemřeli za nejasných okolností.¹⁸³

¹⁸¹ KHLEVNIUK, O. *Stalin: new biography of a dictator*. Yale University Press, 2015. str. 8

¹⁸² PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. str. 121

¹⁸³ KING, J. *Conspiracy theories*. Summersdale, 2010. str. 131

I samotná smrt Stalina je zahalena nejasnostmi a stala se tak předmětem konspiračních teorií. Obyvatelé Sovětského svazu byli vlivem Leninovy a Stalinovy vlády již natolik nedůvěřiví a přivyklí na nejrůznější konspirace, že ani úmrtí Stalina se neobešlo v jejich myslích bez spikleneckých představ. Natolik již tehdy byly konspirace přítomny v Sovětském svazu. Oficiální verze popisuje jeho smrt jako důsledek krvácení do mozku. Existuje ale několik okolností, které mohou na tuto událost vrhat odlišné světlo.

Podle Kinga je první podezřelou skutečností to, že v noci, kdy Stalin onemocněl, odvolal velitel ostrahy všechny strážce. To bylo bezprecedentní rozhodnutí. Paranoidní Stalin totiž vyžadoval po svých strážcích, aby byli na svých místech a střežili ho, neboť se permanentně obával útoků na svou osobu. Když poté stráž ráno přijela, po prvotním překvapení ze Stalinovy absence ho později našla v částečném bezvědomí v jeho pokoji. Ovšem pomoc byla přivolána se značným zpožděním.

Členové ochranky přivolali na pomoc Lavrentije Beriju, který až na druhý den objednal lékaře, kteří měli Stalina zkontrolovat. Ti ho však již po svém příjezdu našli ve velmi špatném zdravotním stavu a dva dny na to Stalin zemřel.¹⁸⁴ Především značná časová prodleva mezi nálezem Stalina ve špatném zdravotním stavu a přivoláním lékařů se stala předmětem dohadů, které se týkaly toho, jak a proč Stalin skutečně zemřel. Novodobé výzkumy dokonce poukázaly na možnost, že příčinou Stalinovy smrti mohla být skutečně otrava.¹⁸⁵

Berija měl po Stalinově smrti, během rozhovoru s Molotovem, prohlásit, že to byl on, kdo stál za úmrtím Stalina. Úmyslně měl oddalovat přivolání lékařů.¹⁸⁶ Ruský historik Edvard Radzinskij šel v těchto úvahách ještě dál, ve své knize *Stalin: Zevrubný životopis založený na nových dokumentech z ruských tajných archivů* vyjadřuje přesvědčení, že velitel strážce odvolal své podřízené úmyslně, aby mohl Stalinovi aplikovat injekci s jedem. Měl tak učinit na základě příkazu od Beriji.¹⁸⁷ Berija měl tento rozkaz vydat proto, aby zabránil Stalinovu plánu rozpoutat 3. světovou válku, o které se měl údajně zmínit před svými blízkými spolupracovníky.

¹⁸⁴ KING, J. *Conspiracy theories*. str. 133

¹⁸⁵ WINES, M. New Study Supports Idea Stalin Was Poisoned. *The New York Times* [online]

¹⁸⁶ REED, T. *At the abyss: an insider's history of the Cold War*. New York: Presidio press, 2005. str. 26

¹⁸⁷ CAWTHORNE, N. *Stalin The Murderous Career of the Red Tsar*. Arcturus Publishing Limited, 2012. str. 19

Po Stalinově smrti se konspirace v sovětské politice ocitly na periferii zájmu. Po několika desetiletích, kdy konspirace představovaly ideologickou základnu sovětské politiky, se staly obětí vlastních důsledků. Jak uvádí Pipes, během Hitlerovy a Stalinovy vlády se konspirativismus vymkl kontrole a hrůzy, které napáchal na vlastním obyvatelstvu, zastavily jeho růst.¹⁸⁸ Západní Evropa začala pracovat na vzniku institucí, které měly představovat pojistku proti politickým konspiracím. Mnoho Rusů teoriím o spiknutí, které jim soustředěně režim po velkou část života předkládal, nepřestalo věřit. Není tak příliš s podivem, že i v současnosti rezonuje dědictví konspirativní historie v ruské společnosti. Ruská vláda se tak i v současnosti uchyluje ke konspiracím coby k politickému nástroji, byť již netvoří její základní pilíř, jako tomu bylo v době Sovětského svazu.

Profesor Borenstein uvádí, že „postačí jedna či dvě hodiny sledování ruské veřejnoprávní televize k tomu, aby člověk zjistil, že se někdo snaží intrikovat proti Rusku. Když ji budete sledovat ještě pár hodin, zjistíte, že všichni intrikují proti Rusku“.¹⁸⁹ Po pádu letu MH17 západní média obrátila svou pozornost na funkci bývalého Sovětského svazu. Rusko se opět stalo lídrem v tvorbě konspiračních teorií. Borenstein poukazuje na to, že se Rusko nestalo soudobou centrálou konspirací během noci, ale že se jedná o pokračování toho, jak státní autority nakládaly s informacemi během druhé poloviny 20. století.

Během Brežněvovy vlády byl sice nedostatek rozličného spotřebního zboží, ale skutečným nedostatkovým zbožím byly informace. Státem ovládaná média omezovala přístup ke zprávám a kulturní produkci. Ačkoliv oficiální ideologií Sovětského svazu byl komunismus, sovětský přístup k informacím byl merkantelistický. Informace byly nedostatkovým zbožím, které stát hromadil a následně důsledně střežil.¹⁹⁰ Tento stav nedostatečné informovanosti vede obyvatelstvo k alternativním výkladům. Nedostatek spolehlivých informačních zdrojů tak výrazně napomáhá skeptickému přístupu k oficiálním prohlášením a také zanechává prostor pro informační vakuum, které je poté jednoduše naplněno spekulacemi a zvěstmi.

Na tento stav navazuje i soudobé Rusko. Například vojenská intervence na Krymu v roce 2014 byla komentována ruským ministrem obrany Sergejem Šojgu

¹⁸⁸ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. str. 138-139

¹⁸⁹ BORENSTEIN, E. Why Conspiracy Theories Take Hold in Russia. *The Huffington Post* [online]

¹⁹⁰ Tamtéž

následujícím vyjádřením: „Lidé v uniformách bez označení, kteří se pohybují na Krymu, žádný vztah k ruské armádě nemají. Je to absolutní nesmysl“. Na zveřejněné snímky, které poukazovaly, že na Krymu operuje ruská armáda, reagoval slovy, že „je to pochopitelně provokace“. Odmítavé stanovisko ohledně přítomnosti ruských vojsk na Krymu vyjádřil také ruský prezident Vladimir Putin i ministr zahraničí Sergej Lavrov.¹⁹¹ Následující měsíc Vladimir Putin přiznal, že i přes předchozí popírání přítomnosti ruské armády na Krymu, se zde opravdu nacházejí ruští vojáci.¹⁹²

Když bylo v červenci roku 2014 sestřeleno civilní dopravní letadlo v rámci letu Malaysia Airlines 17 v ukrajinském vzdušném prostoru, způsobila tato událost značnou odezvu médií a také konspiračních teoretiků. V říjnu roku 2015 byla vydána oficiální zpráva, podle které bylo letadlo sestřeleno raketou BUK, která byla odpálena z oblasti východní Ukrajiny.¹⁹³ Tedy z oblasti, kterou měli v době útoku ovládat ruští vojáci. Výsledky vyšetřování ruská strana odmítla a označila vyšetřování za zkreslené a zmanipulované. Následně argumentovala výsledky vlastního vyšetřování, které se rozcházel s oficiálními závěry. V nich uvedla, že odpálená raketa nebyla ruské výroby, nebo že k odpálení rakety došlo z území, které ovládala ukrajinská vláda. O těchto závěrech následně referovala státní televize ve svém vysílání.¹⁹⁴ Tyto události tak jen dokládají, že šíření oficiálních zpráv stále podléhá určité selekci a informace tak i nyní mohou být nedostatkovým zbožím. Tento stav tak dává prostor pro tvorbu konspiračních teorií, které mohou představovat způsob, jak se s tímto stavem vyrovnat a nalézt kýžená vysvětlení.

4.1.2 Konspirace v politice Spojených států amerických

Samotný vznik Spojených států amerických a formování americké politiky bylo doprovázeno přesvědčením puritánských Otců poutníků, že jsou Bohem vyvolení lid, který představuje předvoj souboje mezi Bohem a Ďáblem. Z tohoto důvodu také obviňovali své nepřátele, například původní domorodé obyvatelstvo či francouzské katolíky z Québecu, že jsou součástí tajného spikleneckého paktu s ďáblem a že všechny těžkosti, které se jim přihodily, jako byly epidemie či přírodní katastrofy, jsou

¹⁹¹ HÁJEK, A. Kreml dál popírá zásah na Krymu, fotky zbraní ho usvědčují ze lži. *iDNES* [online]

¹⁹² NOVÁK, P. Putin přiznal, že na Krymu působili neoznačení ruští vojáci. *Český rozhlas* [online]

¹⁹³ Závěr vyšetřování: Let MH17 sestřelila raketa Buk odpálená z východu Ukrajiny. *Česká televize* [online]

¹⁹⁴ IVSHINA, O. Flight MH17: Russia and its changing story. *BBC* [online]

výsledkem tohoto spiknutí.¹⁹⁵ Tento strach ze spiknutí tak podle Levina „pomohl kolonistům vytvořit a definovat svoji komunitu“.¹⁹⁶

Od 70. let 20. století tížil Spojené státy americké strach ze sovětských zbraní, který tak nahradil předchozí strach ze sovětské podvratné činnosti. Jak uvádí Pipes, strach z podvratné činnosti Sovětského svazu nebyl výmyslem paranoidního politického stylu, ale měl reálné základy. Leninismus přitahoval širokou škálu vysoce postavených Američanů - například nukleární vědce, ministerské úředníky či umělce.¹⁹⁷ Tyto osoby organizovaly a vykonávaly v rámci podzemních buněk pro Moskvu špionážní či jinou konspirativní činnost. Odhalování této sítě spiklenců vedlo v 50. letech 20. století k rozmachu dvou komplementárních konspiračních teorií. Jedna se týkala činnosti komunistů ve Spojených státech amerických a druhá moskevských agentů v rámci své země.¹⁹⁸

Jedno z významných prolnutí konspirativismu a americké politiky bylo realizováno v podobě *Výboru pro neamerickou činnost* a v osobě Josepha McCarthyho, který měl za úkol vypořádat se s hrozbou komunismu na území Spojených států. Činnosti tohoto výboru a takzvanému mccarthismu se věnuje další část této práce v podkapitole *Konspirace jako nástroj ideologického boje*.

Důležitou součástí konspirativismu v americké politice je *Rada pro mezinárodní vztahy* (The Council on Foreign Relations). Tato organizace byla založena krátce po skončení první světové války. Jedná se o vlivnou organizaci, která svou činnost zasvětila studiu zahraniční politiky. Už od 50. let 20. století se tato organizace stávala terčem kritiky od svých politických konkurentů. Emmanuel Josephson ve své publikaci v roce 1952 nazval toto společenství „spojnicí mezi Rockefellerem a Sověty“. Společnost Johna Birche označila Radu pro mezinárodní vztahy coby „spikleneckou kliku, která se snaží získat globální moc“.¹⁹⁹

Po pádu železné opony a komunistické moci došlo k nezbytným modifikacím konspiračních teorií, které se týkaly vztahu Rady pro mezinárodní vztahy a komunistů. Společnost Johna Birche stále trvala na svém přesvědčení, že se jedná o skupinu

¹⁹⁵ BUTTER, M. et al. *Conspiracy theories in the United States and the Middle East: a comparative approach*. De Gruyter, 2014. str. 5

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 6

¹⁹⁷ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. str. 143

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 143

¹⁹⁹ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 210

„vládních zasvěcenců“, která se snaží vytvořit socialistickou světovládu. Základem těchto obvinění a spikleneckých teorií byla skutečnost, že členové rady se rekrutovali z vysoce postavených osob politiky - George Bush, Bill Clinton, financí - rodina Rockefellerů a další bankéři z New Yorku, či justice - soudci vrchního soudu O'Connor, Ginsburg či Breyer²⁰⁰ a byl tak u nich naplněn předpoklad, že se jedná o natolik vlivné osoby, že by bylo v jejich možnostech uskutečnit takový politický převrat. Členství v Radě pro mezinárodní vztahy se tak „stalo nezbytným předpokladem, aby se člověk vůbec mohl ucházet o prezidentskou funkci“.²⁰¹

Podle politických odpůrců Rady pro mezinárodní vztahy současný politický vývoj jasně naznačuje směřování její agendy. Liberalizace světového obchodu realizovaná skrze zavedení Všeobecné dohody na clech a obchodu (GATT) či Severoamerické dohody o volném obchodu (NAFTA) mají být prvními kroky, které mají vést k uskutečnění cílů Rady. Mezi ty má patřit ukončení světové svrchovanosti pod praporem jimi vytvořené centralizované a všemocné „světové vlády“. Ozbrojené síly Spojených států pak mají sloužit coby utlačující síla, spadající do kompetence Rady.²⁰²

I administrativa prezidenta Nixona byla založená na paranoidním politickém přístupu, konspiracích a konspiračních teoriích. Nixonovi zaměstnanci věřili v konspirace a také úmyslně vyzdvihovali některé konspirace, které tak využívali coby prostředek, jak odvrátit pozornost od vlastních zločinů.²⁰³ Sám Nixon byl často popisován coby paranoik, což způsobilo, že byl subjektem i objektem četných konspiračních teorií.²⁰⁴ Odhalení „hrůz Bílého domu“, jak tyto rozličné přešlapy Nixonovy administrativy tehdy nazval nejvyšší státní zástupce John Mitchell, bylo následováno vlnou vyšetřování. Veřejní představitelé, ohromeni hlasitým občanským vyjádřením nedůvěry vůči vládě, začali, ve snaze obnovit národní morálku, vyšetřovat jednání předchozích administrativ. Koncem 70. let již Američané věděli o tajemstvích své vlády víc, než kdykoliv předtím v historii.²⁰⁵

²⁰⁰ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 210

²⁰¹ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. str. 145

²⁰² KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 211

²⁰³ OLMSTED, K. *Real enemies: conspiracy theories and American democracy, World War I to 9/11*. str. 150

²⁰⁴ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 541

²⁰⁵ OLMSTED, K. *Real enemies: conspiracy theories and American democracy, World War I to 9/11*. str. 150

Během své politické kariéry udělal Nixon řadu rozhodnutí, které byly později považovány za konspirativní. A to například tajné bombardování Kambodže či záměrné obstruování mírových rozhovorů v Paříži, které měly vést k ukončení války ve Vietnamu.²⁰⁶ Velkým skandálem v americké politice byla kauza *Watergate*. Během jejího vyšetřování bylo zjištěno, že prezidentova administrativa poslala skupinu svých pracovníků do sídla opoziční Demokratické strany, aby tam umístila odposlechy. Tato aféra představovala poslední přehmat, kvůli kterému musel prezident Nixon abdikovat.

Konspirační teorie jsou přítomny v americké politice i v současnosti. Zde je často využívají soupeřící politické strany v rámci předvolebních kampaní k znevážení politických oponentů. Prezidentský kandidát za Republikánskou stranu Donald Trump používá konspirační teorie jako pevnou součást své předvolební kampaně ke zdiskreditování svých soupeřů.²⁰⁷ Během předvolebních mítinků a debat již stačil zpochybnit kandidaturu Marca Rubia kvůli podezření, že se tento kandidát nenarodil ve Spojených státech amerických, dále také uvedl, že očkovací vakcíny způsobují mentální postižení u dětí nebo že soudce Scalia nezemřel přirozenou smrtí, ale že byl zavražděn - k tomu Trump prohlásil, že vyšetřovatelé „našli polštář na jeho tváři, což je poněkud neobvyklé místo, kde byste mohli nalézt polštář.“ Vyjádřil také přesvědčení, že teroristický útok z 11. září 2001 byl proveden s vědomím americké vlády.²⁰⁸

Součástí předvolebního boje se stal konspirativismus i během prezidentských voleb v roce 2008. Kolem osoby současného prezidenta Spojených států amerických Baracka Obamy se za dobu výkonu jeho prezidentské funkce objevila řada konspiračních teorií, například že je Obama muslimského vyznání²⁰⁹, nebo že se snaží skrze povinné licence pro prodejce zbraní omezit množství držných zbraní v americké populaci a následně jejich držení zcela eliminovat.²¹⁰ Zřejmě největší popularity se dočkala teorie, že Barack Obama není americký občan.

Toto nařčení způsobilo značnou mediální odezvu a našlo si i řadu příznivců. Jedním z nejhlasitějších zastánců této teorie byl opět Donald Trump, který opakovaně

²⁰⁶ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 541

²⁰⁷ APPLEBAUM, A. Donald Trump's campaign of conspiracy theories. *The Washington Post* [online]

²⁰⁸ HABERMAN, M. Even as He Rises, Donald Trump Entertains Conspiracy Theories. *The New York Times* [online]

²⁰⁹ TAYLOR, A. The 'Obama is a Muslim' conspiracy theory is still reverberating in the Middle East. *The Washington Post* [online]

²¹⁰ WOOLF, N. Barack Obama slams gun lobby 'fiction' and conspiracy theories. *The Guardian* [online]

veřejně upozorňoval na své přesvědčení, že by Barack Obama měl být zbaven kandidatury, protože není americký občan.²¹¹ Během prezidentské kampaně se objevily teorie, že kandidát Barack Obama se nenarodil ve Spojených státech amerických a proto nemůže kandidovat na prezidentský post. Došlo by totiž k porušení druhého článku americké ústavy. Podle konspiračních teoretiků Obama padělal svůj rodný list a jeho skutečným rodištěm měla být Keňa. Ta podle tehdejšího uspořádání byla britskou kolonií a Obama by tak měl být dvojnásobně diskvalifikován z voleb coby prezidentský kandidát, a to na základě geografické polohy Keni a britského národního práva.²¹² Podle této teorie se tedy měl Barack Obama narodit na území, které nespadá do jurisdikce Spojených států amerických a neměl by tedy ani být americkým občanem. Aby Obamův tým rozptýlil tyto teorie, rozhodl se v červnu 2008 zveřejnit kopii části rodného listu. I přesto tato kontroverze přetrvávala přes předvolební období až do funkčního období a touto teorií se dále zabývala i hlavní média jako CNN či NBC.

Obamova administrativa pod neustálými útoky svých oponentů nakonec rozhodla, že v dubnu 2011 zveřejní prezidentův rodný list v celém znění, aby vyvrátila všechny pochybnosti.²¹³

4.2 Konspirační teorie jako nástroj ideologického boje

Jednou z oblastí, kde nalezl konspirativismus své pevné místo je podpora ideologie, respektive znevážení ideologických oponentů. V této oblasti ho využívali například američtí politici v boji proti komunistické hrozbě či sověti při šíření antisemitských teorií.

4.2.1 Židovský bolševismus

Židovský bolševismus je antisemitská konspirační teorie, podle které měli stát za zrodem Říjnové revoluce Židé, kteří také měli být držiteli největší moci mezi všemi bolševiky. Zvláštní vztah mezi bolševiky a Židy se stal důležitou součástí revoluční války slov. Velká část *Bilého hnutí* (vojensko-politické hnutí, které se snažilo po

²¹¹ KENEALLY, M. Donald Trump's History of Raising Birther Questions About President Obama. *ABC News* [online]

²¹² BRUGGEMAN, S. *Born in the U.S.A.: birth, commemoration, and American public memory*. University of Massachusetts Press, 2012. str. 2

²¹³ Tamtéž, str. 2

skončení první světové války zastavit nárůst moci bolševiků) a dalších odpůrců bolševismu stavěla na roveň bolševismus a židovství a také považovala bolševismus za od základu židovský fenomén.²¹⁴ Byl to účinný argument, kterým bylo možné popsat revoluci jako zahraniční invazi, která by měla být odražena úsilím skutečných vlastenců.

Toto obvinění nemá jednotnou podobu propojení židovského etnika s ideou komunismu a využívali ho ti, kteří byli přesvědčeni o tom, že Židé mají podíl na vzniku bolševismu a chtěli na ně skrze tuto teorii zaútočit. Tato teorie vycházela z reálných údajů, které poukazují na to, že počet Židů v komunistické straně a především v jejím vedení znatelně překračoval zastoupení tohoto etnika v populaci Ruska. Na počátku Říjnové revoluce měla Bolševická strana 23 tisíc členů a z tohoto počtu bylo 364 Židů, tedy zhruba 1,5 procenta.²¹⁵ V politbyru (nejvyšším stranickém vedení) Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1919 bylo pět členů - Stalin, Lenin, Kameněv, Krestinskij a Trockij.²¹⁶ Z těchto pěti osob byly hned dvě židovského původu, a to Trockij a Kameněv. Další se nacházeli v širším vedení strany - Litvinov, Radek, Sverdlov či Zinovjev.²¹⁷ Zatímco v roce 1926 tvořili Židé necelých 1,8 procenta celkové populace v Rusku, v komunistické straně měli zastoupení znatelně vyšší. V roce 1922 to bylo 5,2 procenta a v roce 1927 4,3 procenta. V Bělorusku tvořili dokonce 24 procent stranických členů.²¹⁸

Na základě těchto údajů ideologičtí oponenti bolševiků vystavěli teorii o spojení židovského etnika a komunismu a vlivu na jeho formování. Tento přístup zapadal do tehdejšího vztahu společnosti k Židům. Moskva vykazovala vyloženě antisemitský postoj, který vyjma několika výjimek trval celou sovětskou éru. Kromě těchto výjimek žili sovětské Židé neustále v nepřátelském prostředí.²¹⁹ Členové komunistické strany, kteří byli židovského etnika, se museli veřejně vzdát svého vyznání a zastávat důslednou antisemitskou politiku jako zbytek strany. Pro Židy to byla jediná možnost, jak v tehdejší protižidovské společnosti dosáhnout vyššího postavení a vyhnout se omezením, která na ně uvalil stát.

²¹⁴ SLEZKINE, Y. *The Jewish century*. Princeton University Press, 2004. str. 180

²¹⁵ BRECHER, D. et al. Political Activity and Emigration. *Beyond the Pale: The History of Jews in Russia*. [online]

²¹⁶ WEBER, V. *Rudý car: Stalin v čele Sovětského svazu v letech 1924-1953*. Triton. 2016. str. 17

²¹⁷ RO'I, Y. Communist Party of the Soviet Union. *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]

²¹⁸ Tamtéž

²¹⁹ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie*. str. 122-123

Vzhledem k rozšiřujícím se antisemitským náladám v tehdejší Německu se tato teorie uchytila i zde. Je za to zodpovědný Alfred Rosenberg, který uprchl z Ruska do Německa před Říjnovou revolucí a občanskou válkou. Rosenberg měl podstatný vliv na formování ideologie Adolfa Hitlera v otázkách antisemitismu a působil také coby spojující článek mezi Hitlerem a tehdejšími autory publikací, které se zabývaly antisemitismem.²²⁰ Rosenberg, který představoval předního tvůrce nacistické ideologie, poskytnul pro politiku NSDAP moderní racionalizaci tradiční myšlenky mezinárodního židovského spiknutí, a to tak, že redefinoval mýtické židovské spiknutí takovým způsobem, aby zapadalo do tehdejší situace jako jeden aspekt, který byl poháněn bolševismem a sionismem.

Rosenberg charakterizoval bolševismus coby židovské spiknutí vůči zbytku nežidovského světa ve svém článku *Der jüdische Bolschewismus*, kde uvedl, že „každý, kdo se podívá na židovskou politiku, uvidí, že bolševismus je její prostředek a nikoliv cíl sám o sobě.“²²¹ Na podporu této teorie vznikl roku 1921 pamflet s názvem *Jewish Bolshevism*, jehož předmluvu sepsal Rosenberg. Cílem této publikace bylo poukázat na to, že náplň, ideologie a vedení revoluce v Rusku bylo usměrňováno Židy.²²²

I v soudobé politice má teorie o tom, že za bolševismem stojí Židé, své zastánce. Na podzim roku 2003 měl konzervativní politik z Křesťanskodemokratické unie Německa (CDU) Martin Hohmann proslov při oslavě výročí německého sloučení. Během něj uvedl, že na Židy je možné také pohlížet jako na pachatele určitých historických událostí. Toto tvrzení demonstroval na příkladu mocných židovských členů komunistické strany v dobách Sovětského svazu, kteří měli stát za ideou komunismu, za kterou by tedy měli být zodpovědní. Tímto proslovem Hohmann narážel na zaběhlé poválečné schéma, ve kterém jsou Němci bráni coby pachatelé (täter) a Židé coby oběť (opfer).²²³ Na základě tohoto proslovu byl Hohmann následně vyloučen z CDU.

Tato teorie získala vzhledem k početné židovské členské základně komunistické strany své přívržence a pomáhala formovat politiku protikomunistického boje v Sovětském svazu. V předválečném Německu byla použita coby součást antisemitské

²²⁰ NICOSIA, F. *Zionism and anti-semitism in Nazi Germany*. Cambridge University Press, 2008. str. 66

²²¹ Tamtéž, str. 66

²²² VOLKOGONOV, D. *Trotsky; The Eternal Revolutionary*. Simon & Schuster, 2007. str. 207

²²³ BARNOUW, D. *The war in the empty air: victims, perpetrators, and postwar Germans*. Indiana University Press, 2008. str. 70

rétoriky strany NSDAP. Navzdory tomu se současní autoři domnívají, že se jedná o lživou konspirační teorii, která jen měla posloužit ideologickému boji těch, kteří ji přijali za svou.

Stanisław Krajewski uvádí, že „neexistuje žádná jednoduchá rovnice, která by vysvětlovala problematiku vzájemných vztahů mezi Židy a komunismem, nebo která by odpovídala na otázku, jak se z Židů stali židovští komunisté. Také neexistuje jednoduchá odpověď na problematiku afinity mezi židovstvím a komunismem. Je zde třeba aplikovat různá vysvětlení. Za prvé, je třeba brát v potaz kulturní a náboženský kontext, aby bylo možné vysvětlit židovské zabarvení komunistických aktivit. Za druhé, je třeba brát v potaz sociální situaci Židů, aby bylo možné pochopit, jak obecné psychologické mechanismy vedly k radikalizaci Židů. Pouze antisemitské mýty poskytují jednoduchá řešení.“²²⁴ Tuto problematiku shrnuje tak, že neexistoval žádný židovský komunismus, ale pouze židovští komunisté.

4.2.2 Americký boj proti komunismu

Období studené války bylo ve znamení napjatých politických vztahů mezi Spojenými státy americkými a Ruskem, a to kvůli hrozbě jaderné války. Po skončení 2. světové války se Sověti střetli s Američany v boji o německé vědce a technology, kteří jim měli pomoci posunout jejich vojenské programy, a to obzvláště ty, které se zabývaly vývojem nukleárních zbraní. Amerika tak kromě zjišťování, jak by jejich nový národní nepřítel mohl získat zbraně hromadného ničení, musela řešit možnost, že existují zrádci, kteří chtějí předat americké nukleární znalosti Sovětům. Podezření, že sympatizanti s komunismem by mohli ohrozit americkou jadernou bezpečnost, vedla k důraznému vyšetřování této eventuality.

Jak uvádí Arnold, dříve utajené sovětské dokumenty dokazují, že Sovětský svaz vytvářel úsilí, které mělo vést k získání amerických nukleárních znalostí. Nejednalo se tak o imaginární představy amerických politiků. Uprchlý německý vědec Klaus Fuchs, jenž se podílel na projektu Manhattan, skutečně předal nukleární tajemství Sovětům.²²⁵ Když byl Fuchs odhalen, prozradil, že na předání tajných informací do rukou Sovětů se podílely další osoby. Tak se identifikovala i osoba, která provedla předání dokumentů -

²²⁴ KRAJEWSKI, S. *Jews, Communism, and the Jewish Communists* [online]

²²⁵ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. str. 14

tímto kurýrem byl Harry Gold. Skrze toto spojení dokázala americká zpravodajská služba odhalit další osoby, které se podílely na tomto spiknutí. Nejznámější z nich byl manželský pár, Ethel a Julius Rosenbergovi. Oba byli krátce na to zatčeni a souzeni za enormního zájmu médií. Jejich odsouzení částečně uklidnilo strach ve společnosti, ale stále zůstávalo vědomí, že v jejich středu se mohou nalézat spiklenci. Tyto události tak pomohly rozšířit obavy, že Sověti infiltrovali americkou společnost.²²⁶

To vše zafungovalo coby spouštěcí mechanismus, který podnítil vlnu obav, která se následně promítla do rozhodnutí Kongresu vyšetřovat skrze takzvanou „neamerickou činnost“ i možnost komunistické hrozby. Byl to výraz usilovné snahy, kterým se pokoušela jak Sněmovna reprezentantů, tak i Senát eliminovat činnost potenciálních zrádců. Tato snaha byla spojena především s *Výborem pro neamerickou činnost* (House Un-American Activities Committee). Stejnou snahu jako tento Výbor měla i *Společnost Johna Birche* (John Birch Society), která taktéž používala obdobnou rétoriku zaměřenou proti komunistům.

Společnost Johna Birche a období mccarthismu:

Společnost Johna Birche je organizace, která se tehdy se svým programem chtěla navrátit ke klasické, předválečně pravicové konspirační kultuře a dodat své činnosti více seriózní obraz, než tomu bylo v minulosti u podobných uskupení.²²⁷ Jedná se o pravicové konzervativní uskupení, které v době studené války vystupovalo s výrazně protikomunistickou rétorikou. V této době se snažila Společnost Johna Birche útočit na své ideologické oponenty - komunisty, prostřednictvím konspiračních teorií, do kterých zahrnovala i přední americké politické činitele. Ti měli být součástí komunistického spiknutí, jež mělo ohrožovat Spojené státy americké. Její zakladatel, Robert Welch, se domníval, že Franklin Roosevelt, Harry Truman a Dwight Eisenhower jsou součástí komunistické konspirace. Prezident Eisenhower měl podle Welche být „uvědomělý a oddaný agent komunistického spiknutí“. John a Allan Dullesovi, přední vládní činitelé, měli být „komunistické nástroje“.²²⁸ Vliv této společnosti na události americké politiky rostl.

²²⁶ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. str. 14-15

²²⁷ BYFORD, J. *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. str. 60

²²⁸ SIMKIN, J. John Birch Society. *Spartacus Educational* [online]

V roce 1964 již tato organizace zaměstnávala 200 osob, byla zadavatelem četných reklamních spotů v televizním a rozhlasovém vysílání a měla podporu 11% americké populace. Welch pokračoval v konspiračních obviněních, bez ohledu na stranickou příslušnost. Například vydal prohlášení, že Republikánská strana byla infiltrována tajnými podporovateli komunistického spiknutí, nebo že John F. Kennedy, spolu s dalšími předními členy Demokratické strany, je svým přesvědčením komunistou. Welch se podílel spolu s Williamem Buckleyem na podpoře Barryho Goldwatera, kterému chtěli pomoci získat nominaci na prezidentskou pozici za Republikánskou stranu.²²⁹ To se jim podařilo a Goldwater kandidoval ve volbách v roce 1964, ale byl poražen Lyndonem Johnsonem.²³⁰ Své sympatizanty měla Společnost Johna Birche i v Kongresu spojených států. Například Ron Paul, člen Kongresu za stát Texas a vlivný člen Republikánské frakce *Tea Party*, o Společnosti Johna Birche prohlásil, že „příznivý vzdělávací dopad Společnosti Johna Birche během uplynulých čtyř desetiletí je obtížné docenit. Každý, kdo byl někdy v zákopech během bitvy proti některému z palčivých problémů, jako je právo na vlastnictví zbraně, vlastnické právo, vládní výdaje, regulace, národní bezpečnost, soukromí či národní suverenita, ví, že členové Společnosti Johna Birche tam vždy jsou a odvádějí náročnou práci. A co je nejdůležitější, přistupují ke všem těmto problémům z pozice silného morálního a ústavního hlediska.“²³¹

Výbor pro vyšetřování neamerické činnosti vznikl v roce 1938, aby odhalil německé přistěhovalce s nacistickou minulostí.²³² Nejvýrazněji se však tento výbor zapsal do americké historie během studené války, respektive během 40. a 50. let 20. století, kdy sloužil jako nástroj pro boj s komunistickými zrádci. Nejvýraznější osobou protikomunistického tažení byl senátor z Wisconsinu, Joseph McCarthy. Pro charakterizaci tohoto období americké politiky se vžil přídomek *mccarthismus*, a to proto, že se tento senátor z Wisconsinu stal jednou z nejznámějších a nejvlivnějších postav protikomunistické kampaně.²³³

Počátek McCarthyovy kampaně byl nenápadný. Jak uvádí Aaronovitch, ještě v roce 1949 byl McCarthy se svým vztahem ke komunismu na úrovni ostatních kolegů z

²²⁹ SIMKIN, J. John Birch Society. *Spartacus Educational* [online]

²³⁰ EDWARDS, L. Barry M. Goldwater: The Most Consequential Loser in American Politics. *The Heritage Foundation* [online]

²³¹ KINSELLA, W. *Fight the right: A Manual for Surviving the Coming Conservative Apocalypse*. Random House Canada, 2012. str. 74

²³² The House Un-American Activities Committee. *History.com* [online]

²³³ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 70

Republikánské strany. Jeho proslov v roce 1949 na konto boje proti komunismu byl dle tehdejších standardů zcela nevybočující. Prohlásil zde, že „jeden z hlavních cílů komunistické strany je dosadit své členy do důležitých pozic v tisku, především toho, který působí v rámci univerzit. Tak aby mohli mladí lidé být pod každodenní dávkou propagandy komunistické strany, která jim bude předkládána v podobě mylné představy, že vstřebávají liberální a progresivní myšlenky“.²³⁴ Zanícení senátora ale postupem času rostlo, až eskalovalo roku 1950 při proslovu v McClurově hotelu ve Wheelingu, kde pronesl následující: „jelikož nemám čas, abych vyjmenoval všechny členy Ministerstva zahraničí, kteří byli označeni za součást špionážní sítě, mám zde seznam obsahující 205 jmen těch, kteří jsou ministru zahraničí známí coby členové komunistické strany“.²³⁵ Jednalo se tehdy o senzační obvinění ze spiknutí, které bylo znásobeno svým specifickým zaměřením a tím, že bylo proneseno senátorem. Od tohoto proslovu nabrala McCarthyho kampaň rychlý spád.

Mezi lety 1950 až 1954 se McCarthy zaníceně věnoval vyšetřování levicové infiltrace do vlády, odborových svazů, zábavního průmyslu a armády. McCarthy použil ve svém boji proti „rudé hrozbě“ i do té doby nevídaný prvek - televizní vysílání. Televizní přenos z jednání Kongresu, kdy se McCarthy zabýval svým ideologickým bojem, učinil tato slyšení pro tehdejší Spojené státy americké ještě více fascinujícími. Přivolaní svědci, kteří měli svědčit před Kongresem, seděli před McCarthym, který brojil proti každému, o kom se domníval, že projevuje sympatie ke komunismu. Používal hrozby a veřejná odsouzení, aby zastrašil vyslýchané, od kterých požadoval jména dalších osob, které měly být součástí komunistického spiknutí.²³⁶

Výbor pro neamerickou činnost mezitím vyhodnotil Hollywood coby terč komunistického spiknutí. Filmový průmysl byl shledán coby hrozba pro americký způsob života a tak někteří filmaři, kteří byli obviněni z účasti na komunistickém spiknutí, byli zařazeni na takzvanou černou listinu - viz kapitola *Konspirační teorie v populární kultuře*. Ačkoliv toto tažení mělo zpočátku podporu veřejnosti, po nějakém čase se dostal McCarthy se svým vyšetřováním do problémů. Po počátečních obviněních bylo třeba na jejich podporu shromáždit důkazy a vynést jasné závěry. Zde však jeho zanícený ideologický boj narazil, protože vyšlo najevo, že obvinění z

²³⁴ AARONOVITCH, D. *Voodoo histories: the role of the conspiracy theory in shaping modern history*. Riverhead Books, 2011.

²³⁵ Tamtéž

²³⁶ ARNOLD, G. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. str. 17

komunistického spiknutí, která vyřkl McCarthy, se nezakládala na skutečných důkazech, ale spíše na iracionálních představách senátora.

Během této kampaně se McCarthy i jeho spolupracovníci dopouštěli lží, falšování důkazů, vyhrožování i vydírání svědků. Tento způsob „vyšetřování“ jim sice přivodil pád, ale to až poté, co zničil mnohým osobám kariéry i jejich pověst. Pro mnohé Američany, kteří se nechali strhnout antikomunistickou hysterií, se stal McCarthy hrdinou, který bojoval proti národnímu nepříteli.²³⁷

V roce 1954, poté co se ujal prezidentského postu Dwight Eisenhower, ztratil McCarthy oficiální podporu své kampaně²³⁸ a jeho vyšetřovací metody se staly objektem senátního vyšetřování.²³⁹ Po čtyřech letech tak skončil McCarthyho boj proti komunistické hrozbě, a to na nemožnosti prokázat, že vyřčená obvinění se zakládala na reálných důkazech. Pipes k tomuto období uvádí: „McCarthyho fantastická obvinění a nekontrolované metody by mohly sloužit jako nejnázornější příklad toho, jak konspirativismus vstoupil do hlavního proudu americké politiky“.²⁴⁰ Dorian Hayes uvádí, že McCarthyho politické počínání nejvíce připomíná hon na čarodějnice z dřívějších časů a představuje tak nejjasnější příznaky psychosociálního onemocnění, které tehdejší komentátoři jako Daniel Bell či Richard Hofstadter identifikovali coby nápomocný aspekt v jeho štvavé kampani.²⁴¹ McCarthismus tak zůstává obdobím, kdy měly konspirační teorie a paranoidní politický styl zřejmě největší vliv a oficiální podporu v americké politice. Hysterii tohoto tažení se mu povedlo transponovat i na část americké populace a získat tak podporu a uznání i z její strany.

²³⁷ Joseph McCarthy: tažení proti komunismu se mu nakonec stalo osudným. *Česká televize* [online]

²³⁸ AARONOVITCH, D. *Voodoo histories: the role of the conspiracy theory in shaping modern history.*

²³⁹ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia.* str. 71

²⁴⁰ PIPES, D. *Spiknutí: názory a teorie.* str. 144

²⁴¹ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia.* str. 71

5 Etické aspekty konspiračních teorií

Tím, že ruku v ruce s konspiračními teoriemi jdou termíny, jako jsou lež, nedůvěra, manipulace či deziluze, je tak možné tento fenomén podrobit etické analýze a definovat určité etické aspekty, které z něj vyplývají. Tato kapitola se tak zabývá tím, zdali je možné pokládat konspirační teorie za eticky přijatelné, jaké jsou jejich pozitivní a negativní dopady na společnost a jak je možné chápat důsledky jejich tvorby a šíření. Závěr kapitoly se věnuje vztahu konspiračních teorií a sociální práce, respektive tomu, jaký vliv mohou mít konspirační teorie na tuto oblast a jak mohou ovlivňovat názor společnosti na sociální pracovníky.

Etika se zabývá tím, co je správné a nesprávné. Zkoumá mravní rozhodnutí lidí a způsoby, kterými se je snaží odůvodnit. V nejširším pojetí je etika studiem lidského chování. Nezabývá se pouze průměrnými standardy chování, ale jde v ní spíše o hledání toho, co je správné, dobré a jak správně žít.²⁴²

5.1 Vliv konspirací na oblast extremismu a populismu

Konspirační teoretizování hraje důležitou roli i v rámci některých dalších negativně laděných témat, jako je extremismus či populismus. V rámci extremismu jsou to především teorie pracující s utajenou konspirací židovského etnika. Ty byly šířeny především skrze pamflety *Židovský bolševismus* a *Protokoly sionských mudrců*. Tyto pamflety tak přispěly ke značné oblibě antisemitských teorií, které tak tvořily základní složku ideologie nacistického Německa či odpůrců komunismu v době po druhé světové válce (viz kapitola *Politické aspekty konspiračních teorií*).

Tomu, jak se antisemitská konspirační teorie využívala v Rusku, a jakou roli hrála při formování ideologie Německé politiky před začátkem 2. světové války, se věnovala předchozí kapitola. Ale ani po skončení studené války, kdy zanikl jeden z

²⁴² THOMPSON, M. *Přehled etiky*. Portál, 2004. str. 11-14

hlavních aktérů, který používal antisemitské teorie v rámci své politiky, nedošlo k výraznějšímu oslabení pozice těchto konspiračních teorií. Po skončení druhé světové války sice došlo k nárůstu společenské averze vůči antisemitismu, ale vliv teorií obviňujících Židy zůstal, jen se přesunul jiným směrem.²⁴³ Pozornost konspiračních teoretiků a jejich snahy zdiskreditovat toto etnikum se zaměřila na mezinárodní organizace, jako je *Organizace spojených národů*, *Světová banka* či *Mezinárodní měnový fond*. Tyto organizace jsou dle teoretiků vyobrazeny coby jedna ze součástí současného židovského spiknutí. Během 80. a 90. let 20. století si antisemitské teorie získaly značnou popularitu mezi afroamerickou komunitou, a to především v rámci hnutí *Islámský národ* (Nation of Islam). Vůdci tohoto hnutí použili všechny obvyklé náboženské, ekonomické a rasistické teorie o židovském spiknutí.²⁴⁴ Tím také vyšlo najevo, že základní motivy těchto teorií zůstávají stále jednotné a neměnné v porovnání s podobou, kterou měly v minulosti. Je tak patrné, že konspirační teorie měly značný vliv na fenomén antisemitismu a pomáhaly ho udržovat v chodu i v době, kdy se již zdálo, že tento názorový proud přijde o své příznivce. Ze všech antisemitských pověr je víra v židovské spiknutí převažující příčinou protižidovského chování ve všech politických oblastech.²⁴⁵ Tento typ konspiračních teorií tak slouží nejen k identifikaci jednotného nepřítel, ale také coby motivace, která usměrňuje kolektivní jednání vůči určité skupině nepřátel.

S populismem, coby jedním z hlavních ideologických konstruktů krajní pravice, se dle Van Hauwaerta vytváří spojení, které usnadňuje vstup konspirací do politických programů. Vzhledem k tomu, že konspirační teoretizování a populismus vytváří dualistický přístup k politické realitě, není tak překvapivé, že se tyto pojmy objevují vedle sebe, či se dokonce vzájemně doplňují. V posledních desetiletích to stále častěji dokazuje činnost krajně pravicových stran v Evropě, jako je například francouzská Národní fronta. Populismus v této oblasti hraje roli jednoho z hlavních ideologických nosníků. Oba tyto přístupy pomocí dualistického jednání rozdělují společenskou příslušnost na dvě skupiny. Oba přístupy tak konfrontují menšinu s většinou. Zatímco populismus využívá příběh dvou protikladných skupin - zkorumpované elity a poctivých lidí, tak konspirační teoretizování konfrontuje neinformované jedince s

²⁴³ KNIGHT, P. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. str. 84

²⁴⁴ Tamtéž, str. 84

²⁴⁵ BILEWICZ, M. et al. Harmful Ideas, The Structure and Consequences of Anti-Semitic Beliefs in Poland. In: *Political Psychology*, 2013, číslo 6. str. 835

konspirátory. Populistická politická uskupení identifikují zkorumpované elity se spiklenci a poctivé jedince pak s těmi neinformovanými.²⁴⁶

Tento model uchopila některá politická uskupení, která se názorově profilují proti globalizaci či Evropské unii. Jejich cílem je obvinít zkorumpované elity ze skryté mezinárodní manipulace. Dochází zde k personifikaci vybraných institucí, jako je Evropský parlament či Mezinárodní měnový fond, které jsou poté v rámci rétoriky populistických uskupení dosazovány do rolí zkorumpovaných elit. Populismus si tak v konspiračních teoriích nebere jen analogii pro svůj způsob jak popsat roli svých nepřátel a společnosti, ale i náměty pro tvorbu svého politického programu.

5.2 Konspirační teorie v rámci sociální práce

Konspirační teorie se netýkají pouze oblasti politiky, psychologie či sociologie. Ačkoliv v těchto oblastech mají své pevné místo a také bývají nejvíce frekventované, svou roli mohou také hrát v rámci sociální práce. Tvorba konspiračních teorií tak může utvářet negativní společenský názor na výkon zaměstnání sociálních pracovníků a ovlivňovat jejich profesi. Jednou z oblastí, kde k tomu může docházet, je oblast dohledu nad péčí o dítě. Sociální pracovníci, zabývající se v rámci své profese dohledem nad péčí o dítě, se stávají objektem podezření kvůli skutečnosti, že v rámci své kompetence jsou v určitých případech nuceni přejít k rozhodnutí odebrat dítě rodičům. Pro rodiče může být jednodušší uvěřit, že hrozba odebrání jejich dětí je výsledkem spiknutí, než si přiznat a uznat svou roli a pochybení v těchto událostech.²⁴⁷ Tato přesvědčení poté vedou k tvorbě konspiračních teorií, které mají poškodit a zdiskreditovat sociální pracovníky.

Britský aktivista Brian Gerrish se v rámci své snahy poukázat na problematické fungování sociálních služeb rozhodl veřejně vystoupit s tvrzením, že odebrání dětí rodičům je „záměrná krádež“. Toto své tvrzení opírá o konspirační teorii, podle které jsou britské sociální služby, do jejichž kompetence spadá dohled nad péčí o dítě, jako jsou *Child and Adolescent Mental Health Services* či *Children and Family Court Advisory and Support Service*, zapojené do spiknutí, v rámci kterého v součinnosti s policií záměrně odebírají děti i v případech, kdy to není nezbytně nutné. Cílem tohoto

²⁴⁶ VAN HAUWAERT, Steven. Shared dualisms: On populism and conspiracy theory. *Counterpoint* [online]

²⁴⁷ REED, Lucy. In child protection cases, healthy scepticism too often turns to dangerous distrust. *New Statesman* [online]

spiknutí má být podle Gerrishe výnosná obchodní činnost, v rámci které jsou odebrané děti prodávány náhradním pěstounským rodinám.²⁴⁸ Dle této teorie tedy tamní úřady neodebírají děti z péče rodičů kvůli obtížné situaci, ve které se nacházejí a kvůli zajištění jejich vlastní bezpečnosti, ale proto, že tento úřední zásah představuje způsob, jak vydělat peníze.

Mediálně velmi sledovaná kauza odebrání dětí Evy Michalákové norskou institucí Barnevern se také dočkala interpretací, které pracovaly s domněnkou, že za odebráním dětí stojí konspirace norských úřadů.²⁴⁹ Marek Haas poukazuje na skutečnost, že ti, kteří byli blíže seznámeni s tímto případem a měli možnost si pročíst spisy s ním související, tak byli výrazně více zdrženliví v názorových soudech na tuto kauzu, než ti, kteří s ní nebyli blíže obeznámeni. Řada lidí tak v této kauze viděla bezpráví, které pocházelo od norských institucí, jež mělo být důsledkem spiknutí sociálních pracovníků a dalších úředníků. Europoslanec a předseda politické *Strany svobodných občanů* Petr Mach poukazoval na svou domněnku, že norský systém odebírání dětí jejich rodičům je výnosný obchod, který pomáhá financovat chod celé řady soukromých subjektů.²⁵⁰ Konkrétně se má jednat o téměř 1800 soukromých podniků, které profitují na činnosti Barnevernu tím, že mu poskytují dodatečné služby, jako je ubytování pro odebrané děti, lékařská a psychologická vyšetření či vyhledávání pěstounů, kteří mají dostat odebrané děti do své péče. Těmto domněnkám napomáhá i značně rozšířená síť této instituce. Svůj Úřad na ochranu dětí má povinnost zřídit více než 400 norských měst.²⁵¹

Patrick Philips zastává názor, který odmítá přítomnost konspiračních teorií ve vztahu k otázce odebírání dětí a jejich následné adopce, ale zároveň poukazuje na to, že je třeba si uvědomit, že současná dynamika systému v této oblasti skutečně může vyvolávat dojem, že rozhodnutí tohoto systému jsou výsledkem konspirace. K této problematice uvádí, že „neexistuje žádný protitlak ze strany místních úřadů, který zde býval dříve. Jednotlivé případy jsou přijímány v závislosti na dostupnosti sociální práce, což činí jejich výsledky ještě více nepředvídatelné, protože se zde nemusí vytvořit multiinstitucionální tlak na služby, které mají dohlížet na děti. Kromě toho v této oblasti

²⁴⁸ Child Stealing Conspiracy Theory Codswallop. *Unsafe Spaces* [online]

²⁴⁹ HAAS, M. Norské spiknutí aneb Projekce české duše. *Svobodné fórum* [online]

²⁵⁰ MACH, P. Norský systém odebírání dětí je výnosný kšeft. Posuďte sami. *Svobodní* [online]

²⁵¹ HAAS, M. Norské spiknutí aneb Projekce české duše. *Svobodné fórum* [online]

působí řada lidí, kteří mohou dané případy vést určitým směrem, jelikož považují rodiče či celou rodinu za nějakým způsobem zdiskreditovanou.²⁵²

Rodiče, kteří jsou konfrontováni s možností, že jim bude dítě odebráno, tak v této možnosti mohou spatřovat nespravedlnost a spiknutí úřadů. Tento stav ale může být důsledkem širší množiny aspektů, které zasahují do daného případu. Philips zde poukazuje na možnost, že právní zástupci, lékaři, zdravotní sestry či sociální pracovníci mohou mít někdy tendenci snažit se případ řešit spíše na základě vlastního pohledu a názoru, než na základě kolektivního posouzení a důkazů. Některé ze zainteresovaných osob také mohou tomuto přístupu podlehnout z důvodu, aby nebyly zdiskreditované v případě, kdy se ukáže, že rodiče opravdu zanedbávali výchovu dítěte a ony do té doby stály na straně rodičů. Snaha odebrat dítě z péče biologických rodičů může být také motivována skutečností, že pokud se prokáže, že rodiče pochybili ve výchově a sociální pracovník proti tomu nezasáhl, může tak přijít kvůli pracovnímu pochybení o svou práci.

Tyto případy, během kterých je dítě odebráno z péče rodičů necitlivě a třeba i nikoliv nezbytně, poté představují důvod, který napomáhá zvyšovat nedůvěru rodičů vůči systému sociálních služeb, do jehož kompetencí spadají tato šetření.²⁵³ V případě medializace takového případu se tato nedůvěra promítá i do názoru širší veřejnosti. Status quo tohoto stavu také může napomáhat udržovat v chodu i přístup konkrétních pracovišť. Ty mohou být velmi zaujaté svou pověstí, a to především v souvislosti s externími kontrolami. Podřízení mohou být instruováni, aby se v průběhu kontroly vyjadřovali před inspektory o svém pracovišti a jeho chodu buď pozitivně, nebo se vůbec nevyjadřovali.²⁵⁴

Tyto aspekty mohou vyústit ve formulaci chybného rozhodnutí, které mohou rodiče i veřejnost vnímat jako záměrné jednání a spiknutí. Vzhledem k tomu, že případy, kdy jsou kvůli nedostatečné péči odebrány děti rodičům, bývají doprovázeny značnými emocemi, dostávají se tak někdy do pozornosti médií. Skrze ně se o těchto případech dozvídá i veřejnost, která o nich ale kromě základních a kusých informací ze sdělovacích prostředků nemá podrobnější znalosti. Tento stav může napomáhat tomu,

²⁵² PHILLIPS, P. The Children Act 1989: deeply flawed legislation? *Child Protection Resource* [online]

²⁵³ REED, L. In child protection cases, healthy scepticism too often turns to dangerous distrust. *New Statesman* [online]

²⁵⁴ PHILLIPS, P. The Children Act 1989: deeply flawed legislation? *Child Protection Resource* [online]

že jsou vytvářeny hodnotící soudy, které tak mohou vést k mylné interpretaci rozhodnutí úřadů, sociálních pracovníků a dalších zainteresovaných osob.

Jak již bylo zmíněno, proces, při kterém se rozhoduje, zda bude dítě odebráno z péče, bývá doprovázen intenzivními negativními emocemi, jež mohou vést zoufalé rodiče k tvorbě vysvětlení, která by jim pomohla vysvětlit a racionalizovat tuto událost. Obvinění, která naznačují, že odebrání dítěte je důsledkem záměrného spiknutí, tak mohou být způsobem, jak si rodiče mohou odůvodnit tento jev, aniž by si přiznali, že oni sami a jejich nezvládnutá péče o dítě je skutečným důvodem, proč došlo k jeho odebrání z péče. V rámci této racionalizace jsou pak obviňováni sociální pracovníci, právní zástupci, policie a další organizace z toho, že odebírání dětí je dílem záměrného a skrytého jednání.

Odebrání dětí se tak neděje coby záměrný naschvál vůči jejich rodičům kvůli penězům, splnění stanovených cílů či dalších důvodů, jak se snaží naznačovat různé konspirační teorie. Je to vyjádření profesionálního postoje zainteresovaných osob, který má vést k dodržení platných právních norem, jež mají za cíl udržet dítě v bezpečných podmínkách. Tento postoj tak někdy může dosáhnout určitého bodu přesvědčení, kdy tyto osoby již nemohou ponechat dítě v přirozeném prostředí jeho domova, jelikož by poté již nemohly být garantovány zásady, které by měly vést k jejich bezpečnému rozvoji a výchově.

5.3 Etická přijatelnost konspiračních teorií

Samotná tvorba a šíření konspiračních teorií je sociální aktivitou. A tak je přirozené se ptát, zda se ve své podstatě jedná o správnou a žádoucí aktivitu. Obecný přístup ke konspiračním teoriím je totiž ambivalentní. Na jednu stranu může mít přístup jedince ke konspiracím za následek vznik negativních emocí.²⁵⁵ A to ve smyslu jeho reflexe, ze které vyplývá, že určité osoby či organizace mají za cíl něco záporného a zlého. Na druhou stranu tato reflexe může být i zdrojem uklidnění, a to tehdy, pokud danému jedinci poskytují konspirační teorie vysvětlení událostí, ke kterým by jinak nebyl schopen shromáždit relevantní informace, jež by je byly schopné zdůvodnit. Nebo

²⁵⁵ HANDRICH, R. Conspiracy beliefs and the relation to emotional uncertainty. *Keene Trial Consulting* [online]

tehdy, pokud jsou pro něj zdrojem ujištění, že svět nepodléhá nahodilosti²⁵⁶ a že se dané události nedějí náhodně.

Jednak tedy víra v konspirační teorie může vést ke strachu a úzkosti a být tak spouštěcím mechanismem pesimismu či cynismu, pokud je na spiklence nahlíženo coby na činitele negativních událostí. Zároveň však přesvědčení, že žijeme ve světě, který se řídí určitým řádem, ve kterém jsou velká spiknutí obvyklým jevem, nám může dát naději, že svět není tak absurdním a chaotickým místem, jak by se mohlo zdát. Konspirační teorie tak poskytují přesvědčení, že události v okolním světě jsou spíše smysluplné, nežli nahodilé. Zatímco konvenční vysvětlení společenských událostí je založeno na působení nahodilých jevů, tak konspirace odkazují na to, že tyto události jsou výsledkem předem plánované činnosti.

Stejně tak, jako se tato dichotomie objevuje v individuální percepci přístupů ke konspiracím, tak se projevuje i v přístupu k jejich etickému hodnocení. Na základě této subjektivní percepce se tak mohou konspirační teorie a víra v konspirace jevit jako žádoucí společenský jev, nebo jako něco, co s sebou nese negativní důsledky a je tak pro společnost nežádoucí. V této oblasti tak také existují dva přístupy, na základě kterých je možné tvorbu a šíření konspiračních teorií vnímat coby něco „správného“ (etického) či něco „nesprávného“ (neetického).

5.3.1 Pozitivní aspekty konspiračních teorií

Jeden z názorových proudů se kloní k přesvědčení, že převažují pozitivní aspekty a že konspirační teorie jsou tak pro společnost žádoucím fenoménem. Na podporu tohoto přístupu je možné shromáždit vícero argumentů, které se snaží doložit, že konspirační teorie představují žádoucí sociální aspekt.

V rámci tohoto přístupu se Clarke domnívá, že existuje několik aspektů, které mohou být vysloveny ve prospěch konspiračních teorií. Dle jeho pohledu mohou konspirační teorie představovat výzvu ke zlepšení našich společenských vysvětlení a také to, že konspirační teoretici mohou skrze tvorbu svých teorií pomoci odhalit skutečná spiknutí. Vysoká rozšířenost konspiračních teorií také pomáhá udržovat

²⁵⁶ BARKUN, M. *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*. str. 3-4

otevřenost ve společnosti.²⁵⁷ Vládní úřady mají tendenci být velmi nesdílné ohledně informací, které by pro ně mohly být nepříjemné, ale jejichž znalost je pro veřejnost žádoucí. Shromažďování informací konspiračními teoretiky může zabránit takovým tajnostem a upozornit tyto úřady a instituce, že pokud budou zatajovat určité informace, je zde možnost, že toto jednání bude odhaleno. Konspirační teorie tak mohou vést k zachování ostražitosti a jsou v konečném důsledku prospěšné, protože odhalují anomálie v konvenčních vysvětleních a také požadují větší transparentnost od vlád a úřadů. Tuto skutečnost dokládá to, že se některé teorie prokázaly coby pravdivé. Například konspirační teorie, že se americké ministerstvo obrany snaží podporovat teroristické útoky a poté z nich obvinít kubánskou vládu.²⁵⁸

Coady a Pidgen zastávají obdobný názor a také argumentují na podporu konspiračních teorií. Dle Coadyho by kritika konspiračních teorií mohla být obviněna z toho, že nechtěně představuje nepřítele pro otevřenou společnost, a to tím, že odrazuje aktivitu, která je její základní podmínkou pro přežití, tedy konspirační uvažování.²⁵⁹ Pidgen odporuje kritice Poppera a dalších odpůrců konspiračních teorií tím, že tito kritici poskytli skutečným spiklencům intelektuálně účtyhodnou clonu, za kterou mohou skrýt své konspirační machinace.²⁶⁰

Burnett se domnívá, že konspirační teorie poskytují svým zastáncům informace, kterými mohou vyvrátit dezinformace pocházející z oficiálních zdrojů a dospět tak k závěrům, které mohou konfrontovat s konvenčními vysvětleními společenských událostí. Skutečná zločinná spiknutí mohou být odhalena skrze konspirační teorie a jejich metody se tak staly jedním z nástrojů investigativní žurnalistiky. Dokazuje to selhání tradičních forem tisku, který není schopen pokrýt tyto oblasti. Dle Burnetta se tak investigativní žurnalistika a konspirační teorie staly pátou velmocí, která přispívá k ochraně svobody myšlení a svobody projevu.²⁶¹ Fenster k tomu dodává, že konspirace by měla být uznána coby kulturní praxe, která se snaží v narativní formě zmapovat trajektorii a účinky moci.²⁶²

²⁵⁷ CLARKE, S. Conspiracy theories and conspiracy theorizing. In: *Philosophy of the Social Sciences*, 2002, číslo 32. str. 131–150

²⁵⁸ 42 A Admitted False Flag Attacks. *Washington's Blog* [online]

²⁵⁹ COADY, D. *Conspiracy theories: the philosophical debate*. Ashgate, 2006. str. 170

²⁶⁰ USCINSKI, J. et al. *American conspiracy theories*. str. 30

²⁶¹ BURNETT, T. *Conspiracy encyclopedia: the encyclopedia of conspiracy theories*. Chamberlain Bros., 2005. str. 11

²⁶² FENSTER, M. *Conspiracy theories: secrecy and power in American culture*. University of Minnesota Press, 2008. str. 121

Za jedno z pozitiv je možné pokládat i vliv konspiračního uvažování na kritické myšlení. Tím, že se konspirační teorie zabývají věcmi skrytými a neoficiálními, stojí mimo hlavní myšlenkový proud. Nabízejí tak prostor k alternativním výkladům rozličných událostí či situací, které oficiální autority či média většinou odmítají coby absurdní či nesmyslné. Můžeme se tedy domnívat, že tato alternativa skýtá možnost rozvoje kritického uvažování. Tím, že se příznivci konspiračních teorií snaží odhalit skrytou podstatu událostí, otevírá se jim možnost nahlédnout na oficiální verze těchto událostí s kritickou úvahou o jejich pravdivosti a legitimitě. Konspirační teorie tak mohou napomáhat tomu, aby jedinec nepodléhal prvnímu dojmu či naléhavosti nějakého sdělení, dokázal vůči němu zaujmout odstup a reflektovat ho s kritickou úvahou o jeho legitimitě. Tyto pohledy tak mohou sloužit coby předobraz, na základě kterého je možné považovat konspirační teorie za počátek sociálního hnutí, jenž se snaží prosadit pozitivní změnu ve společnosti.

5.3.2 Negativní aspekty konspiračních teorií

Některé náhledy na přínos konspiračních teorií a konspiračního uvažování jsou již méně optimistické.

Objevují se i názory, které kriticky poukazují na skutečnost, že konspirační teoretizování podkopává důvěru v demokratické zřízení, politické instituce a jeho implikace tak může být morálně zpochybnitelná. A to vzhledem k tomu, že se často pohybuje v blízkosti negativně orientovaných témat, jako jsou populismus²⁶³ či antisemitismus.²⁶⁴

Existuje také kritický názor, že konspirační teoretizování může být zdrojem nejenom mylných, ale i škodlivých přesvědčení o původu společenských událostí. Pro tento úhel pohledu je podstatné, že se podle něj lidé domnívají, že většinu sociálních událostí je možné vysvětlit s odkazem na přirozenou sociální strukturu, než tím, že by byly důsledkem záměrné individuální činnosti, jak naznačují konspirační teorie. Noam Chomsky dodává ke konspirační teorii útoků z 11. září 2001, že „Lidé se ptají, co mám ještě tak udělat? A poté si řeknou, tady je něco, co můžu udělat. Mohu se během hodiny

²⁶³ BUTTER, M. *Plots, designs, and schemes: American conspiracy theories from the puritans to the present*. De Gruyter, 2014. str. 18

²⁶⁴ BILEWICZ, M. et al. Harmful Ideas, The Structure and Consequences of Anti-Semitic Beliefs in Poland. In: *Political Psychology*, 2013, číslo 6. str. 821-839

stát kvalifikovaným stavebním inženýrem a dokázat, že Bushova administrativa stála za útokem na Světové obchodní centrum. Jsem si jistý, že ve Washingtonu tomu tleskají“.²⁶⁵ Chomsky se tak domnívá, že by nebylo překvapivé, kdyby vládní establishment přižívoval víru v konspirace, aby tak odklonil pozornost od naléhavějších problémů a že konspirační teorie by tak mohly být dílem záměrné dezinformace a lži, která je předkládána lidem.

Mezi negativní dopady konspiračních teorií na společnost je možné zařadit také úmysl, s jakými jsou použity. Především v politice, a to jak v minulosti, tak i v současnosti vidíme (viz kapitola *Politické aspekty konspiračních teorií*), že konspirační teorie jsou vytvářeny a užívány nikoliv proto, aby odhalily utajenou skutečnost, ale proto, aby zaútočily na zneprátenou stranu a dehonestovaly ji. Levicové konspirační teorie obviňují pravicové politiky a kapitalismus a naopak. Konspirační teorie tak mohou vytvářet prostředí, které posiluje zažitě stereotypy v dané společnosti. Oproti vžité představě, která vznikla publikací eseje Richarda Hofstadtera *The Paranoid Style in American Politics*, že většina příznivců konspiračních teorií je pravicového zaměření, se nyní ukazuje, že mají příznivce na obou stranách politického spektra.²⁶⁶

Zatímco některé konspirační teorie mohou být neškodné, psychologické výzkumy naznačují, že některé ze sociálních důsledků konspiračních teorií si zaslouží větší pozornost, například výzkum dopadů protivakcinační konspirační teorie.²⁶⁷ Z toho vyplývá, že tato teorie má více než triviální efekt na ochotu se nechat očkovat. Víra v tuto teorii, podle které má být účinek vakcín zmanipulovaný, aby se navýšily tržby farmaceutickým společnostem, je spojená se sníženým záměrem podstoupit očkování. Teorie, které odmítají globální klimatické změny, zase vedou své zastánce k neochotě snížit svou uhlíkovou stopu.²⁶⁸

V těchto studiích se také prokázalo, že ti, kteří se nesetkali s těmito teoriemi či jim nevěří, vykazují větší ochotu se nechat očkovat či snižovat svou uhlíkovou stopu. Teorie o globálních změnách klimatu tak může působit coby faktor, který přiměje

²⁶⁵ CHOMSKY, N. *What we say goes: conversations on U. S. power in a changing world : interviews with David Barsamian*. Metropolitan Books, 2007. str. 39

²⁶⁶ VAN PROOIJEN, J. et al. Political extremism predicts belief in conspiracy theories. In: *Social Psychological and Personality Science*, 2015, číslo 6. str. 570-578

²⁶⁷ JOLLEY, D. et al. The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions. *PLOS ONE* [online]

²⁶⁸ JOLLEY, D. The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. In: *British Journal of Psychology*, 2014, číslo 1. str. 35-36

zastávce této teorie k pohodlnosti, která se odrazí v jejich laxním přístupu k ekologii. Teorie o škodlivosti očkování způsobila v roce 2012 významné navýšení výskytu černého kašle ve Spojených státech amerických.²⁶⁹ Ve Washingtonu bylo zaznamenáno více než 2 520 případů tohoto onemocnění, což představovalo nárůst o 1 300% oproti předchozímu roku. Byl to tak nejvyšší výskyt této nemoci v tomto městě za posledních sedmdesát let. Důvodem je, že ve Washingtonu je nejvyšší zastoupení rodičů, kteří odmítají očkovat své děti.

5.4 Důsledky konspiračních teorií

Jak je z výše uvedeného patrné, je obtížné vyjádřit, jaký je skutečný nebo alespoň potenciální přínos konspiračního teoretizování coby společenského fenoménu. Konspirační teorie mají jak žádoucí, tak i škodlivé důsledky, v závislosti na čase a místě, kde se objevují - viz konspirační teorie týkající se škodlivosti očkování, která získala větší popularitu ve Washingtonu než ve zbytku Spojených států amerických.

Je tedy možné vyzdvihnout pozitivní aspekty konspiračních teorií, a to třeba na příkladu snahy udržet společnost otevřenou a transparentní. Konspirační teorie mohou představovat způsob boje proti utajenému nakládání s informacemi. Je ale také nutné brát zřetel i na negativní aspekty konspiračních teorií. Zde je možné poukázat například na podkopávání důvěry v politické zřízení a snahu zdiskreditovat oficiální establishment. Tím, že konspirační teorie pracují se skrytými motivy, absentuje u nich přítomnost přímých důkazů na jejich podporu. Operují tak s nepřímými důkazy a domněnkami, které mohou vést k nepravdivým obviněním, jež se mohou podílet na šíření neopodstatněné skepse a pomáhat tak vytvářet kulturu nedůvěry v dané společnosti. Konspirační teorie se tak mohou stát nástrojem boje proti názorové opozici s jasným cílem ji pouze poškodit, aniž by jejich šíření bylo vedeno snahou poukázat na možný problém ve společnosti a páchané bezpráví.

Tento stav ale může být způsoben již zakořeněnou nedůvěrou v politické zřízení. Nedůvěra ve státní systém by tak nebyla důsledkem konspiračních teorií, ale byla by naopak primárním motivem pro jejich vznik a popularitu. Konspirační teorie by tak byly reflexí již existující společenské nedůvěry a skepticismu. To, že se použije termín „konspirační teorie“ na nějaký výrok, může představovat clonu, kterou se poté ohání ti,

²⁶⁹ SALZBERG, S. Anti-Vaccine Movement Causes The Worst Whooping Cough Epidemic In 70 Years. *Forbes* [online]

kteří jsou z něčeho obvinění, aby se vyhnuli tomu, z čeho jsou podezírání. Při tom ještě mohou poukázat na své rivaly, coby na „paranoidní příznivce konspiračních teorií“, kteří se jen ohánějí nesmyslnými obviněními. Toto téma tak může sloužit jako nástroj pro šíření lží a obvinění.

Svou roli také může sehrát morální akceptabilita dané teorie s ohledem na to, kdo je jejím cílem. Konspirační teorie často operují s vládními a obecně politickými tématy. Osoby politického světa se často netěší velké popularitě, obzvláště mezi jedinci, kteří vykazují zvýšenou míru nedůvěry a podezřívavosti. Je tedy pro ně snazší přijmout konspirační teorii, která se týká obvinění politické osoby či politického úřadu, jelikož tito činitelé v jejich očích nedisponují dostatečným morálním kreditem, který by je případně mohl přesvědčit, aby přehodnotili svůj postoj a názor na tuto teorii.

Záleží tedy na individuální percepci a postoji, s jakými daný jedinec přistupuje k tomuto tématu. Zde se tak odráží konkrétní individuální názorové postoje jedince, který tak může vidět v konspiracích něco nežádoucího a až podvrtného, či něco, co je pozitivní a pro danou společnost žádoucí. Například teorie, která se týká negativních účinků očkování, může mít nejednoznačné důsledky.

Pro jedince, který vykazuje zvýšenou míru nedůvěry, může být impulsem, aby se vyhýbal očkování, strach z nežádoucích následků. Ale pro jedince, který vykazuje důvěru v oficiální prohlášení vědců a lékařů, může tato teorie představovat skutečnost, že s očkovacími vakcínami je vše v pořádku. Tato teorie na něj může působit natolik bizarně, až pro něj bude dokladem toho, že s očkovacími vakcínami je vše v pořádku. Dopomůže tak u něj vytvořit přesvědčení, že pokud v neprospěch očkování hovoří jen tato zvláštní teorie a nic, co by bylo více relevantní, není pravděpodobné, že by očkování představovalo problém.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo analyticky popsat pojem konspiračních teorií, to, jaký je mezi nimi a společností vztah, jaký vliv mají psychické poruchy a zkrslení na konspirační uvažování, jak ovlivňují oblast politiky a také zhodnotit jejich etickou rovinu. K naplnění cíle bylo zapotřebí nejdříve představit konspirační teorie coby jasně vymezený pojem. Zpracování typologie poukázalo na více možných přístupů k tomuto pojmu. Na konspirace je možné nahlížet jak z hlediska jejich rozsahu a velikosti sféry jejich vlivu, tak i na základě jejich původců a toho, jaké mají role ve společnosti a jaké jsou jejich motivace. V rámci teoretického zmapování bylo také důležité zaměřit se na oblast historie. Ačkoliv konspirační teorie vstoupily do širšího povědomí až po teroristickém útoku z 11. září roku 2001, je na jejich dějinném výskytu jasně patrné, že sklony ke konspiračnímu teoretizování byly lidstvu vlastní během dlouhé historické epochy.

V kapitole, která se zabývala vztahem společnosti a konspiračních teorií, byla přednesena souvislost mezi nárůstem popularity konspiračního uvažování a společensky významnými událostmi, které se udály za nejasných okolností, nebo jejichž oficiální vysvětlení nebylo pro část populace dostatečně přesvědčivé. Tento vztah je oboustranný a je patrný v tom, jak obliba konspiračních teorií ovlivnila například filmovou produkci. Mezi další aspekty, které mají pozitivní vliv na tento vztah, je možné zařadit míru autoritářství v dané společnosti a náboženskou sekularizaci. V otázce, jak ovlivňuje afinitu ke konspiračnímu uvažování míra autoritářství, bylo dosaženo ambivalentních výsledků. Zde je tak třeba brát v potaz specifika konkrétních společností a jejich kultur. Podstatnou roli také v této oblasti sehrál rozvoj internetu, který povznesl konspirační teoretizování na novou úroveň. Zatímco do té doby měli konspirační teoretici značně omezené možnosti jak šířit své teorie, s masivnějším rozvojem a dostupností internetového připojení získali mocný nástroj jak se sdružovat a sdílet své teorie o domnělých spiknutích. Pro komplexní zpracování tohoto vztahu zde byla uvedena i kapitola, která se zabývala způsobem, jakým konvenční názorové proudy kritizují oblast

konspiračních teorií. V této části práce byla nastíněna i role konspiračních teorií v rámci České republiky. Zde bylo poukázáno na trend, který do určité míry kopíruje vývoj ze zahraničí, ačkoliv konspirační uvažování v České republice nemá takový vliv jako například ve Spojených státech amerických.

Předmět vztahu psychologie a konspiračních teorií leží v oblasti motivů, které podmiňují víru v konspirace a přispívají k ní. Tento vztah se dělí na dvě oblasti, kde první oblast reprezentují osobnostní povahové rysy a postoje. Zde tak byly zmíněny postoje, které mohou vést ke konspiračnímu uvažování, jako je například odpor k autoritám či zvýšená míra nedůvěřivosti a podezřívavosti. Druhá oblast tohoto spojení se zabývá psychopatologickými jevy, coby spouštěcími mechanismy afinity ke konspiračnímu uvažování. Zde se jedná především o oblast osobnostních poruch, jako je velmi často zmiňovaná paranoia či schizotypní porucha osobnosti. Zde je nutné brát zřetel na určité specifikum této oblasti, kterým je skutečnost, že zde není možné formulovat jasné závěry, jež by si mohly klást nárok na všeobecnou platnost. Například paranoia je natolik frekventovaným pojmem v souvislosti s konspiračním uvažováním, až došlo k tomu, že se tyto pojmy staly takřka synonymické. Není ale možné všechny konspirační teoretiky označit za paranoiky v rovině, v jaké tuto poruchu vnímá medicína. Není tak možné označit tyto poruchy za jednoznačné příčiny konspiračního teoretizování, ale mohou fungovat coby faktor, který se na tomto uvažování podílí v součinnosti s dalšími osobnostními rysy, postoji a kognitivními zkresleními, jako je například projekce či motivované uvažování.

Pro naplnění cílů kapitoly, která se zabývala vlivem konspirací na politiku, bylo zapotřebí zpracovat způsob, jakým politická zřízení přistupují k tomuto fenoménu a poukázat na období, kdy byl tento vliv evidentní. Byly zde tedy zpracovány konspirace v Sovětském svazu, kde tvořily ideologickou platformu tohoto státu a kde se také významně podílely na jeho politice, a to především té zahraniční. Výraznou roli sehrály také v oblasti ideologického boje, kde byl jejich vliv demonstrován na teoriích, které obviňovaly Židy ze spiknutí nebo na boji americké společnosti proti hrozbě komunismu. Vliv konspiračních teorií se projevuje i v současné politice Spojených států amerických. Zde je patrný především v rámci rozličných předvolebních kampaní a debat, kdy slouží coby výraz snahy o dehonestování politických oponentů. Ačkoliv tedy nejde o výrazný oficiální proud soudobé politiky, konspirační teorie v ní zaujímají své místo a mohou tak sloužit coby nástroj její realizace.

Svou podstatou se konspirační teorie dotýkají i etických pojmů. Pojem konspirační teorie má jasnou strukturu, do které spadá i obvinění konspirátorů z nelegální či nemorální činnosti. Právě tato obvinění s sebou nesou určitá úskalí, že daná konspirační teorie bude toto obvinění šířit záměrně, aby tak někoho zdiskreditovala nebo aby šířila dezinformace. Je tak nutné nahlédnout na tuto problematiku s kritickou úvahou a uvědomit si, že konspirační teorie mohou mít jak negativní vliv, tak i vliv pozitivní, a to na základě jejich důsledků. Pro naplnění cílů této kapitoly tak byl proveden rozbor a vyhodnocení těchto důsledků.

Konspirační teorie tedy představují téma, v rámci kterého je obtížné formulovat jasné závěry a postoje. Stejně jako není možné odsoudit každého příznivce konspiračních teorií coby paranoika trpícího kognitivním zkreslením, tak také není možné každého teoretika označit za pravdu hledajícího a s bezprávím bojujícího jedince. Zatímco některé teorie jsou natolik bizarní, že je od počátku evidentní, že se jedná o pouhý výplod fantazie, tak některé teorie nejen že mají reálný základ, ale mohou se časem prokázat coby pravdivé. Tento stav tak ještě více komplikuje postoj k tomuto fenoménu a poukazuje i na to, že není možné konspirační teorie vnímat coby obecnou množinu, pod kterou spadají všechny spiklenecké teorie, ale je zapotřebí je vnímat coby samostatné a oddělené entity v jejich vlastním kontextu. V individuálním přístupu k tomuto tématu je tedy zapotřebí zaměřit se na konkrétní aspekty daných teorií s kritickým odstupem a na jejich základě se pokusit vytvořit názor na danou konspiraci. Tento způsob uvažování by tak mohl vést ke zjištění, zda je daná teorie alespoň částečně relevantní a zda se snaží poukázat na možný problém, jehož odhalení a následné vyřešení by bylo pro společnost žádoucí, či zda se jedná o účelové obvinění, které má za cíl pouze poškodit subjekt, který je cílem jejího obvinění.

Domnívám se, že cíle práce byly dosaženy a stanovené otázky byly zodpovězeny. Během psaní této práce se objevily dílčí otázky, které by si zasloužily podrobnější bádání. Sem je možné zařadit vztah důvěry a politického zřízení, které bývá častým cílem konspirací. Konkrétně to, zda konspirační teorie svým působením způsobují nedůvěru v politické zřízení, či zda je již přítomná nedůvěra v politickou garnituru naopak důvodem zvýšené afinity v tyto konspirační teorie.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

AARONOVITCH, David. *Voodoo histories: the role of the conspiracy theory in shaping modern history*. New York: Riverhead Books, 2011. ISBN 9781594484988.

ABALAKINA-PAAP, Marina et al. Beliefs in Conspiracies. In: *Practical psychology*, 1999, číslo 3. str. 637-646

ADORNO, Theodor et al. *The authoritarian personality*. New York: Norton, 1993. ISBN 9780393311129.

ALTEMEYER, Bob. *The authoritarian specter*. Cambridge: Harvard University Press, 1996. ISBN 0674053052.

AMES, Daniel. Inside the Mind Reader's Tool Kit: Projection and Stereotyping in Mental State Inference. In: *Journal of Personality and Social Psychology*. 2004, číslo 3. str. 340-353. ISSN 0022-3514.

ARNOLD, Gordon. *Conspiracy theory in film, television, and politics*. Westport: Praeger, 2008, ISBN 0275994627.

AYTO, John. *20th century words*. University of California, 2002. ISBN 9787560028743

BALE, Jeffrey. Political paranoia v. political realism: on distinguishing between bogus conspiracy theories and genuine conspiratorial politics. In: *Patterns of Prejudice*, 2007, číslo 1. str. 45-60

BARKUN, Michael. *A culture of conspiracy: apocalyptic visions in contemporary America*. 1. vydání. Berkeley: University of California Press, 2006. ISBN 9780520248120.

BARNES, Timothy. *Constantine and Eusebius*. 5. vydání. Cambridge: Harvard University Press, 1993. ISBN 9780674165311.

BARNOUW, Dagmar. *The war in the empty air: victims, perpetrators, and postwar Germans*. Indiana: Indiana University Press, 2008. ISBN 9780253220400.

BARRON, David et al. Associations between schizotypy and belief in conspiracist ideation. In: *Personality and Individual Differences*, 2014, číslo 15. str. 156-159

BARRUEL, Augustin. *Memoirs Illustrating the History of Jacobism*. London: Translator, 1798.

- BASHAM, Lee. Conspiracy Theory and Rationality. In: JENSEN, Carl a HARRÉ, Rom. *Beyond rationality: contemporary issues*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2011. ISBN 1443833428.
- BÍLEK, Jiří. Záhady české historie: Podivná smrt krále Holce. *Naše rodina*. Praha, 2008, číslo 15. str. 29. ISSN 0323-2743.
- BILEWICZ, Michał, Aleksandra CICHOCKA, Wiktor SORAL a Mirosław KOFTA. *The psychology of conspiracy*. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2015. ISBN 9781138815230.
- BILEWICZ, Michal. Mikołaj WINIEWSKI, Mirosław KOFTA a Adrian WÓJCIK. Harmful Ideas, The Structure and Consequences of Anti-Semitic Beliefs in Poland. In: *Political Psychology*, 2013, číslo 6. str. 821-839
- BRUGGEMAN, Seth. *Born in the U.S.A.: birth, commemoration, and American public memory*. Amherst: University of Massachusetts Press, 2012. ISBN 9781558499379.
- BURNETT, Thom. *Conspiracy encyclopedia: the encyclopedia of conspiracy theories*. New York: Chamberlain Bros., 2005. ISBN 1596091568.
- BUTTER, Michael a REINKOWSKI Maurus. *Conspiracy theories in the United States and the Middle East: a comparative approach*. Boston: De Gruyter, 2014. ISBN 978-3-11-033827-0.
- BUTTER, Michael. *Plots, designs, and schemes: American conspiracy theories from the puritans to the present*. Boston: De Gruyter, 2014. ISBN 978-3-11-034693-0.
- BYFORD, Jovan. *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan, 2011. ISBN 9780230356375.
- CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2002. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-86432-41-6.
- CAMPBELL, Keith. Constantine SEDIKIDES, Glenn REEDER a Andrew ELLIOT. The Self-Serving Bias in Relational Context. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, číslo 3. str. 378-386
- CASANOVA, José. Rethinking Secularization: A Global Comparative Perspective. In: *The Hedgehog Review*. Spring & Summer 2006. University of Virginia. str. 7-22. ISSN 1527-9677.
- CAWTHORNE, Nigel. *Stalin The Murderous Career of the Red Tsar*. Arcturus Publishing Limited, 2012. ISBN 9781848588394.
- CLARKE, Steve. Conspiracy theories and conspiracy theorizing. In: *Philosophy of the Social Sciences*, 2002, číslo 32. str. 131-150
- COADY, David. *Conspiracy theories: the philosophical debate*. Burlington: Ashgate, 2006. ISBN 0754652505.

COLLINS, Stephen. *The great fire of Rome: the fall of the emperor Nero and his city*. 1. vydání, Cambridge: Da Capo Press, 2010, ISBN 0306818906.

DARWIN, Hannah et al. Belief in conspiracy theories: The role of paranormal belief, paranoid ideation, and schizotypy. In: *Personality and Individual Differences*, 2011, číslo 8. str. 1289–1293

DEHAVEN-SMITH, Lance. *Conspiracy theory in america*. 1. vydání. University of Texas Press, 2014. ISBN 9780292757691.

DENTITH, Matthew. *The philosophy of conspiracy theories*. New York: Palgrave Macmillan, 2014. ISBN 9781137363152.

DESCARTES, René. *Meditationes de prima philosophia: Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2015. ISBN 978-80-7298-202-8.

Diagnostic and statistical manual of mental disorders DSM-5. 5. vydání. Washington: American Psychiatric Publishing, 2013. ISBN 978-0-89042-555-8.

FALDYNA, Zdeněk. Schizotypní porucha. *Psychiatrie pro praxi*. 2001, číslo 1. str. 12-14. ISSN 1213-0508.

FENSTER, Mark. *Conspiracy theories: secrecy and power in American culture*. Upravené a rozšířené vydání. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. ISBN 978-0-8166-5494-9

GOERTZEL, Ted. Belief in Conspiracy Theories, In: *Political Psychology*, International Society of Political Psychology, 1994, číslo 4. str. 731-742

GROH, Dieter. The Temptation of Conspiracy Theory, or: Why Do Bad Things Happen to Good People? In: *Changing Conceptions of Conspiracy*, New York: Springer-Verlag, 1987. str. 1-13

GRZESIAK-FELDMAN, Monika. Right-wing authoritarianism and conspiracy thinking in a Polish sample. In: *Psychological Reports*, 2009, s. 389-393. ISSN 0033-2941.

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 2. vydání, Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-569-1.

HERZBERGER, Leslie. *Why the Soviet Union Came Apart, 1917-1991: a Case Study*. Xlibris Corporation, 2007. ISBN 9781413477153.

HEŘT, Jiří, Luděk PEKÁREK a Čeněk ZLATNÍK. *Věda kontra iracionalita: sborník přednášek*. 1. vydání. Praha: Academia, ISBN 97880200205675.

HODAPP, Christopher a VON KANNON, Alice. *Conspiracy theories & secret societies for dummies*. New Jersey: Wiley Publishing, 2008. ISBN 9780470184080.

HOFSTADTER, Richard. The Paranoid Style in American Politics. *Harper's Magazine*. 1964. str. 77 - 86. ISSN 0017-789X.

CHOMSKY, Noam a David BARSAMIAN. *What we say goes: conversations on U.S. power in a changing world : interviews with David Barsamian*. 1. vydání. New York: Metropolitan Books, 2007. ISBN 9780805086713.

IMHOFF, Roland a Martin BRUDER. Speaking (Un-)Truth to Power: Conspiracy Mentality as a Generalised Political Attitude. In: *European Journal of Personality*, 2014, číslo 3. str. 25-43.

JAYANTEE, Saha *Management and organizational behaviour*. Excel Books, 2006. ISBN 9788174464682.

JOHANNES, Heil. Thomas of Monmouth and the Protocols of the Sages of Narbonne. In: *The paranoid apocalypse: a hundred-year retrospective on the Protocols of the elders of Zion*. New York University Press, 2012. str. 56-76. ISBN 0814749453.

JOLLEY, Daniel a Karen DOUGLAS. The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and to reduce one's carbon footprint. In: *British Journal of Psychology*, 2014, číslo 1. str. 35-36

KHLEVNIUK, Oleg. *Stalin: new biography of a dictator*. New Haven: Yale University Press, 2015. ISBN 9780300163889.

KING, Jamie. *Conspiracy theories*. Upravené a rozšířené vydání. Chichester: Summersdale, 2010. ISBN 9781849530156.

KINSELLA, Warren. *Fight the right: A Manual for Surviving the Coming Conservative Apocalypse*. Toronto: Random House Canada, 2012. ISBN 9780307361653.

KNIGHT, Peter. *Conspiracy nation: the politics of paranoia in postwar America*. New York: New York University Press, 2002, ISBN 0814747361.

KNIGHT, Peter. *Conspiracy theories in American history: an encyclopedia*. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, 2. vydání, 2003. ISBN 1576078124.

LAU, Richard a REDLAWSK, David. Advantages and Disadvantages of Cognitive Heuristics in Political Decision Making. In: *American Journal of Political Science*, 2001, číslo 4. str. 951-971.

LEMAN, Patrick a Marco CINNIRELLA. A major event has a major cause: Evidence for the role of heuristics in reasoning about conspiracy theories. In: *Social Psychological Review*, číslo 2, 2007. str. 18-28.

LIVIO, Mario. *Geniální omyly: od Darwina k Einsteinovi*. 1. vydání. CPress, 2014, ISBN 978-80-264-0289-3.

LUŽNÝ, Dušan. *Náboženství a moderní společnost: sociologické teorie modernizace a sekularizace*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1999. ISBN 80-210-2224-8.

MARCUS, George. *Paranoia within reason: a casebook on conspiracy as explanation*. Chicago: University of Chicago Press, 1999, ISBN 0226504581.

MAUDSLEY, Henry a John SIBBALD. *The Journal of Mental Science, Svazek 16*. Princeton University, 1871.

MCKENNA, Katelyn a BARGH, John. Coming out in the age of the internet: Identity 'demarginalisation' through virtual group participation. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, 1998, číslo 3. str. 681-694

MELLEY, Timothy. *Empire of conspiracy: the culture of paranoia in postwar America*. New York: Cornell University Press, 2000. ISBN 0801486068.

MCHOSKEY J. Case closed? On the John F. Kennedy assassination: biased assimilation of evidence and attitude polarization. In: *Basic and Applied Social Psychology*, 1995, číslo 3.

MILLER, Joanne et al. Conspiracy Endorsement as Motivated Reasoning: The Moderating Roles of Political Knowledge and Trust. In: *American Journal of Political Science*, 2015. str. 1-21

MILLER, Joanne, et al. *Conspiracy Endorsement as Motivated Reasoning: The Moderating Roles of Political Knowledge and Trust*. 2015, American Journal of Political Science.

MILLER, Shane. Conspiracy theories: Public arguments as coded social critiques. In: *Argumentation and Advocacy*, 2002, číslo 39. str. 40–56

MINOR, Kyle et al. The relationship between atypical semantic activation and odd speech in schizotypy across emotionally evocative conditions. In: *Schizophrenia Research*, 2011, číslo 3. str. 144-149

NICKERSON, Raymond. Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. In: *Review of General Psychology*, 1998, číslo 2. str. 175–220

NICOSIA, Francis. *Zionism and anti-semitism in Nazi Germany*. New York: Cambridge University Press, 2008. ISBN 052188392X.

OLMSTED, Kathryn. *Real enemies: conspiracy theories and American democracy, World War I to 9/11*. 1. vydání. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 9780199753956.

PIPES, Daniel. *Spiknutí: názory a teorie*. 1. vydání. Praha: Themis. 2003. ISBN 80-7312-022-4.

POPPER, Karl. *Conjectures and refutations: the growth of scientific knowledge*. New York: Routledge, 2002. ISBN 0415285941.

POPPER, Karl. *Logika vědeckého zkoumání*. 1. vydání, Praha: Oikoymenh, 1997, ISBN 80-86005-45-3.

POPPER, Karl. *The Open Society and Its Enemies*. Princeton University Press, 2013. ISBN 0691158134.

REED, Thomas. *At the abyss: an insider's history of the Cold War*. New York: Presidio press, 2005. ISBN 9780891418375.

SHARMA, Urmila. *Principles and Theory of Political Science*. Atlantic Publishers & Distributors, 2007. ISBN 978-8171568673.

SLEZKINE, Yuri. *The Jewish century*. Princeton: Princeton University Press, 2004. ISBN 9780691127606.

STEWART, Kathleen. Conspiracy theory's worlds. In: Markus, George, *Paranoia within reason: A case-book on conspiracy as explanation*, University of Chicago Press. 1999. str. 13-20

SUTTON, Robbie a DOUGLAS, Karen. *Social psychology*. 1. vydání, Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 978-0-230-21803-1.

SWAMI, Viren a Rebecca COLES. The truth is out there. In: *The Psychologist*. 2010, číslo 7. str. 560-563

SWAMI, Viren. CHAMORRO-PREMUZIC, Tomas a FURNHAM, Adrian. Unanswered questions: A preliminary investigation of personality and individual difference predictors of 9/11 conspiracist beliefs. In: *Applied Cognitive Psychology*, 2010, číslo 6. str. 749-761

THOMAS, Andy. *Konspirace: fakta, teorie, důkazy*. 1. vydání. Praha: Volvox Globator, 2014, 326 s. ISBN 978-80-7207-907-0.

THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. 1. vydání Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-806-6.

TIMOTHY, Levine. *Encyclopedia of deception*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2014. ISBN 9781483306896.

TWENGE, Jean. Liqing ZHANG a Charles IM. It's Beyond My Control: A Cross-Temporal Meta-Analysis of Increasing Externality in Locus of Control, 1960–2002. In: *Personality and Social Psychology Review*, 2004, číslo 3. str. 308-319

USCINSKI, Joseph a Joseph PARENT. *American conspiracy theories*. New York: Oxford University Press, 2014. ISBN 0199351813.

VAN PROOIJEN, Jan. et al. Political extremism predicts belief in conspiracy theories. In: *Social Psychological and Personality Science*, 2015, číslo 6. str. 570-578

VEBER, Václav. *Rudý car: Stalin v čele Sovětského svazu v letech 1924-1953*. 1. vydání. Praha: Triton. 2016. ISBN 978-80-7387-930-3.

VLČEK, Emanuel. *Jak zemřeli: významné osobnosti českých dějin z pohledu antropologie a lékařství*. 1.vydání. Praha: Academia, 1993, ISBN 80-200-0400-9.

VOLKOGONOV, Dmitri. *Trotsky; The Eternal Revolutionary*. New York: Simon & Schuster, 2007. ISBN 9781416576648.

WALKER, Jesse. *The United States of paranoia: a conspiracy theory*. 1. vydání. New York: Harper Collins, 2013 ISBN 978-006-2135-551.

WEBER, Max. *K metodológii sociálnych vied*. Edice: Filozofické odkazy. 1. vydání. Bratislava: Pravda, 1983.

WESTEN, Drew et al. An fMRI study of motivated reasoning: Partisan political reasoning in the U.S. Presidential Election. In: *Journal of Cognitive Neuroscience*, 2006, číslo 11.

Elektronické zdroje:

42 A Admitted False Flag Attacks: Governments from Around the World Admit They Do It. *Washington's Blog* [online]. 2015 [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://www.washingtonsblog.com/2015/02/41-admitted-false-flag-attacks.html>

AMIRA, Dan. 19 Famous People Who Believe in a JFK Conspiracy. *New York Magazine* [online]. 2013 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://nymag.com/daily/intelligencer/2013/11/19-famous-people-who-believe-jfk-conspiracy.html>

ANDREWS, Christopher. How to stop Donald Trump peddling vaccine conspiracy theories. *The Psychology of Conspiracy Theories: A blog about the psychology of conspiracy theory beliefs* [online]. 2015 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://conspiracypsychology.com/2015/09/17/how-to-stop-donald-trump-peddling-vaccine-conspiracy-theories/>

APPLEBAUM, Anne. Donald Trump's campaign of conspiracy theories. *The Washington Post* [online]. 2016 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/opinions/donald-trumps-campaign-of-conspiracy-theories/2016/02/18/3566ce16-d644-11e5-b195-2e29a4e13425_story.html

Aristotle's Political Theory. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2011 [cit. 2016-02-27]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/aristotle-politics/>

ASCIONE, Arianna. La legge del Senatore Cirenga: una nuova #bufala che gira su Facebook. *Cronaca e Attualità* [online]. 2013 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <https://translate.google.cz/translate?hl=cs&sl=it&u=http://cronacaeattualita.blogosfere.it/post/455750/la-legge-del-senatore-cirenga-una-nuova-bufala-che-gira-su-facebook&prev=search>

BERLET, Chip. Interview: Michael Barkun. *Political Research Associates: Challenging the Right for Progressive Changemakers* [online]. 2004 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: http://www.publiceye.org/antisemitism/nw_barkun.html

BÍLEK, Jan. Podezřelá smrt krále Holce: z vraždy je obviněn Jiří z Poděbrad. *21. století* [online]. [cit. 2016-02-05]. Dostupné z: <http://21stoleti.cz/2007/10/19/podezrela-smrt-krale-holce-z-vrazdy-je-obvinen-jiri-z-podebrad/>

BLASKIEWICZ, Robert. Nope, It Was Always Already Wrong. *CSI: The Committee for Skeptical Inquiry* [online]. 2013 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: http://www.csicop.org/specialarticles/show/nope_it_was_always_already_wrong/

BORENSTEIN, Eliot. Why Conspiracy Theories Take Hold in Russia. *The Huffington Post* [online]. 2014 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: http://www.huffingtonpost.com/eliot-borenstein/why-conspiracy-theories_b_5626149.html

BRECHER, Daniel a KNIESMEYER, Joke. Political Activity and Emigration. *Beyond the Pale: The History of Jews in Russia*. [online]. 1995 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: <http://www.friends-partners.org/partners/beyond-the-pale/english/39.html>

BRUDER, Martin et al. *Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy Mentality Questionnaire* [online]. 2013 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://journal.frontiersin.org/article/10.3389/fpsyg.2013.00225/full>

CAYTAS, Joanna. *Karl Popper and Conspiracy Theories in Polish Political Thought* [online]. Columbia University, 2013 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <https://scholarworks.iu.edu/journals/index.php/aer/article/viewFile/3692/3403>

Conspiracy Theories: separating fact from fiction. *Time* [online]. [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1860871_1860876_1861031,00.html

Conspiracy theory. *Oxford Dictionary: Language matters* [online]. Oxford University Press, 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/conspiracy%20theory?q=conspiracy+theories&searchDictCode=all>

Conspiracy theory. *The American Heritage Dictionary of the English Language* [online]. Houghton Mifflin Harcourt, 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <https://www.ahdictionary.com/word/search.html?q=+conspiracy+theory&submit.x=0&submit.y=0>

Corruption perceptions index 2015. *Transparency International* [online]. 2015 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://www.transparency.org/cpi2015>

DAGNALL, Neil et al. *Conspiracy theory and cognitive style: a worldview* [online]. 2015 [cit. 2016-02-23]. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4340140/>

Digital Wildfires in a Hyperconnected World. *World Economic Forum* [online]. 2013 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://reports.weforum.org/global-risks-2013/risk-case-1/digital-wildfires-in-a-hyperconnected-world/>

DOUGLAS, Karen a SUTTON, Robbie. *Does it take one to know one? Endorsement of conspiracy theories is influenced by personal willingness to conspire* [online]. University of Kent, 2011 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <https://kar.kent.ac.uk/26187/1/Douglas%20&%20Sutton%202011%20BJSP.pdf>

EDWARDS, Lee. Barry M. Goldwater: The Most Consequential Loser in American Politics. *The Heritage Foundation* [online]. 2014 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://www.heritage.org/research/reports/2014/07/barry-m-goldwater-the-most-consequential-loser-in-american-politics>

Energetická krize v 70. letech a nyní. *Vítejte na Zemi...: multimediální ročenka životního prostředí* [online]. CENIA, 2013 [cit. 2016-02-09]. Dostupné z: http://www.vitejtenazemi.cz/cenia/index.php?p=energeticka_krize_v_70_letech_a_nyni&site=energie

Films about September 11 tragedy. *IMDb* [online]. 2014 [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <http://www.imdb.com/list/ls056745046/>

GARCIA, David. *Political Polarization and Popularity in Online Participatory Media: An Integrated Approach* [online]. Curych, 2012 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: https://www.sg.ethz.ch/media/talk_slides/plead1202-Garcia.pdf

GRIMES, David. *On the Viability of Conspiratorial Beliefs* [online]. University of Oxford, 2016 [cit. 2016-02-24]. Dostupné z: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0147905>

HAAS, Marek. Norské spiknutí aneb Projekce české duše. *Svobodné fórum* [online]. Free Czech Media, 2015 [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <http://svobodneforum.cz/norske-spiknuti-aneb-projekce-ceske-duse/>

HABERMAN, Maggie. Even as He Rises, Donald Trump Entertains Conspiracy Theories. *The New York Times* [online]. 2016 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2016/03/01/us/politics/donald-trump-conspiracy-theories.html?_r=0

HÁJEK, Adam a Jan WIRNITZER. Kreml dál popírá zásah na Krymu, fotky zbraní ho usvědčují ze lži. *iDNES* [online]. MAFRA, 2014 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/ruske-jednotky-na-krymu-0w1-/zahranicni.aspx?c=A140305_162328_zahranicni_jw

HALÍK, Tomáš. *Náboženství - politika - věda: proměny ve vztazích* [online]. 2013 [cit. 2016-02-12]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/51/>

- HALÍK, Tomáš. *Proměny světové náboženské scény: pochybnosti o sekularizaci* [online]. 2007 [cit. 2016-02-11]. Dostupné z: <http://halik.cz/cs/tvorba/clanky-eseje/nabozenstvi-spolecnost/clanek/40/>
- HANDRICH, Rita. Conspiracy beliefs and the relation to emotional uncertainty. *Keene Trial Consulting* [online]. 2015 [cit. 2016-03-07]. Dostupné z: <http://keenetrial.com/blog/2015/01/16/conspiracy-beliefs-and-the-relation-to-emotional-uncertainty/>
- HOUDA, Přemysl. Petr Hájek spustil kontrarevoluční web. *Česká pozice* [online]. MAFRA, 2013 [cit. 2016-02-08]. Dostupné z: http://ceskapozice.lidovky.cz/petr-hajek-spustil-kontrarevolucni-web-f0f-/tema.aspx?c=A130402_133421_pozice_109762
- HOWEL, Lee. *Global risks 2013: Eighth Edition* [online]. Cologny/Geneva, Switzerland: World Economic Forum, 2013 [cit. 2016-02-06]. ISBN 92-950-4450-9. Dostupné z: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalRisks_Report_2013.pdf
- Child Stealing Conspiracy Theory Codswallop. *Unsafe Spaces* [online]. 2012 [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <http://unsafespaces.com/2012/07/24/child-stealing-conspiracy-theory-codswallop/>
- IVSHINA, Olga. Flight MH17: Russia and its changing story. *BBC* [online]. 2015 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://www.bbc.com/news/world-europe-34538142>
- JARVIK, Elaine. Y. professor thinks bombs, not planes, toppled WTC. *Deseret News* [online]. 2005 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://www.deseretnews.com/article/635160132/Y-professor-thinks-bombs-not-planes-toppled-WTC.html?pg=all>
- John Kerry: I Have 'Serious Doubts That Lee Harvey Oswald Acted Alone' the Day JFK Died. *Parade* [online]. AMG/Parade, 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://parade.com/226397/parade/john-kerry-i-have-serious-doubts-that-lee-harvey-oswald-acted-alone-the-day-jfk-died/>
- JOLLEY, Daniel a Karen DOUGLAS. The Effects of Anti-Vaccine Conspiracy Theories on Vaccination Intentions. *PLOS ONE* [online]. 2014 [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0089177>
- JONES, S. Why Indeed Did the WTC Buildings Completely Collapse? In: RYAN, Kevin. *Journal of 9/11 Studies*. 3. číslo. 2006 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.journalof911studies.com/volume/200609/WhyIndeedDidtheWorldTradeCenterBuildingsCompletelyCollapse.pdf>
- Joseph McCarthy: tažení proti komunismu se mu nakonec stalo osudným. *Česká televize* [online]. 2012 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1175180-joseph-mccarthy-tazeni-proti-kunismu-se-mu-nakonec-stalo-osudnym>
- KENEALLY, Meghan. Donald Trump's History of Raising Birther Questions About President Obama. *ABC News* [online]. 2015 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z:

<http://abcnews.go.com/Politics/donald-trumps-history-raising-birther-questions-president-obama/story?id=33861832>

KENEALLY, Meghan. John Kerry doesn't believe that Lee Harvey Oswald acted alone when he shot President Kennedy as he says the government investigation didn't 'get to the bottom' of the assassination. *Daily Mail Online* [online]. Associated Newspapers, 2013 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2492911/John-Kerry-doesnt-believe-Lee-Harvey-Oswald-acted-shot-President-Kennedy-says-government-investigation-didnt-the-assassination.html>

KOHOUTEK, Rudolf. Pojem popkultura. *ABZ: slovník cizích slov* [online]. [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/popkultura>

Konspirační teorie: Česká společnost jako „normálně paranoidní“ společnost. *Stance Communications* [online]. [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.stance.cz/konspiracni-teorie-ceska-spolecnost-jako-normalne-paranoidni-spolecnost-6675/>

KRAJEWSKI, Stanisław. *Jews, Communism, and the Jewish Communists* [online]. 2007 [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: http://web.ceu.hu/jewishstudies/pdf/01_krajewski.pdf

KÝŠA, Leoš. Konspirační teorie. *Sisyfos: Český klub skeptiků* [online]. 2008 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.sysifos.cz/index.php?id=vypis&sec=1221823098>

LEGGE, James. Dan Brown's Inferno: Publishers poised for biggest-sales since Harry Potter as Da Vinci Code author's latest Robert Langdon story hits shelves. *INDEPENDENT* [online]. 2013 [cit. 2016-02-10]. Dostupné z: <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/books/news/dan-browns-inferno-publishers-poised-for-biggest-sales-since-harry-potter-as-da-vinci-code-authors-8614082.html>

MACH, Petr. Norský systém odebírání dětí je výnosný kšeft. Posuďte sami. *Svobodní* [online]. 2015 [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <https://web.svobodni.cz/clanky/petr-mach-norsky-system-odebirani-deti-je-vynosny-kseft-posudte-sami>

MCNERNEY, Sam. Psychology's Treacherous Trio: Confirmation Bias, Cognitive Dissonance, and Motivated Reasoning. *Why We Reason: Connecting psychology to the world, and the world to psychology* [online]. 2011 [cit. 2016-02-16]. Dostupné z: <http://whywereason.com/2011/09/07/psychologys-treacherous-trio-confirmation-bias-cognitive-dissonance-and-motivated-reasoning/>

MOCANU, Delia et al. *Collective attention in the age of (mis)information* [online]. 2014 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://arxiv.org/pdf/1403.3344.pdf>

MOLYNEUX, John. What's wrong with conspiracy theories. *John Molyneux blog* [online]. 2011 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://johnmolyneux.blogspot.cz/2011/09/whats-wrong-with-conspiracy-theories.html>

NOVÁK, Pavel. Putin přiznal, že na Krymu působili neoznačení ruští vojáci. *Český rozhlas* [online]. 2014 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/zpravy/evropa/_zprava/putin-priznal-ze-na-krymu-pusobili-neoznaceni-rusti-vojaci-na-vychode-ukrajiny-pry-nejsou--1340213

Paranoia. *Oxford Dictionary: Language matters* [online]. Oxford University Press, 2016 [cit. 2016-02-19]. Dostupné z: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/paranoia>

PHILLIPS, Patrick. The Children Act 1989: deeply flawed legislation? *Child Protection Resource* [online]. 2015 [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <http://childprotectionresource.online/the-children-act-1989-deeply-flawed-legislation/>

Projection. *Encyclopaedia Britannica: school and library subscribers* [online]. 2016 [cit. 2016-02-15]. Dostupné z: <http://www.britannica.com/topic/projection-psychology>

PŘÍHODA, Petr. Politická paranoia. *Český rozhlas* [online]. 2008 [cit. 2016-02-19]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/komentare/portal/_zprava/470559

REED, Lucy. In child protection cases, healthy scepticism too often turns to dangerous distrust. *New Statesman* [online]. 2015 [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <http://www.newstatesman.com/politics/2015/08/child-protection-cases-healthy-scepticism-too-often-turns-dangerous-distrust>

RO'I, Yaacov. Communist Party of the Soviet Union. *The YIVO Encyclopedia of Jews in Eastern Europe* [online]. [cit. 2016-03-02]. Dostupné z: http://www.yivoencyclopedia.org/article.aspx/Communist_Party_of_the_Soviet_Union

ROSENBERG, Paul. The real problem with conspiracy theories. *Free-man's Perspective* [online]. 2013 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.freemansperspective.com/conspiracy-theories/>

ROTTER, Julian. *Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement* [online]. University of Connecticut, 1966 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://www.soc.iastate.edu/sapp/soc512rotter.pdf>

SALZBERG, Steven. Anti-Vaccine Movement Causes The Worst Whooping Cough Epidemic In 70 Years. *Forbes* [online]. 2012 [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://www.forbes.com/sites/stevensalzberg/2012/07/23/anti-vaccine-movement-causes-the-worst-whooping-cough-epidemic-in-70-years/#30a7b41f34fd>

SEITZ-WALD, Alex. Why people believe in conspiracy theories. *Salon* [online]. 2013 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: http://www.salon.com/2013/04/24/why_people_believe_in_conspiracy_theories/

Senator Russel's papper show he disagreed with Warren Report. *Rome News tribune* [online]. 1993 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <https://news.google.com/newspapers?id=bhMwAAAIBAJ&sjid=aTMDAAAIBAJ&pg=3085%2C4917493>

- SHRIRA, Ilan. Paranoia and the Roots of Conspiracy Theories. *Psychology Today* [online]. Sussex Publishers, 2008 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/blog/the-narcissus-in-all-us/200809/paranoia-and-the-roots-conspiracy-theories>
- SIDES, John. Fifty percent of Americans believe in some conspiracy theory. Here's why. *Washington Post* [online]. 2015 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: https://www.washingtonpost.com/blogs/monkey-cage/wp/2015/02/19/fifty-percent-of-americans-believe-in-some-conspiracy-theory-heres-why/?tid=a_inl
- SIMKIN, John. John Birch Society. *Spartacus Educational* [online]. 2014 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://spartacus-educational.com/JFKbirchS.htm>
- SIMKIN, John. Richard Schweiker. *Spartacus Educational* [online]. Spartacus Educational Publishers, 1997, aktualizace 2014 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://spartacus-educational.com/JFKschweiker.htm>
- SMITH, Nicole. The Consequences and Effects of the Thirty Years War. *ArticleMyriad* [online]. 2011 [cit. 2016-02-08]. Dostupné z: <http://www.articlemyriad.com/consequences-effects-thirty-years-war/>
- SOLON, Olivia. How social media drives conspiracy theories. *Wired* [online]. 2014 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.wired.co.uk/news/archive/2014-03/20/how-conspiracy-theories-spread-on-fb>
- SWAMI, Viren. *Social Psychological Origins of Conspiracy Theories: The Case of the Jewish Conspiracy Theory in Malaysia* [online]. 2012 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3412387/#B66>
- SWAMI, Viren. *Social Psychological Origins of Conspiracy Theories: The Case of the Jewish Conspiracy Theory in Malaysia* [online]. 2012 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3412387/#B66>
- SZOLDRA, Paul. 5 US national security-related conspiracy theories that turned out to be true. *Business Insider* [online]. 2015 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://www.businessinsider.com/5-conspiracy-theories-that-turned-out-to-be-true-2015-6>
- TAYLOR, Adam. The 'Obama is a Muslim' conspiracy theory is still reverberating in the Middle East. *The Washington Post* [online]. 2016 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2016/01/21/the-obama-is-a-muslim-conspiracy-theory-is-still-reverberating-in-the-middle-east/>
- The Fate of Roman Emperors. *All Empires: Online History Community* [online]. [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: http://www.allempires.com/article/index.php?q=fate_of_roman_emperors
- The House Un-American Activities Committee. *History.com* [online]. 2009 [cit. 2016-03-05]. Dostupné z: <http://www.history.com/topics/cold-war/huac>

Theory. *Cambridge Dictionaries online: The most popular online dictionary and thesaurus for learners of English* [online]. Cambridge University Press 2016, copyright 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/theory>

United States. *The Hofstede Centre: Strategy - Culture - Change* [online]. [cit. 2016-02-21]. Dostupné z: <http://geert-hofstede.com/united-states.html>

URBAN, Jan. Fakta a přesvědčení ve věku informací. *European Business School* [online]. 2016 [cit. 2016-02-13]. Dostupné z: <http://ebschool.cz/fakta-presvedceni-ve-veku-informaci/>

VÁCLAVÍK, Lukáš. Ministr Chovanec by chtěl odanonymizovat internet. *CNEWS* [online]. 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.cnews.cz/ministr-chovanec-chtel-odanonymizovat-internet-pry-kvuli-ucinnejsimu-boji-se-zlocinem>

WALCH, Tad. BYU action on Jones lamented. *Deseret News* [online]. 2006 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.deseretnews.com/article/645200780/BYU-action-on-Jones-lamented.html>

WALCH, Tad. BYU professor in dispute over 9/11 will retire. *Deseret News* [online]. 2006 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.deseretnews.com/article/650200587/BYU-professor-in-dispute-over-911-will-retire.html>

VAN HAUWAERT, Steven. Shared dualisms: On populism and conspiracy theory. *Counterpoint* [online]. [cit. 2016-03-20]. Dostupné z: <http://counterpoint.uk.com/shared-dualisms-on-populism-and-conspiracy-theory/>

WINES, Michael. New Study Supports Idea Stalin Was Poisoned. *The New York Times* [online]. 2003 [cit. 2016-02-28]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2003/03/05/world/new-study-supports-idea-stalin-was-poisoned.html?pagewanted=all>

WIRNITZER, Jan. Konspiracím nejvíce věří radikálové zleva i zprava, zjistili Nizozemci. *iDnes* [online]. MAFRA, 2015 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/studie-o-politickem-presvedceni-a-vire-v-konspiracni-teorie-pl0-/zahranicni.aspx?c=A150119_123059_zahranicni_jw

WOOD, Colin. A Less Anonymous Internet? *Government Technology: Solutions for state and local government* [online]. 2013 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.govtech.com/Anti-Anonymity-Bill-Will-Die-But-Anti-Anonymity-Will-Not.html>

WOOD, Mike. Authoritarianism and conspiracy theories: what's the connection? Is there one? *The Psychology of Conspiracy Theories: A blog about the psychology of conspiracy theory beliefs* [online]. 2013 [cit. 2015-01-20]. Dostupné z: <http://conspiracypsychology.com/2013/03/14/authoritarianism-and-conspiracy-theories-whats-the-connection-is-there-one/>

WOOLF, Nicky. Barack Obama slams gun lobby 'fiction' and conspiracy theories. *The Guardian* [online]. 2016 [cit. 2016-03-01]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/us-news/2016/jan/08/obama-slams-gun-lobby-fiction-conspiracy-theories-controls-nra>

Your Friday Dose of Woo: No planes no brains. *Science Blogs* [online]. 2010 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://scienceblogs.com/insolence/2010/01/29/your-friday-dose-of-woo-no-planes-no-bra/>

Závěr vyšetřování: Let MH17 sestřelila raketa Buk odpálená z východu Ukrajiny. *Česká televize* [online]. 2015 [cit. 2016-03-06]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1600819-zaver-vysetrovani-let-mh17-sestrelila-raketa-buk-odpalena-z-vychodu-ukrajiny>

Zeman: Příchod běženců je invaze, kterou řídí Muslimské bratrstvo. *Česká televize* [online]. 2016 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/1648201-zeman-prichod-bezencu-je-invaze-ktou-ridi-muslimske-bratrstvo>

ZÍDEK, Petr. Spustili to Židi, zednáři a estébáci. *Lidovky*[online]. 2009 [cit. 2016-02-06]. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/tiskni.aspx?r=ln_noviny&c=A091114_000091_ln_noviny_sko

Legislativní dokumenty:

Česká republika. Předpis č. 40 ze dne 8.1.2009. In: *Sbírka zákonů*. § 361 odst. 1-3, zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Abstrakt

HNÁTEK, M. *Politické, etické a sociální aspekty konspiračních teorií*. České Budějovice 2016. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta, Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce R. Míčka.

Klíčová slova: konspirační teorie, spiknutí, víra v konspirace, světonázor, nedůvěra, ideologický boj.

Práce se zabývá pojmem konspiračních teorií v kontextu společnosti, psychologie, politiky a etiky. V souvislosti s těmito oblastmi byl vytvořen rámec stěžejních podtémat, která spadají pod fenomén konspiračních teorií. Práce je rozdělena na pět částí, z nichž první se zabývá konspiračními teoriemi coby pojmem a předkládá jejich definici, typologii a historický výskyt. Další kapitola se věnuje vzájemnému vztahu konspiračního uvažování a společnosti a tomu, jak v jejím rámci nabývaly konspirační teorie na popularitě. Následující části práce se zabývají vlivem psychologických poruch na konspirační uvažování, tomu, jak konspirace ovlivňují politickou oblast a etickému zhodnocení jejich dopadů.

Abstract

Political, social and ethical aspects of conspiracy theories

Key words: conspiracy theory, conspiracy, beliefs in conspiracies, worldview, distrust, ideological struggle.

The thesis deals with the concept of conspiracy theories in the context of society, psychology, political science and ethics. In connection with these areas there was created a framework of relevant subtopics that fall under the phenomenon of conspiracy theories. This thesis is divided into five parts. The first part is dealing with conspiracy theories as a concept and presents its definition, typology and historical occurrence. Next chapter is devoted to the mutual relationship of conspiracy thinking and society, and how conspiracy theories acquiring its popularity. The following sections deal with the influence of psychological disorders on conspiracy belief, how conspiracies influence the political sphere and the last chapter deals with ethical evaluation of conspiracy theories impact.